תשורה

משמחת הנישואין של

לוי יצחק וחי׳ מושקא שיחיו
גאָלדמאַן

ט״ו סיון, ה׳תשע״ו
שנת הקהל

עימוד ועיצוב: *y.w. designgraphic*

ב"ה

בשבח והודיה להשי"ת על חסדו הגדול, שזיכנו בנישואי צאצאינו החתן הרב **לוי יצחק** שי' והכלה מרת **חיה מושקא** תחי', הננו מתכבדים להגיש בזה תשורה-מזכרת לידידנו ובני משפחתנו, כהוקרה על שהואילו להשתתף בשמחתנו.

החתן שי' נושא את שמו של הרה"ג הרה"ח הרב לוי יצחק ז"ל - אביו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. כמו כן במשפחת הכלה שזורות במשך כמה דורות דמויותיהם של הרה"ג הרה"ח ר' לוי יצחק והרבנית מרת חנה ז"ל. על כן עיקרה של 'תשורה' זו הוקדשה לסיקור קשרים אלו עם דמותו הנעלית של הר"ר לוי יצחק.

קובץ זה נחלק לשלושה מדורים:

צפונות ה'מפתחות' - מאמר מאלף המתאר את עבודתו של סב הכלה הרה"ח ר' יהושע מונדשיין ע"ה בעריכת הספר 'תורת לוי יצחק - לקוטי לוי יצחק - **מפתחות**' ע"פ הוראותיו ועידודיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, בצירוף דברי רקע ומכתבים אותנטיים מאותה תקופה. למען לא יחסר המזג - הוספנו את המבוא הנכבד לספר ה'מפתחות'.

גוטע פריינט – סקירה מקיפה על קשרי משפחת רסקין, ובראשם זקננו הרה"ח ר' יעקב יוסף רסקין ע"ה, עם הר"ר לוי יצחק, אשר זכו לשמשו באלמא-אטא.

אשכילה בדרך תמים - מכתבי אמונה וחסידות שכתב סב הכלה הרה"ח ר' יהושע מונדשיין ע"ה בתקופת לימודיו בישיבת 'תומכי תמימים' לבחורים שביקשו לטעום את טעמה של חסידות חב"ד.

חלקו של החומר המתפרסם כאן פורסם בעבר בבמות שונות, אך כעת באנו לשלימות - בקיבוץ החומר לפונדק אחד, בתוספת מרובה על העיקר.

תודתנו נתונה לר' מנחם מענדל שי' קסטל על עריכת המאמר 'צפונות ה'מפתחות'', לר' הלל שי' מונדשיין ולהת' מנחם מענדל שי' מונדשיין על הסיוע בעריכת התשורה. החומרים הבאים כאן הם מארכיונו של סב הכלה ר' יהושע מונדשיין ע"ה, עליו מופקד

מכון כרמים. תמונות הרבי מתפרסמות באדיבות חברת JEM, בהנהלת ר' אלקנה שי' שמוטקין.

■ ■ ■

בהשגחה פרטית חל יום החתונה בשעטומ"צ בתאריך ט"ו סיון - יום תחילת מאסרו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. בשיחותיו הק' מבאר רבינו זי"ע (המובאות להלן בתחילת הקובץ) שעם הזמן נתגלה 'אור הגנוז' שביום זה - תחילתו של חג הגאולה י"ב-י"ג תמוז. השגחה נפלאה אשר שמחת החתונה מתקיימת בבירת רוסיא, מקום שליחותם של משפחת הכלה - בבחינת 'אתהפכא חשוכא לנהורא' - כאשר דווקא 'המדינה ההיא' שחרתה על דגלה את המלחמה בצד הקדושה, הינה כיום כר פורה לפעולותיהם של שלוחי כ"ק אדמו"ר 'לתקן עולם במלכות ש-ד-י'.

ונסיים בדבריו הק' של רבינו (ספר השיחות ה'תשמ"ט, ח"ב, עמ' 519):

"..והוראה מיוחדת מענין שניתוסף בט"ו סיון בדורנו זה - יום התחלת המאסר והגאולה דכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בשנת פרז"ת, שעי"ז ניתוסף ביתר שאר וביתר עוז בכללות העבודה דהפצת התורה והיהדות, כולל ובמיוחד הפצת המעיינות חוצה, גם בחצי כדור התחתון - שביום זה מודגש הציווי וההוראה, ביחד עם הנתינת-כח לכאו"א מישראל, להוסיף ביתר שאר וביתר עוז בכל עניני העבודה דהפצת התורה והיהדות והפצת המעיינות חוצה".

יהושע בנימין גאלדמאן
ורעייתו לבית זאיאנץ

דוד מונדשיין
ורעייתו לבית חייקין

יום השלישי שהוכפל בו כי טוב,
ט"ו סיון, ה'תשע"ו – שנת הקהל
מוסקבא, רוסיא

ט"ו סיון

ויש לקשר זה עם יום ט"ו בסיון, שבו הי' התחלת המאסר של כ"ק מו"ח אדמו"ר (ראה לקו"ד כרך ד' תריא, א ואילך. ובכ"מ) - שלאחרי הגאולה די"ב תמוז נתגלה שהמאסר הי' זריעה.. בכדי שעי"ז תהי' צמיחה בריבוי והוספה בהפצת המעינות, כמדובר כמה פעמים.

(מאמר ד"ה 'בהעלותך את הנרות' - ט"ו סיון תשל"ד, הע' 40. מוגה)

■

אזוי איז דאס אויך אין (די צייט פון) "קיימא סיהרא באשלמותא", וואס דאס איז דער ט"ו בכל חודש, איז דאך דעמולט דער ענין וואס ישראל שמונים ללבנה איז זייער ענין דעמולט אויך באשלמותא, וכ"ה גם בנוגע לט"ו סיון, וואס דעמולט איז דאך געווען דער התחלת המאסר (פון כ"ק מו"ח אדמו"ר) .. איז דערנאך ארויסגעקומען בפועל דער ענין וואס דורך דעם איז אויסגעוואקסן א יום מיוחד - י"ב-י"ג תמוז, דער חג הגאולה; וואס דער בעל המאסר והגאולה פארבינט דאס אויך מיט'ן ענין פון חמשה עשר בסיון, וואס דעמולט האט מען ניט געזען דעם אור הגנוז בזה, משא"כ לאח"ז איז דאס נתגלה געווארן, און נאך דער ענין ווי עס איז געווען צום ערשטן מאל - אין אן אופן פון העלם והסתר כפשוטו, איז דערנאך (אין די זמנים שלאח"ז), איז שוין מספיק אז עס זאל זיין בלויז דער העלם והסתר אין הבנת הענין...

דערפון איז אויך מובן בהנוגע צו חמשה עשר בסיון, וואס דעמולט איז דאך געווען א העלם והסתר כפשוטו - איז בכל שנה איז געגנוג דאס וואס עס פעלט דער הבנה עמוקה אין דעם גאנצן ענין, נאך וואס האט עס געדארפט זיין אין אזא מן אופן וכו' - און דער עיקר - די הבנה בנוגע לפועל דאס וואס דער ענין דארף ארויסרופן א התעוררות ללימוד התורה וקיום המצות (כמבואר בארוכה אין די מכתבים פון דעם בעל המאסר והגאולה וואס זיינען שוין אויך געדרוקט וואס ער הויפט דארטן אן דעם ענין דערמאנענדיק אויך ווי אזוי עס איז געווען דער ענין המאסר).

(משיחת ט"ו סיון תשל"ד. בלתי מוגה)

■

..ובהמשך לזה - לאחרי ג' ימים שנחשבים למציאות אחת - באים לחמשה עשר בסיון, שבו "קיימא סיהרא (דחודש סיון) **באשלמותא**", השלימות דכל ענייני חודש סיון, שנקודתו העיקרית היא מתן תורה, "אוריאן תליתאי כו' בירחא תליתאי".

וענין נוסף שנתחדש בחמשה עשר בסיון בדורנו זה - שביום זה התחיל המאסר דכ"ק

מו"ח אדמו"ר נשיא דורמה במדינה ההיא, אשר, עם היות שבשנה ההיא ראו בזה רק דבר בלתי-רצוי כלל וכלל, הרי, לאחרי זמן נתברר שעי"ז נתאפשרה ביאת נשיא דורנו לחצי כדור התחתון, שאז ניתוסף עוד יותר בהפצת המעיינות חוצה, ביחד עם הפצת כללות עניני תורה ומצוותי' ע"י הפצת היהדות חוצה, כולל ובמיוחד - הפצת התורה והמעיינות גם בלשון עם ועם, היינו, לא רק בלשון הקודש, או אפילו באידיש (כידוע שהבעש"ט ותלמידיו אחריו, וכן נשיאי חב"ד, אמרו מאמרי התורה שלהם באידיש), שאינה לשון הקודש, ויש לו שייכות ללשון המדינה שבה נמצאו בנ"י בעת ההיא, אלא גם בלשון דאוה"ע ממש.

ולכן, ה"ז הזמן המתאים לעורר אודות ההשלמה והשלימות בכל הקשור ל"זמן מתן תורתנו", החל מהוספה בקביעות עתים תורה ע"י כאו"א מישראל, כולל גם בנוגע לפנימיות התורה, נשמתא דאורייתא.

(משיחת ליל י"ב סיון ה'תשמ"ט. בלתי מוגה)

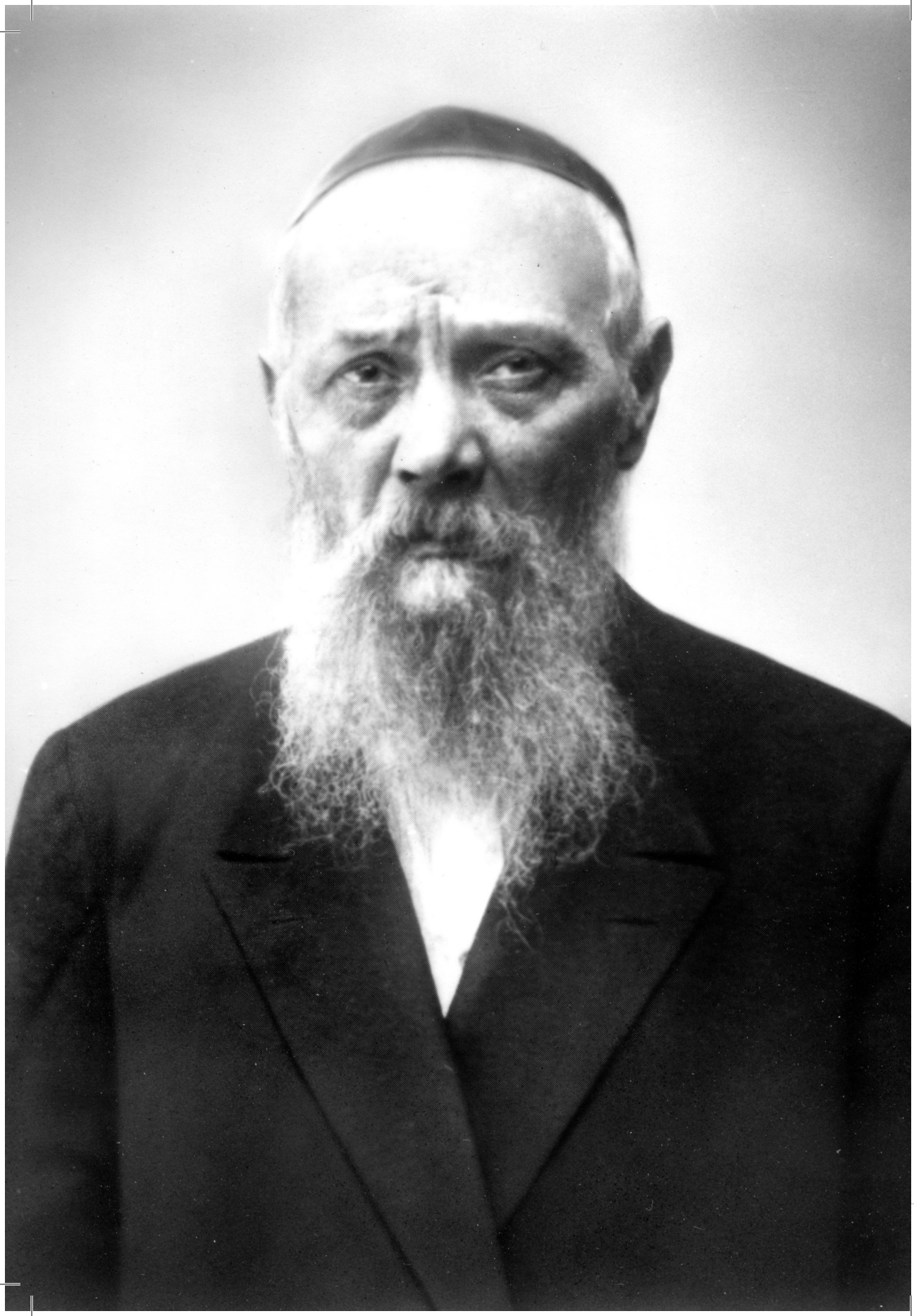

צפונות ה'מפתחות'

צפונות ה'מפתחות'

"'זכות רבה ונפלאה' - כך מגדיר כ"ק אדמו"ר שליט"א את קבלת ספרי אביו - הרב המחבר ז"ל - ורשימותיו. עבור עולם התורה שלא נתוודע עד כה לאותה שיטה נעלה המופיעה ב'לקוטי לוי יצחק' נוסף בהדפסת כתבים אלו אף 'גילוי אור חדש'". במילים אלו פותח המבוא לספר "תורת לוי יצחק - לקוטי לוי יצחק - מפתחות".

"זכות רבה ונפלאה" זכה סב הכלה הרה"ח ר' יהושע מונדשיין ז"ל בעריכת ספר זה - במסגרת התעסקותו בתורת "הרב המחבר" - הלא הוא הרה"ג הרה"ח המקובל מוהר"ר לוי יצחק שניאורסאהן זצ"ל, שנערך על פי הוראותיו, עידודיו וברכותיו של בנו הגדול כ"ק אדמו"ר זי"ע, והוצאתו היא פרשה מיוחדת במינה.

מתוך צמאון עמוק להוסיף דעת, גברה בו הכמיהה להגות בתורתו של הר"ר לוי יצחק. הדים מוקדמים לכך אנו מוצאים כבר בימי בחרותו בשנת תשכ"ח, כאשר הכין לדפוס את הספר "לקוטי ביאורים בספר התניא", צירף אליהם פנינים מפי השמועה, ובהם הערות שבעל פה שנמסרו בשם הר"ר לוי"צ.

בשנת תש"ל ניהל ר' יהושע פעילות מאחורי הקלעים שבמסגרתה עמל לדובב את המקורות ולדלות פירורים משולחן גבוה. "שלחנו את ר"י מונדשיין ללקט חומר בקשר לר' לוי'ק, והוא מספר כי יש יהודי שרשם מדרשותיו של ר' לוי'ק במשך שנה, והוא ישתדל בקשר לזה..." ('ימי תמימים', ד, עמ' 366). ולצד כל אלו, היתה גם נימה אישית ופנימית: דמותו של הר"ר לוי"צ ורעייתו הרבנית חנה ע"ה היו חיות ושזורות במשפחת רַסקין, אליה הצטרף ר' יהושע עם נישואיו בשנת תשכ"ט.

במרוצת הזמן העמיק חקר באישיותו של הר"ר לוי"צ ובדרכו העיונית על כל גילוייה וצורותיה. תמיד הוליכו החוש המפותח אחר המקורות הנאמנים מהם שאב ודלה את ידיעותיו הרחבות אודות גדולתו האישית וגדולת מעשיו, מחשבותיו, רעיונותיו וכל פעולותיו. במסגרת התחקותו אחר סוד אישיותו של הרלוי"צ וחייו הפנימיים, נצטברו אצלו במשך הזמן חידושים ו"מציאות" מעניינות שאת חלקן שלח לבנו אדמו"ר זי"ע.

בתקופה זו החל ר' יהושע להראות ניצנים ראשונים מכישוריו הברוכים בתחומי הספרות והעריכה וניכרה תנובה ספרותית בעבודתו לקראת חיי יצירה פוריים. כבר בצעדיו הראשונים, הפתיע ר' יהושע את עולם הלומדים בהוצאת "ספר המפתחות" לחמשת הספרים בסדרת 'לקוטי לוי יצחק' ו'תורת לוי יצחק', בצירוף מבוא גדול ומאלף על דרכו ושיטתו של המחבר בלימוד כל חלקי התורה. מלאכה זו עשה בעקביות במשך תקופה ארוכה, תוך כדי לימוד בספריו העמוקים שבאותה עת ראו אור לראשונה מתוך כתב היד, ובמהלכה החל בעבודה שיטתית של איסוף ובירור הענינים המתבררים ומתלבנים בספריו אשר היוו את התשתית לספר ה'מפתחות'.

במכתביו מאותה עת ניכרת החוויה שהיתה מנת חלקו במהלך מלאכת עריכת ה'מפתחות'. באחד מהם אנו קוראים: "זכרתי ימים מקדם ששאלת פעם על מ"ש בדא"ח שמנצפ"ך הם ענין הגבורה וכו', והשאלה דקיימא קדמך היתה היכן מתבטאת באותיות אלו גבורה וצמצום. ות"ל שראיתי היום בלקוטי לוי"צ ח"ב עמ' שמ שם מבאר בקצרה ובבירור, שאותיות אלו הן סופי המלים ואומרות עד פה תבוא ופה לא - גבורה וצמצום" (מתוך מכתב לאחד מידידיו מתאריך י"ט סיון תשל"ב).

במכתב נוסף הוא מצביע בענוותנותו על אופי וצביון משימת העריכה המוטלת על כתפיו: "...עריכת מפתח היא מלאכה ואינה חכמה, וזה פשוט, ומכך שתינוק בן יומו אינו יכול לערוך זאת אי"ז ראיה שזו חכמה, ובכ"ז צ"ל קצת שכל ורגילות - ותו לא. ומכך שאד"ש עורך המפתחות עם אפשרות לדייק וכו' אי"ז ראיה, כי החכם ניכר בכל מעשיו (בהילוכו, אכו"ש וכו') וכל דבר חדור אצלו חכמה (שיחת חולין צריכה לימוד כו') ואי"ז סותר לכללות ענין המפתחות". ועוד הוא מציין: "במפתח הפסוקים ללקוטי לוי"צ (המכיל כ-1,500 פסוקים) נהגתי בשיטת הרב מרגליות לציין התיבות עליהן נסוב הביאור...".

ר' יהושע לא נרתע מהשדה העצום ומהמימדים הרחבים של תורת הר"ר לוי"צ ומבקש הוא את השלימות. הוא הקדיש את כוחותיו ואת כשרונותיו ושם לילות כימים בעבודה האינטנסיבית של עריכת ה'מפתחות'. באחד ממכתביו אל הרב חודקוב (מוצאי ש"פ שלח תשל"ב) הוא מדווח: "הריני להודיעו - בהמשך למכתביי מכבר - שהתחלתי כבר בעז"ה בעריכת המפתחות ללקוטי לוי"צ לס' במדבר. אינני יודע באם, ועד כמה, הדבר נחוץ לכת"ר, אך מצדי הריני מזדרז בכך ביותר, ומנצל לכך כל רגע אפשרי (ברגעים הפנויים בזמן עבודתי)". ובשלהי אותה שנה - ח' אלול תשל"ב - כותב הרה"ח ר' אפרים וולף אל הרב חודקוב דיווח על שיחת הטלפון שהתנהלה ביניהם בליל אמש: "הורו למסור לר"י מונדשיין אשר ערך מפתח ענינים ללקוטי לוי"צ, ששלחו לו אקספרס החלק האחרון,

וכ"ק אד"ש ממהר שהכל יודפס לפני ר"ה ויוהכ"פ ולכה"פ לו' תשרי. ההדפסה בקונטרס מיוחד לכל המפתחות".

עם כל סערת המרץ ביצירת הספר, הוא הופיע לראשונה בחודש ניסן תשל"ג, והוא כולל: מפתח ענינים; מפתח הפסוקים; מפתח מאמרי חז"ל; מפתח לשמות ספרים ואנשים; ביטויים בלתי רגילים ולוח התיקון. עם צאתם של ה'מפתחות' לאור עולם, ניתן היה להתחיל להעריך במדויק את מלוא ההיקף של כתבי הרלוי"צ: "מבט מרפרף במפתחות אלה יבליט לנו את העוצם האיכותי של ביאורי המחבר, אשר למרות שהם שריד מיזערי מכתביו הרבים, הם מקיפים כאלפיים ערכים הזוכים לביאור והסברה, ולמעלה מאלף פסוקי תנ"ך ומאמרי חז"ל המתבארים או מקבלים הארה מנקודות מבט שונות בדרכו המיוחדת של המחבר" ('תולדות לוי יצחק', א, עמ' 253).

בשנים שלאחר מכן התמסר ר' יהושע מונדשיין למפעלים ספרותיים שונים שהוציאו לו מוניטין ורבים נהנים לאורם עד היום הזה. הוא הוציא לאור ספרים יקרים ושימושיים שכבשו להם מקום נכבד בספרות החסידית. בכוחות עצמיים עשה גדולות ונצורות בתחומי-מחקר שונים ומגוונים, וגילה הרבה דברים סתומים בשדה ספר. לחיבוריו היו דורשים ומבקשים רבים, ומאמריו צדו את לבותיהם של הקוראים. רבים יודעים את המיזמים הספרותיים הגדולים שלו, פחות מאלה מכירים את ספריו הקטנים, הגדושים אף הם חידושים וידיעות ללא גבול.

חיבורו הנוכחי - שנוצר בראשית יצירתו הספרותית - מדגים פן אחר בעבודתו ובמחקריו, פן שהוא לכאורה "יבש" וטכני בעיקרו, ואפשר לכנותו בשם "ליקוט" ערכים וגיבושם ל'מפתח' ערוך ומסודר. אך גם במלאכה זו שוקעו חכמה, בינה ודעת, בסגנון המעיד על בעליו. חיבור זה נועד, לכאורה, ליחידי סגולה מקרב עולם התורה, בני החוג הצר של יודעי חן, שהיו נהירים להם שבילי דרכו של הר"ר לוי"צ וירדו לעומק תורתו שהחלה לצאת לאור באותה עת, וה'מפתחות' פתחו לפניהם פתח רחב להכנס לתוך מימדיו הרחבים של היכל מרומם זה.

באותה עת הודיע העורך לאחד מידידיו על מטרת "ספר המפתחות" שהיה אז בשלבי עריכתו: "כתבת עלי 'אשריך שאתה מפרסם ומגלה מתוכו את הפנינים', וכנראה שנבאת ולא ידעת מה שנבאת, שאני עורך כיום מפתח ענינים על כתבי רלוי"צ למען עשות לו אזנים שבלעדיהם אינו שמושי כלל, כי ברצות מישהו לחפש בו דבר לא יהי' לו פתח ומבוא היכן לחפש בלי מפתח הענינים, ועוד פחות מלקו"ת וכה"ג שיש לפעמים שייכות לפס' או למועדים ורגלים. סיימתי כבר לעבור על בי' התניא והזה"ק, והתחלתי בעז"ה תורת לוי"צ" (מתוך מכתב מתאריך ג' תמוז תשל"ב).

חיבור זה - שערכו לא פג עד היום הזה - לא נמנה אמנם בין "גולות הכותרת" שבירושתו הספרותית העשירה של ר' יהושע, אך גם בו באו לכלל ביטוי כשרונותיו הברוכים של העורך, כשאנו נוכחים לראות כי קודם לעריכה "חרש" היטב את ספרי הר"ר לוי"צ, ומבין תלמיהן שאב חומר למכביר. הוא שקד על ספריו, ירד לעומק שיטתו ונטל על עצמו משימה קשה בבואו לערוך את ה'מפתחות', תוך נסיון להגיע לתוצאות הטובות ביותר כשמדובר בעבודה שהרבי ייחס לה חשיבות רבה. בחיבוריו ובמאמריו הקודמים כבר הראה ר' יהושע את נטייתו לחריצות ולדייקנות.

בלבו קיננה השאיפה להוציא לאור מהדורה מעולה ומושלמת ככל האפשר. "יתכן ושמעת שנצטויתי להדפיס המפתחות ללקוטי לוי"צ - כתב באותה עת אל אחד מחבריו ששהה בחצרות הקודש - ואני עובד יומם ולילה על העריכה והקץ איננו נראה (אף כי הורו להדפיס עד ר"ה ולכל היותר עד ו' תשרי). ובענין הנ"ל, רצוני להעיר (בערכים המתאימים) על שמועות בשמו שנדפסו או שמובאות בשיחות, וע"כ אולי תוכל ג"כ לברר אצל ר' יואל [הכהן] אם נמצא בשיחות ענינים מלבד ענין סוכה מערבת (וגם בזה אולי זוכר כו"כ פעמים נאמר ענין זה, ויוסיף לשלימות הציון ותועלת המעיינים בשיחות להבנת הענין); כמו"כ בלקו"ש ענין אבילות בשבת; בשיחות תשכ"ב לענין יששכר; בבי' תניא קארף בב' מקומות (מלבד בי' בפ"ב שכבר נדפס בלקוטי לוי"צ לתניא). ואם ידועים עוד ענינים נא להודיעני בציון מקום המצאם בשיחות או בהנדפס" (מתוך מכתב מתאריך ט"ז תשרי תשל"ג).

חיבור זה שנערך בהיותו אברך צעיר כבן כ"ה שנה, נמנה בין מעשיו החלוציים של ר' יהושע והוא בנין-אב לכל משימותיו בשירות הרבי בעבודת עבד נאמן. התגלותו ביצירה זו היתה סנונית ראשונה שסללה את דרכו לקראת שאר התפקידים והמטלות שהרבי העמיס על כתפיו. חיבור זה הוא יסוד לנדבכים נוספים שהונחו לאחר מכן, כאשר עלו על הפרק שורה של רעיונות ויוזמות, חלקם ביוזמת הרבי וחלקם הרה והגה ר' יהושע בעצמו, והוא ביצעם בכשרון רב ובהתמסרות רבה.

העורך שעמל ושקד מתוך אהבה והתמסרות לרשום כל פרט וכל עוללה, זכה גם לסיפוק רב במלאכת קודש זו. את יחסו המיוחד של הרבי לעבודתו, תיאר בפרוטרוט בשנת תשס"ח בתוך 'תשורה' מחגיגת הבר מצוה של נכדו מנחם מענדל ב"ר דוד מונדשיין. בשנות תשל"ב-תשל"ג זכה לעידודיו של הרבי ולברכותיו; במכתב מכ"ח מנ"א תשל"ב: "ת"ח על עריכת מפתח הענינים ללקולי"צ וכו' ועל הזריזות בזה וכו'". ובמכתב מב' דר"ח אדר ראשון תשל"ג חותם הרבי "בברכת הצלחה מיוחדת בעריכת המפתחות וכו'", וכפועל-יוצא מכך הוא נרתם שבעתיים למלאכה ולמשימה.

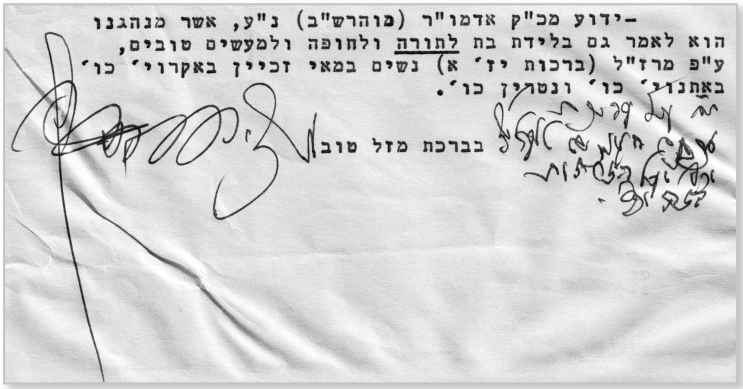

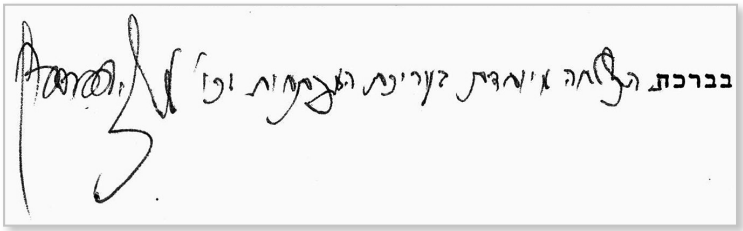

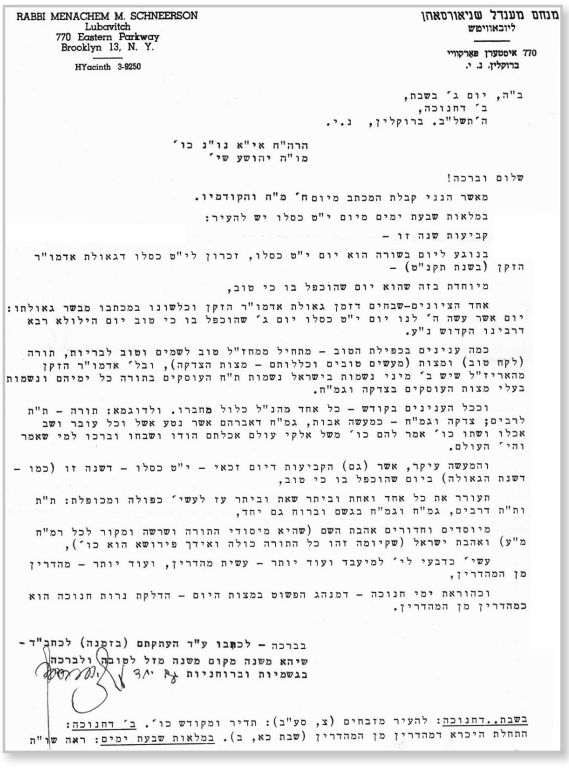

עוד קודם לכן במכתב מיום ב' דחנוכה תשל"ב, זכה ר' יהושע למכתב כללי-פרטי שבסופו "באו תשובות לשבע הערות-שאלות, שכתבתי מן הסתם בשבעה מכתבים! כלומר, במשך חודשים רבים הרבי לא השיב למכתביי אלא הניחם בצד, עד כי תבוא שעתם! עיכוב המענה היה כרוך, לענ"ד, במעקב אחרי התקדמות עבודתי בעריכת המפתחות ל'לקוטי לוי"צ' וכשההתקדמות השביעה את רצונו של הרבי, השיב על כל שאלותיי במכתב אחד".

הרבי אף קבע בכתיבת ידו את שמו של הספר: "תורת לוי יצחק - לקוטי לוי יצחק - מפתחות". והוראה נוספת: "הרשימות והצילומים שבס' הנ"ל - אין ענין להכפילם בהמפתחות". כלומר, אין צורך

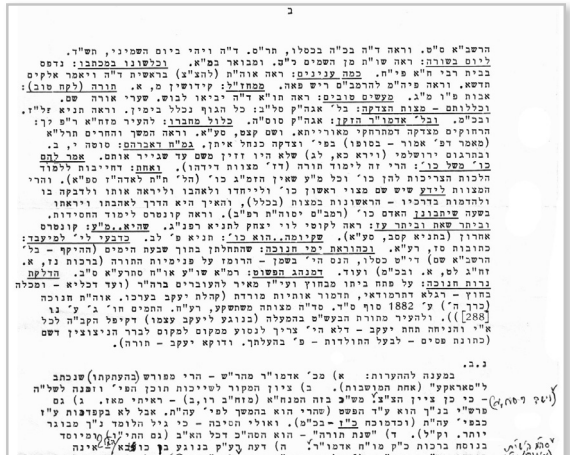

להדפיס בס' המפתחות את הרשימה של הר"ר לוי"צ אודות מאסרו, וגם לא פקסימילים מהערותיו על שולי הספרים - שהרי הם כבר נדפסו בכרכי הספרים לקוטי לוי"צ ותורת לוי"צ (באותם הימים הדפסת הפקסימילים היתה כרוכה בהוצאה ניכרת, הכנת גלופות וכו').

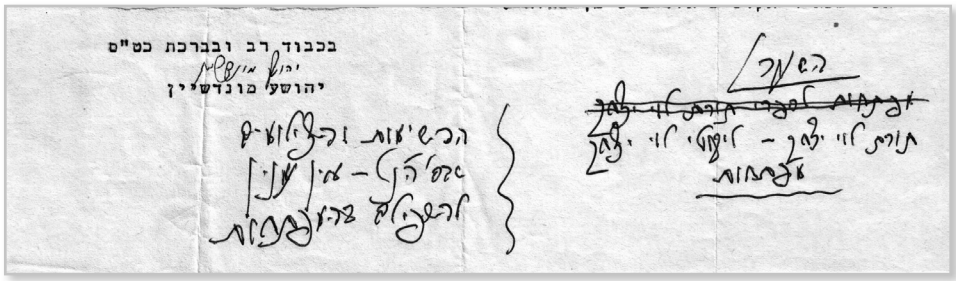

ברם, המענה הזה לא הגיע אל העורך בשעתו. לפיכך שם הספר שהופיע בשנת תשל"ג אינו תואם את מה שרשם הרבי, וכן נכפלו בו רשימות וצילומים שכבר נדפסו בספרים הנ"ל. הרבי דחק וזירז את ההדפסה, והיו הוראות שהעורך קיבל אחרי שהספר כבר נכנס לדפוס. פרק זה של יצירתו נחתם וננעל כשלושים וחמש שנים מאוחר יותר, עם הופעתה של ההוצאה החדשה של הספר בשנת תשס"ז, ואז באו הדברים על תיקונם. בהוצאה החדשה נדפסו כמה תיקונים והוספות, כולל הוספת מפתחות לרשימות ומכתבים שנמצאו ונדפסו לאחרי הדפסת ה'מפתחות' בפעם הראשונה בשנת תשל"ג,

וכן תוספת הערות וציונים למבוא הגדול שבפתיחת הספר (ראה לדוגמא הערות: 19; 23; 42; 52; 63; 64; 70; 71, ועוד צרור הערות שהתפתחו והתרחבו במהדורה החדשה).

פרטים נוספים על עבודתו קוראים אנו במכתבו אל ידידו הרה"ח ר' שלום דובער חייקין שי' (לימים מחותנו וסב הכלה לאיוש"ט) ממוצאי ש"פ וירא תשל"ג:

כפי שכתבתי לך כו"כ פעמים עסקתי בהכנת מפתחות ללקוטי לוי"צ, וכשם שכתבתי לך בכל פעם היכן אני מחזיק, כך כתבתי להרב חדקוב (או לכ"ק אד"ש). והנה בחדש אלול כתבתי שגמרתי כל החלקים (מלבד החלק של האגרות שעדיין לא הגיע לידי), והנה נתקבל אצל ר"א וולף טלפון מהרב חדקוב שהם שולחים החלק האחרון, ומבקשים להדפיס כל המפתחות עד ר"ה לכל היותר ו' תשרי. באותם ימים עבדתי יומם ולילה על המפתחות (להביאם לכלל סדר מסודר מהניירות שהיו אצלי שרשמתים בעת הלימוד), ולמעשה לא גמרתי עדיין עד עצם היום הזה (וזו הסבה שלא עניתי על מכתבך). אחר שמח"ת מסרתי לסידור בדפוס את חלק מפתח הענינים, ומאז אני מסדר המפתח לפסוקים ועדיין לא מוכן למסור לדפוס (ואח"כ חלק מארז"ל מהש"ס, חלק אישים וספרים, ולוח התקון).

ענין הנ"ל כפיה"נ נתקבל לנח"ר אצל כ"ק אד"ש (היינו עצם העסק, ולא המפתחות עצמם שלא שלחתי דוגמא מהם), ומיד אח"כ קבלתי כמה מכתבים שהמתנתי חדשים ושנים למענה. מזה זמן רב שבכל מכתב לכ"ק אד"ש אני מצרף קושיא וצ"ע וכד', והנה קבלתי מכתב כללי-פרטי ובסופו ז' סעיפים במענה לרוב שאלותיי (ואכ"מ להעתיקם).

המבוא: מפענח צפונות

הכל מדברים בהתפעלות על גאונותו העמוקה של הר"ר לוי יצחק ועל חסידותו. אך מי השכיל לטרוח ולהבין מה גנוז בתורתו ואלו אוצרות שקועים בספריו?!

חשיבותו של "ספר המפתחות" מונחת לא רק בכמאה ושלושים עמודי ה'מפתחות' המפורטים שבו על כל חלקיהם, כי אם גם בתריסר עמודי ה"מבוא ופתח דבר" שמופיעים בפתיחתו. העורך ראה בחיבורו 'מכשיר' חיוני לקרב לראשונה את הנושא לתודעת הציבור, וניצל את ההזדמנות שבאה לידו להבהיר ולהעלות עלי ספר את שיטת לימודו הנעלה והייחודית של הרב המחבר ז"ל. הוא מצא כאן כר נרחב לניצול כשרונותיו, לא רק כמאסף ומלקט ערכים, אלא גם כנחשון שהחל בחקר מעמיק של הנושא שיש בו כדי להציץ לעולמו רב האנפין של המחבר.

במבואו טרח ושיבר את קולמוסו לבירור וניתוח הלכי יצירתו של הרלוי"צ - שעיקר גדולתו בכתביו - והפיץ אור חדש על אישיותו התורנית. כאן השקיע ר' יהושע את מיטב יכולתו וגילה גדולות ונצורות. זוהי עבודה מדעית שרק עורך מזהיר ו"בעל-חוש" כר' יהושע מונדשיין, שידע לצרף פרטים זעירים להכללה אחת ולארוג מהם ציור כללי ומקיף, מוכשר היה לה. ביד אמן בטוחה ובטוב טעם הוא חודר לתוך תוכה של שיטת הר"ר לוי"צ ומגדיר בבהירות וביסודיות את כח החידוש והיצירה שלו במסגרת דרכו ותכונתו באיחוד חלקי התורה, הנגלה והנסתר. המבוא הוא מונוגרפיה בשלה ומושלמת על תחום משנתו של הר"ר לוי"צ, ולפיכך יש לראות בעבודה זו משום תרומה ייחודית ללימוד ספריו.

במרוצת השנים הבאות זיכה ר' יהושע את קהל הלומדים בשורה של מהדורות חדשות ומתוקנות מספריהם של כמה מגדולי הדורות הקודמים. די אם נזכיר את שו"ת "זכר יהודה" מאת הגאון ר' יהודה ליב זלקינד (בטלן) זצ"ל; "שארית ישראל" מאת הרה"ק מווילעדניק זצ"ל; שו"ת "שערי דעה" מאת הגאון ר' חיים ליב ליטוין מסאסניצא זצ"ל. ר' יהושע היה שושבין ראשי בהוצאתם מחדש תוך שהוא מצרף להם "מבוא" גדוש ומפורט, שכל אחד מהם מהווה יצירת מופת בפני עצמה. במסות המפוארות הללו - שהן עדות לכשרונו הגדול - הוא מצייר ביד נאמנת ואומנת את קלסתר פניו הרוחניים והתורניים של כל אחד מן הגאונים המחברים הללו, מאפשר הצצה לעולמו הפנימי, מפענח את שיטת לימודו ומציג עיונים במשנתו.

הנה כי כן, ראשון הוא המבוא שהציב העורך ל"ספר המפתחות" שלפנינו, והוא מגולל יריעה רחבה להכרת כתיבתו וסגנונו של הרלוי"צ הבלולים משכבות רבות, זו לפנים מזו. כאן ניתן להבחין בניצנים הראשונים של הפן הזה בעבודתו בשדה ספר, ויש לראותו כחלוץ סולל דרך לאלו שבאו אחריו. כבר עתה מתגלה העורך במלוא כוחו בחיבור מגילה רבת הוד לתיאור והגדרת משנתו הסדורה והברורה של הרב המחבר ז"ל, והוא מגלה לנו בחשיפה רבה מחיי הנפש של אדם גדול זה במלוא שיעור קומתו. בדרך הרצאת דבריו כבר ניכרים כל הסממנים המאפיינים את גישתו הייחודית של ר' יהושע ואת יגיעתו הגדולה לבנות בנין הנשען על יסודות נאמנים ומוצקים עד שהוא ממצה את הענין כראוי לו.

המבוא המסועף הוא מלאכת מחשבת של חסיד נאמן וחוקר דגול שהשכיל להבליט את דמותו התורנית של הרלוי"צ ולפרש לפנינו את סוד אישיותו בבהירות נפלאה. הוא עמל לגלות ולדלות מתוך אוצרות כתביו את דרכו ואת תכונתו שהיו עד כה עלומים ובלתי מוכרים. בפעם הראשונה נעשה נסיון להגדיר ולהצביע על שיטתו המופלאה בכל

חלקי התורה. ר' יהושע יכול להחשב בצדק לאחד מראשוני מפענחי צפונותיו של הר"ר לוי"צ, ובכך שמורה לו זכות ראשונים.

במסגרת זו ר' יהושע אינו נוטל לעצמו כתר של היסטוריון ואינו מתכוון להרצות את תולדותיו ופרקי חייו של הר"ר לוי"צ במלואם. מגמתו לבדוק בהגיון ובהקפדה את הרוח המהלכת מעל דבריו וחידושיו בתחום משנתו, ולראות את המניעים הפנימיים המכוונים את מהלכיו. "שיטת הרהמ"ח לקשר ולאחד לחלוטין את הנגלה והנסתר מסורה היתה לו מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ובדרך קודש זו הסלולה מרבוה"ק עד הבעש"ט נ"ע ולמעלה בקודש צעד לבטח דרכו והתהלך ברחבה באיחוד כל חלקי התורה בהקף עצום שלא נגלה עד כה... 'כבן דחפיש בגניזו בכל רזין דביתיה'. שיטת הרהמ"ח מיוסדת על דרך הדיוק (שהיא 'כבודה של תורה') על פיה כל פרט ופרט בדברי תורה, אף בתושבע"פ ובדברי המחברים מדויק הוא בתכלית עד לאחת, אין אות מיותרת...". העורך יורד יותר ויותר לעומקה של שיטה זו ומוסיף חילוקים ודיוקים במסכת זו. זוהי תכלית מחקרו של העורך ולשמה כתב את פרקי המבוא שלפנינו.

ברוחב השכלתו ובנועם כתיבתו חותר העורך למצוא את שורשי הוויתה של משנת הרב המחבר ומצביע בבהירות על שיטתו הייחודית המיוסדת על דרך הדיוק בכל לימודיו. העורך דן בזיקתו של הרלוי"צ לגדולי ישראל בדורות הקודמים אשר מימיהם שתה ותורתם ינק וצעד בדרכם. במבואו הוא מבליע בעקיפין ובמישרין את כל מה שקדם לו במקצוע זה, ואף נוגע במעיינות ההשפעה שמהם שאב המחבר את דרכו. הקורא בן זמננו משתאה למראה הגדול הזה: כיצד עלה בידי העורך, ללא מחשבים ותקליטורים למיניהם, לצרף ולהרכיב פרט לפרט, מקור למקור ורמז לרמז - ולרקום מהם ריקמה שלימה ונאה הנשענת על בנין איתן ומוצק.

דרך הדיוק העצום בכל חלקי התורה, כשהכל ניתן להידרש בדרך הרמז והקבלה, היא יסוד מוסד בגישתו של הרלוי"צ אשר דגל ברעיון זה בצורתו הקיצונית ביותר. את כללות דרכו ניתן להשוות אמנם לדרכם של גדולים וטובים שקדמו לו, אך בפרטיה "נצבים אנו לפני תופעה חדשה וראשונית שלא זכינו לה עד כה". המבוא שופך אור על נבכי שיטתו במעיין הבלתי נדלה של כתביו, והוא מברר ומלבן את גישתו המקורית בכל היקפה ובכל פרטיה גם יחד.

הציר המרכזי במסתו של ר' יהושע הוא חשיפתה וגילוי צפונותיה של שיטת המחבר בדרך הדיוק האופיינית לו בכל היקף הענינים ובשפעת היצירה שלו. כבכל נושאי כתיבתו, גילה העורך אף כאן ידענות מרובה בפרטים ובפרטי הפרטים, ויסודותיו נתמכים בהמון ראיות ואסמכתאות. לאחר שבחן את המקורות בחינה מדוקדקת, הוא

מלבן את דרכו באופן בהיר ומוסבר בדרשת התורה שבכתב בדרך הדיוק ורמזי הקבלה תוך שהוא מוצא דמיון לדרכו בספרים "לקוטי תורה" להאריז"ל ו"מגלה עמוקות" על התורה. בד בבד הוא מעלה על נס את הערותיו המרובות של הרב המחבר על גליון ספרי הזוהר אשר "אינו מניח דבר גדול או קטן שלא יהא מוסבר לתכליתו בדיוקי הקבלה וכל פרט ופרט מתמצה עד תומו".

אך מעל לכל "דמותו של הרהמ"ח עולה לעינינו יותר מכל בביאוריו לסוגיות התלמוד בדרך הקבלה כשלגביו אין כל מחיצה וגבול בין הנגלה והנסתר ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה...". הוא מרחיב את הדיבור ומצביע על דרכו המדוקדקת בלימוד חלקי האגדה שבש"ס ובמדרשים, הלכות הש"ס ושאר סוגיות התלמוד שכולן נדרשות ומתפרשות בגישתו מאירת העיניים. והם הם הדברים בתחומים נוספים: שורשם של מנהגי ישראל בעליונים, בנוסחאות התפילה, בדברי המחברים, הראשונים והאחרונים, שהוא מדייק בלשונם להעמידם ולבארם בדרך הקבלה, ובמיוחד דרך דיוקיו בפירוש רש"י ה"מוכרת עתה היטב מדרך כ"ק אדמו"ר שליט"א בשיחותיו בביאור פירש"י". וכך היא דרכו ב"מתק לשונו הזהב" של הרמב"ם ובפירוש הרע"ב למשנה, ועוד ועוד.

העיון ב'מפתח הספרים' מלמדנו על שימושו של המחבר בספרי חסידות חב"ד ובכל ספרי הדא"ח שנדפסו עד לזמנו, שהלא כתבי החסידות "רובם ככולם מיוסדים הענינים עפ"י קבלה", ובמיוחד ספר ה'תניא' - התורה שבכתב של חסידות חב"ד - שבו "הגדיל והפליא הרהמ"ח בהערותיו על גליון ספר התניא ונראה לעין כל גודל ועוצם דיוקו בהערות אלו לכל אות ואות". וכך הם הדברים גם במאות ציוניו לספרים תורה-אור ולקוטי-תורה, שכל ציון מחדיר את הלומד לעומק הדברים ותמציתם.

המבוא מתרחב ומסתעף. העורך דן בהרחבה בדרכו של הרלוי"צ "לפרש בכל עת בדרך הקבלה את כל המאורעות שהתרחשו, וזו היתה הסתכלותו הרגילה על כל ענין פרטי או כללי" שהרי "זכי הראות מבחינים בסוד האלקי המנהיג כל מאורע באופנו הפרטי". הוא עומד על אחת מרשימותיו של המחבר - רשימת "המאסר והגלות" - שבה מבאר לאור הקבלה את שמו ושם אמו ואת שלבי מאסרו על מקומותיהם ותאריכיהם, "ובשורות אופייניות אלו יש בכדי ללמד על הרהמ"ח יותר מכל, והוא עצמו 'נפשו כתב ויהיב' ונתגלה לעינינו בתכונתו הנעלית לראות בעינא פקיחא ולהבין גילוי אלוקות והשגח"פ על כל צעד ושעל". כמו"כ מושיט לנו העורך ידיעות שונות על ספרי קבלה שונים שהרלוי"צ נהג לעיין בהם ("ראה במפתח הספרים, ויותר מזה נשמע בשיחותיו שבע"פ"), וכן דן בגלריה של ספרים שהיו עמו (או שנעדרו ממנו) בגלותו כפי שעולה מהערותיו באותה עת.

בסיום המבוא סוקר העורך את תקופת גלותו הקשה של הרב המחבר, כאשר "לא היה יכול לתת מעצור לנפשו השוקקה הפורצת כמעין המתגבר, ובהעדר נפש יהודי שיוכל להשפיע לו ממעיינותיו העולים על גדותיהם נאלץ להצטמצם בגליונות מעט הספרים אותם הביאה אתה עבורו זוגתו הרבנית חנה ע"ה (ובדיו שהצליחה להכין במו ידיה מחומרים שונים), ולכן באו דבריו בקוצר לשון שאינו בדומה כלל להסברתו הנרחבת בה רגיל היה להשמיע דרושיו באזני השומעים, וזכינו שכ"ק אדמו"ר שליט"א מבאר בהזדמנויות רבות עומק הכוונה ברשימות אלו הנדפסות".

שבחה של יצירה

כמה חודשים לאחר שברך על גמר עבודתו בעריכת ה'מפתחות', שהה ר' יהושע בחצרות קדשנו. בסיום התוועדות כ"ף מנחם-אב (שחל ביום השבת-קודש), קרא אותו אליו הרבי והעניק לו בקבוק 'משקה'. הנה תיאור מאותו מעמד, כפי שכתב בעצמו אל משפחתו בארץ ישראל (מוצאי ש"פ עקב תשל"ג):

> השבת - כ' מנ"א - התוועד הרבי, ובסיום ההתוועדות הועלו על השלחן חמשה בקבוקי משקה שהרבי הוציא מחדרו קודם ההתוועדות, והרבי אמר שיגשו אלו ששמשו את אביו קודם פטירתו. ראשון נגש דָוִד [=הרה"ח ר' דוד רסקין ע"ה], קבל "לחיים" מהרבי וכן בקבוק משקה לְחַלֵק, אחריו קפלן [=הרה"ח ר' משה בנימין קפלן ע"ה], אחריו דובראווסקי (כולם היו באלמא-אטא), ואח"כ שאל הרבי היכן זה שהתעסק בהדפסת הכתבים [ונגש הרה"ח ר' זלמן האדיטשער - לוויטין - ע"ה], ואח"כ "וואו איז דער וואס האט גימאכט די מפתחות", נגשתי לרבי, מזג לי לחיים ואמר: אַ גרויסן יישר כח - וחייך, ומסר לי הבקבוק ואמר: פאנאנדערטיילען צווישען די מסובים. הלכתי אחורה תוך כדי מזיגה לכוסיות שהושיטו לעברי, ובתוך כך לא ראיתי כיצד כל הזמן הרבי עקב אחרי בחיוך (זה ספרו לי אח"כ). אח"כ נגש אלי הרב גרינגלאס ממונטריאל (שהוא המומחה לקבלה כיום, והרבי מכנהו "מיין מקובל") ואמר לי הספר שווה שהרבי יתן לי משקה... ודבר הרבה בשבח העבודה וכו' וכו' ובפרט המבוא. העיקר ששוחחנו כמה שעות והבטיח לי שישלח אלי כמה מאוצרותיו...

חיבה יתירה חיבב הרבי את ה'מפתחות' לתורתו של אביו, ואף ביטא זאת בהזדמנויות מספר. "בימים אלו קרא לי הרב חדקוב - כתב ר' יהושע אל בני משפחתו באותה עת - ומסר כי הרבי אמר לו למסור בשמו שהרבי הי' מרוצה מהמפתחות על לקוטי לוי"צ, וכן אמר הרבי שאתעסק עתה בריכוז ועריכת המפתחות לכתבי הצ"צ אותם כותבים

תלמידי הכולל. ואחר עבודה זו (החייבת להגמר בזמן קריב) עלי לעשות מפתחות לספרי אדמוה"ז שעדיין לא מופתחו" (מתוך מכתב מתאריך ז' מנ"א תשל"ג).

כמה שנים לאחר מכן, בהתוועדות ש"פ מטות-מסעי, ראש חודש מנחם-אב תשל"ז, הזכיר הרבי את ה'מפתחות' בשיחת-קדשו: "בנוגע צו די הערות אויפן זהר . . און ווי ס'איז שוין געצייכענט אין די 'מפתחות' אויף לקוטי לוי יצחק, אז דער זעלבער ענין איז מבואר אויך במקו"א..." ["הביאור בהערות אאמו"ר על הזהר . . וכפי שמצויין ב'מפתחות' על לקוטי לוי יצחק, שענין זה מבואר גם במקום אחר"].

המבוא שהכניס את בני דורנו אל הקודש פנימה, אל פנימיות הנפש של גדול זה והטעימם מטעם תורתו, נקרא מתוך עונג וענין מרובים, והוא חזר ונדפס במרוצת השנים בקובצים שונים. עותק "ספר המפתחות" בהוצאת תשל"ג שוכן כבוד עד עצם היום הזה בספריה שבחדרו הקדוש של כ"ק אדמו"ר זי"ע וניכר שמשמש בו רבות.

תשוקתו הבלתי נדלית לצלול לעמקי תורתו של הר"ר לוי"צ ולהעלותה מתוך נבכי העבר, הניעתו כחצי יובל שנים לאחר מכן - בשנת תשנ"ז - לפרסם את מאמרו "הרשב"י במשנתו של הגאון המקובל הרה"ח ר' לוי יצחק שניאורסאהן". במאמר זה ליקט ר' יהושע את ביאוריו של הרהמ"ח מתוך ההערות שרשם על גליונות ספר הזוה"ק שלו, מפענח את צפונותיהם ומפרש את סתומותיהם ומביאם לפני הלומד והמעיין בן ימינו (ראה: 'פרדס חב"ד', 2, עמ' 147 ואילך).

■ ■ ■

"ספר המפתחות" עורר תשומת לב בקרב יודעי חן ומביני מדע מחוץ למסגרת המצומצמת של חוג חסידי חב"ד. תלמידי חכמים, חוקרים וביבליוגרפיים מאסכולות שונות ראו ושמחו על הפרי שהניב. באביב תשל"ג יצא הספר, ומיד זרמו התגובות המדברות בשבחה של יצירה זו. "מבואך הוא מלאכת מחשבת לייצוג דמות רלו"י זצ"ל שלא ידענוה" כותב איש יקטרינוסלב, הסופר ד"ר צבי הרכבי, שהכיר פנים אל פנים את הרלוי"צ. "במפתחות שקועה עבודה גדולה וחשובה ואין ספק שרבים ישתמשו בהם וייהנו", מציין החוקר והסופר מר נפתלי בן מנחם שעמד בראש מפעל הביביליוגרפיה העברית.

עורך כתב-העת 'טמירין', הרב ד"ר ישראל וינשטוק, שהיה ספרא רבא מיודעי-חן, פנה לר' יהושע במכתב מלא הערכה: "חן-חן על ספרו 'מפתחות ללקוטי לוי יצחק' שהואיל לזכני בו. אכן דבר גדול עשה שתיקן אזניים לתורת הגה"ק רל"י זצ"ל, שיוכל כל אדם למצוא את מבוקשו בתוך כך בנקל, ואף ששקד על תקוני השגיאות, לזכות בהם את הרבים, לבל תשכן באהליהם עולה. קראתי בעניין את ה'מבוא' שהקדים לספר, המאיר

עינים בתחומים הרבה, בטוב טעם ודעת בשפה ברורה ולשון למודים, ובציוני המקורות כיאות". הלה מצרף למכתבו צרור הערות והארות על דברי העורך במבואו הגדול.

בסוף חלק ה'מפתחות' (שבהוצאת תשל"ג) מופיע מדור קטן של "ביטויים בלתי רגילים" ובו מופיעים כמנין לשונות חריגים וביטויים מיוחדים שהעורך דלה מתוך ספריו של הר"ר לוי"צ. בנושא זה אנו קוראים במכתבו של עורך ה'מפתחות' אל החכם והחוקר הדגול ר' שמואל אשכנזי (זעירא) שר' יהושע נהג להחליף עמו הערות תורניות בענינים שונים: "..להערתו על ההגדרה: בטויים בלתי רגילים - הנה כמדומני בכלל לא נהוג סוג זה של בטויים במיפתוח הנפוץ. ואני ערכתיו בעקבות מפתחות כ"ק אדמו"ר שליט"א שבשם זה הכתירם (ולהעיר כי במפתחות שנערכו בתקופה קדומה יותר הוגדרו הבטויים כ'אי רגילים'). אך גם קצת נראה לי כי ההגדרה בלתי רגילים מבטאת תוכן אחר מאשר בטויים מיוחדים...".

בתגובה להערת אחד הכותבים שהביא את האמור ב'לקוטי לוי"צ' (עמ' שפז) "ת"ח בעד המנעלים", והמבואר שם בענין "מנעלים דקדושה". ומסיים: פלא שבמפתחות ל'לקוטי לוי יצחק' אין ערך 'נעל'. עכ"ל. השיב ר' יהושע: "לענ"ד הפלא הוא מדוע לא טרח לחפש שם את הערך 'מנעלים', והיה מוצא בו שבעה מקומות שבהם מבאר הררלוי"צ פרטים שונים בענין המנעלים" ('הערות וביאורים - אהלי תורה' גל' תשדמ).

כשנתיים לאחר צאת ה'מפתחות', בשנת תשל"ה, פנה הרה"ח ר' נפתלי צבי גוטליב אל העורך בבקשה הבאה: "בחודש תשרי השתא, עת זכיתי להסתופף בצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, הואיל כ"ק אד"ש לבקשני לערוך ולהדפיס ספר על אביו הגאון החסיד ר' לויק נ"ע. מע"כ, שזכה להו"ל הס' מפתחות לליקוטי לוי יצחק, בודאי יש תחת ידו ליקוטים שונים על הרלו"י נ"ע - כגון אמרות, הברקות, סיפורים, ביאוגרפי' וכדו' - אשר אין ספק שהדבר יעזור לי בהרבה בע"ה לענין זה, וכך יזכה אף הוא לגרום נח"ר לכ"ק אד"ש. אבקשו מאד להודיעני בהקדם מהנמצא תח"י בכדי למהר את ההו"ל, או לפחות להגישו ערוך לדפוס, לכ"ק אד"ש בסוף חודש תמוז". בהקדמה למהדורה הראשונה של הספר "תולדות לוי יצחק" (תשל"ז) מודה הסופר הנ"ל לר' יהושע מונדשיין על עזרתו בהשגת חומר לבנין הספר.

במבואו הקדיש העורך פרק לדרך דיוקו של הר"ר לוי"צ בביאור פירוש רש"י. בשנת תשנ"א כתב בהקשר זה: לפני כעשרים שנה החלו לצאת לאור כתביו של הרה"ג המקובל מו"ה לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע (אביו של יבלח"ט כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א), אשר נכבדות מדובר בהם ברמזי הקבלה הצפונים בתורה שבכתב ושבע"פ, וכן בדברי הראשונים וגדולי האחרונים. בשנת תשל"ג זכיתי להו"ל קונטרס "מפתחות ל'לקוטי

לוי"צ'" ושם נמנו כמאה וחמשים ביאורים ורמזים בדרך הקבלה בפירושו של רש"י לתורה ולש"ס. לקונטרס הנ"ל הקדמתי 'מבוא' אודות שיטתו של הרה"ג המחבר ואספתי אליו את שהי' ידוע לי אז אודות "משנת רש"י ז"ל לפי חכמת האמת". כמובן שנעלמו ממני רוב הדברים שנגלו למוהרי"ח סופר שליט"א, אך נותרו שם כמה דברים שניתן עדיין להוסיפם על מאמרו, וכן כמה מקורות שבאו לידי בעזהי"ת אחר כתיבת ה'מבוא' הנ"ל ('צפונות', יא, עמ' קח, בתגובה למאמרו של הרי"ח סופר, שם, גל' י עמ' עד-עו).

■ ■ ■

טיילנו כאן ארוכות בתיאור נבכי התהוות "ספר המפתחות לתורת לוי יצחק ולקוטי לוי יצחק". נראה כי יותר ממה שהדברים מעידים ומגלים על עצמיות החיבור, הם פותחים צוהר לאישיות העורך ז"ל ותכונותיו הסגוליות אשר משמיא קא זכו ליה לעשות למען תורתו של הגאון המקובל הרה"ח ר' לוי יצחק שניאורסאהן זצ"ל ולהוציא מאוצרותיו לאור עולם.

המפתח אל האוצר

ר׳ אלי׳ וואלף

כאשר אומרים "אוצר", אומרים בזה שתי דברים.

ראשית, אומרים בזה שמדובר על הון יקר, על דבר בעל ערך רב שאין להשיג דוגמתו. ושנית, אומרים בזה שזהו דבר הסמוי מן העין. דבר שהוא גנוז ונעלם מעיני הבריות.

צעיר לשנים אנכי ואת ר׳ יהושע הכרתי אך מעט, בעיקר באמצעות קולמוסו המבורך. נהניתי לקרוא את מאמריו, את ספריו, ומעת לעת גם התכתבנו באמצעות המייל.

אלו שהכירו אותו לאורך שנים ארוכות, אלו שעמדו איתו בקשר מכתבים רציף, יכתבו על ההיכרות הקרובה איתו, על השפעתו, על כשרונו הנדיר, על חיבוריו העשירים, על תרומתו הייחודית לעולם החסידות בכלל ולחסידות חב"ד בפרט, על התקשרותו לכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו ועל התפקידים והמטלות שהרבי העמיס על כתפיו.

מכל אלו ועוד, יש לתת את המבט אל היהלום רב ערך ונוצץ במיוחד בכתר עשייתו, בכתרה של תורת חב"ד, הלא הוא ספרו "ספר המפתחות" לתורתו של אביו של הרבי, כ"ק הרה"ג הרה"ח המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן, לספרים תורת לוי יצחק ולקוטי לוי יצחק.

ספרים אלו, תורה זו של רבי לוי יצחק , הינה אוצר של ממש.

תורתו של רבי לוי יצחק היא תורה בעלת ערך רב, הון יקר, דבר שאין דומה לו. רבי לוי יצחק סלל דרך ופתח שער בתורת ה׳, המשלבת את הרמז והסוד, הפשט והדרש למקשה אחת. במאמר הערכה שכתב עליו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ הוא כותב: "הרב רלו"י שניאורסאהן איז געווען, אויסער זיין גרויסע גאונות אין תורת הנגלית, אויך א בקי נפלא אין ספרי הקבלה, א טיפער משכיל אין חסידות חב"ד" [מלבד גאונותו בתורת הנגלה, הוא היה גם בקי נפלא בספרי קבלה ומשכיל מעמיק בחסידות חב"ד], ואת כל אלו, את תורת הנגלה כולה, את ספרי הקבלה והשכלות חסידות חב"ד - הוא כורך זה בזה בספריו, באופן שלפניו לא היה ואחריו לא קם.

ומאידך, תורתו של רבי לוי יצחק היא כאוצר בלום, דבר הסמוי מן העין, היא גנוזה מעיני הבריות. יש בה מכל טוב, יש בה חידושים בכל חלקי התורה, יש בה מכל חלקי הפרד"ס, אולם לא כל בר בי רב יכול לטייל בפרד"ס וליהנות מפירותיו. הנושאים גבוהים ועמוקים, בחלקם הם כתובים בתמציתיות, והרוצה ללקוט מאוצר גנוז זה, נדרש לידע רב, להבנה רחבה, לסבלנות, ליכולת ריכוז, להתמדה.

כך שהאוצר הזה, היה יכול להישאר סגור וחתום כאוצר שלא ניתן להפוך בו, הוא יכול היה להישאר לעמוד על המדף ללא אפשרות ליהנות משכיות החמדה שבו.

ר' יהושע העניק את "המפתח" לאוצר הזה, שכל החפץ יכול לבוא בשעריו ולא ללכת לאיבוד בין שורותיו.

ספר המפתחות שר' יהושע ערך, מלבד העובדה שהיות והוא ערך זאת, משמע שהוא למד את הספרים הללו לפני ולפנים, הוא למד כל מילה ומילה לאורך אלפי העמודים הללו, הוא למד והבין וידע, וזו גדלות שקשה למצוא דוגמתה - (וההוכחה הטובה ביותר שהוא למד את הספרים הללו לעיון, היא מדבריו של ר' יהושע עצמו בסוף הפתח-דבר, שם הוא כותב "במפתח שלפנינו באו בעיקר אותם דברים הנראים כחידושו של הרב המחבר (לאפוקי באם יכתוב: "אבן היא ספירת המלכות" שמחמת פשיטותו לא יוכנס לערך "אבן" - אלא רק באם יאריך הרהמ"ח בביאור הענין. וכן לא יצויין בערך "אח" כשייכתב רק "אח הוא ז"א כמ"ש במאו"א)". כך שכל אותם מאות ואלפי הערכים שר' יהושע הכניס למפתח, אלו ערכים שנכתבו מתוך לימוד מעמיק והבנה שהם אלו חידושיו של רבי לוי יצחק) -

מלבד זאת הוא זכה ו"הנגיש" את האוצר הזה לכל. כל מי שמחפש נושא מסויים בתורתו של רבי לוי יצחק, יכול בקלות רבה למצוא זאת באמצעות ספר המפתחות המפורט שהוא ערך. ההון היקר כבר לא כל כך גנוז, האוצר הנדיר - נמצא בהישג יד, וניתן לעיין וללמוד בו.

הודות לעבודתו האדירה הזו, תורתו של רבי לוי יצחק הפכה מנחלת הפרט לנחלת הכלל, ואין כל ספק – שבהיות ואנו יודעים עד כמה יקרה היתה בעיני הרבי תורתו של אביו, וביודעינו כמה הרבי דרבן ו'דחף' עורכי ספרים להכין 'מפתחות', וגם הרבי עצמו ערך מפתחות לספרי חסידות – כי עבודתו זו של ר' יהושע, והעובדה כי תורתו של אביו הפכה להיות נגישה לכלל, הדבר גרם נחת רוח גדולה מאוד לרבי.

קביעות ברכה לעצמו קובע ה"מבוא ופתח דבר" שר' יהושע ערך לספר המפתחות, בו הוא כותב בהרחבה על חידושו של "הרב המחבר", רבי לוי יצחק, בכל חלקי התורה. וכדרכו של ר' יהושע, הדברים כתובים בצורה בהירה ומסודרת, דבר דבור על אופנו, חיבור מרתק של ממש.

ר' יהושע עובר בין דפי תורתו של רבי לוי יצחק ומאיר את דרכו הייחודית המחודשת בתורה שבכתב, בחידושיו על ספר הזוהר, בתורה שבעל פה, במנהגי ישראל אשר תורה היא, בסדר התפלה, בספרי הראשונים כמלאכים ובספרי האחרונים, בתורת חב"ד, ולא רק בתורת רבותינו נשיאנו, אלא גם במאורעות בחייהם, תוך שהוא מביא ציטוטים ודוגמאות מתורתו של רבי לוי יצחק לאורך המבוא המרתק שלו.

ובשולי הדברים, למי שמבקש ללמוד מעט על דמותו הגאונית של ר' יהושע, יכול לראות זאת בהערות שולי הגליון על פתח דבר זה. מראי המקומות אליהם הוא שולח אליהם, והציטוטים שהוא מביא שם – די במבט שטחי, כדי לעמוד נפעם ונדהם מהאוצר שהיה גנוז במוחו.

(נדפס בשבועון 'כפר חב"ד' גל' 1588, י"א טבת תשע"ה)

מהדורת תשל"ג

ספרי' —— אוצר החסידים —— ליובאוויטש

מפתחות

ל„לקוטי לוי יצחק"

כולל: א) מפתח ענינים; ב) מפתח הפסוקים; ג) מפתח מאמרז"ל; ד) מפתח שמות ספרים ואנשים; ה) לוח התקון, ל„לקוטי לוי"צ" הערות על הזהר (ב"ח); הערות על התניא; לקוטים (תג"ך ומארז"ל) ואגרות; „תורת לוי"צ" (על הש"ס).

מאת

הרה"ת ר' יהושע מונדשיין

יוצא לאור ע"י מערכת

„אוצר החסידים"

770 איסטערן פארקווי, ברוקלין, נ.י. • סניף אה"ק ת"ו כפר־חב"ד

שנת חמשת אלפים שבע מאות שלשים ושלש לבריאה

לעלוי נשמת אמו

מרת חיה בת הר"ר מנחם מענדל ז"ל מונדשיין

נלב"ע כ"ט מנחם־אב תשכ"ג

ולעלוי נשמת חותנו

הרה"ח הר"ת ר' דוד ב"ר חיים ז"ל בראוומן

נלב"ע כ"ד סיון תשי"ט

נדפס קונטרס זה ע"י

יהושע שי' וזוג' רחל לאה תי' מונדשיין

בחדרו הק' של הרבי

מהדורת תשס"ז

ספרי׳ — אוצר החסידים — ליובאוויטש

ספר המפתחות

להספרים:

תורת לוי יצחק
לקוטי לוי יצחק

כולל: א) מפתח ענינים; ב) מפתח פסוקים; ג) מפתח מאמרי רז"ל; ד) מפתח שמות ספרים ואנשים; ה) לוח התיקון, ל„לקוטי לוי יצחק" הערות על הזהר (ב׳ חלקים); הערות על התניא; לקוטים (תנ"ך ומארז"ל) ואגרות־קודש; „תורת לוי יצחק" על הש"ס.

נערך על ידי

הרב התמים ר׳ יהושע שי׳ מונדשיין

– הוצאה חדשה עם תיקונים והוספות –

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים"

770 איסטערן פארקווי ברוקלין, נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות ששים ושבע לבריאה

לעילוי נשמת

אשה יראת ה׳

העמידה תלמידות הרבה במוסדות חינוך חב״ד

בדרכם של רבותינו נשיאנו הק׳ נ״ע זי״ע

מרת **רחל לאה** ע״ה **מונדשיין**

בת הרה״ח הרה״ת ר׳ **דוד** ע״ה **בראַוומן**

נלב״ע ערב ש״ק פר׳ עקב, בעלות המנחה

כ״א מנחם־אב, ה׳תשס״ה

❁

נדפס על ידי ולזכות משפחתה שליט״א

ולזכות

אמה, מרת **צביה** שתחי׳ **בראוומן**

ב"ה

מבוא ופתח דבר

"זכות רבה ונפלאה" - כך מגדיר כ"ק אדמו"ר שליט"א[1] את קבלת ספרי אביו - הרהמ"ח ז"ל - ורשימותיו. עבור עולם התורה שלא נתוודע עד כה לאותה שיטה נעלה המופיעה לעינינו ב"לקוטי לוי יצחק" נוסף בהדפסת כתבים אלו אף "גילוי אור חדש".

המושג "חידוש" בקבלה (שהרי, עם היות הכתבים בלולים מכל חלקי הפרד"ס, אך יסוד ופינה הוא חלק הסוד) מעורר תמיהת מה; אם קבלה - לאו חידושא, ואם חידוש הוא - קבלה מניין? לאותה הסברה זקוקים גם החידושים בפשטי התורה, שהרי "כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש [אם חידוש אמת הוא[2]] ניתן למשה מסיני",[3] וכיצד יחול שם "חידוש" על הנגלה מאז ומקדם וכבר קדמו משה רבינו ע"ה? על החידושים שבחלק הנסתר ניתוספו גם אזהרות שלא לחדש, ואף מן הנמנעות הוא לסבור סברות בשכל האנושי ולכוון אל האמת הנתונה מסתר עליון,[4] וכיצד תובן האפשרות של "חידוש בקבלה"?

וכבר נתבאר[5] שמשה קבל את **כללי** התורה מסיני, ואין בכל פרטי החידושים שבכל הדורות אלא מה שבכלל המקובל, וה"חידוש" הוא להוציא מכללים אלו את הפרט המחודש באותו ענין. והן הן הדברים גם לגבי חכמת הקבלה, כי לא נאסרו ח"ו חידושי תורה בפנימיותה, ואדרבה, אותו החיוב "לאפשא לה"[6] שקיים בנגלה שבה חל גם על הנסתר, "**וכל אחד ואחד** מחוייב לחדש **בפרד"ס** כפי כחו",[7] אלא שחידושים אלו מוכרחים

---

1) ב"פתח דבר" ל'לקוטי לוי"צ'.

2) 'קונטרס עץ החיים' עמ' 58.

3) ראה מגילה יט, ב; ירושלמי פאה פ"ב ה"ו ובמקומות שנסמנו בלקוטי-שיחות (ד, 1088 הע' 11).

4) ראה הקדמת הרמב"ן לפירוש התורה ובמקומות שנסמנו בהקדמת המו"ל לטעמי המצות מהריקאנטי (לונדון תשכ"ג) עמ' כד. 'עמק המלך' מ, ג. 'דמשק אליעזר' לזוהר ח"א ה, א (דף לח, ב בדפי הספר).

5) לקוטי-שיחות (יט, עמ' 252 ואילך, ושם בהע' 26). וראה 'יונת אלם' (פ"א) ו'רגל ישרה' (מע' תורה הג'). 'עבודת הלוי', דרוש לפסח דף ד, ב.

6) זח"א יב, א. תו"א לט, ד.

7) תניא אגה"ק סי' כ"ו. ועיין בהלכות ת"ת לרבינו הזקן פ"ב ס"ב. על חידושים בקבלה לפי כללים מסורים ראה בשו"ת 'דברי יוסף' (לר"י אירגאס) סי' כה. ובהסכמת מהרי"א מקומרנא לס' 'באר אברהם':

להיות קשורים ומוגדרים בכללים המסורים והנתונים איש מפי איש, ורק במסגרת זו זכאי האדם, וחובתו היא, לחדש בתורה, לגדלה ולהאדירה.

שיטת הרהמ"ח לקשר ולאחד לחלוטין את הנגלה והנסתר, מסורה היתה לו מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע,[8] ובדרך קודש זו הסלולה מרבוה"ק עד הבעש"ט נ"ע ולמעלה בקדש[9] צעד לבטח דרכו, והתהלך ברחבה באיחוד כל חלקי התורה בהיקף עצום שלא נגלה עד כה (כדלקמן) "כבן דחפיש בגניזו בכל רזין דביתיה".[10]

שיטת הרהמ"ח מיוסדת על דרך הדיוק[11] (שהיא "כבודה של תורה"[12]), שעל פיה כל פרט ופרט בדברי תורה - אף בתורה שבע"פ ובדברי המחברים - מדויק הוא בתכלית עד לאחת, אין אות מיותרת, והכל ניתן להידרש בדרך הרמז והקבלה, בגימטריאות בראשי-תיבות וכד'.

(דרך זו של רמזי המספר בולטת מיד לעין המעיין, ודומה שמכל תשעת סוגי הגימטריאות המנויים בס' הפרדס[13] אחת מהנה לא נעדרה. גם דרך זו אינה יכולה להיחשב רק כפרי כשרון וכד', שהרי "אין אדם רשאי לדון בחשבון גימטריא ולהוציא מהן ענין עלה בדעתו",[14] ופרטי החשבונות מסורים ומכוונים אף הם בכללים מקובלים ומדוייקים שאין יד הכל רשאית למשמש בהן כרצונה[15]).

להבהרת גישתו של הרהמ"ח מן הראוי להשוות את רשימותיו אל מול הספרים הידועים לנו מדור דור, ניווכח כי מצאנו חבר אף לדרכים ולשיטות ה"מוזרות" ביותר לביאור דברי הקדמונים, ומאידך גיסא יובלט כיצד קדמו אותם דברים רק בכללותם, אך בהרחבת הביאור לפרטי פרטים ניצבים אנו לפני תופעה חדשה וראשונית שלא זכינו לה עד כה.

"וכבר נצטוינו מפי מרן אור צח אור מופלא אלקי רבינו אור עינינו חיי רוחינו מורינו ורבינו הריב"ש טוב, שלא יאמר שום דבר בלתי הקדמה מיוסדה על אדני אמת".

8) ראה 'לשמע אזן' עמ' 217.

9) ראה במכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א (אגרות-קודש, יא, עמ' קסז).

10) זח"ג קיא, ב ונתבאר בהמשך תרס"ו עמ' קנז, עיי"ש.

11) ראה שיחת כ' מנ"א תש"י.

12) פי' הרע"ב למשנה כל המכבד את התורה (אבות פ"ד מ"ו). ויסודם בפירש"י סוטה מט, א ד"ה בטל כבוד תורה). וראה בפירוש הרמ"ז לזח"ג (פ, א) שזה בפרט בסודות התורה.

13) שער ל' פ"ח.

14) הרמב"ן בתחילת ס' הגאולה.

15) 'שומר אמונים' ויכוח א' כ-כג, וראה 'גנת אגוז' (זאלקווא תקל"ג) פד, ב; לקוטי-שיחות (ג, עמ' 874) ומאמרו של הרה"ח ר"י כהן ב"די אידישע היים" מס' 46.

תורה שבכתב

דרשת התורה שבכתב בדרך הדיוק ורמזי הקבלה אינה צריכה לפנים; "כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה"[16] וכל אות ותג, צירופיהן וחשבונן הכל מדוייק בתכלית הדיוק. בתלמוד מתגלה גישה זו בכל הנוגע להלכה והררים נתלים בשערה, ובספר הזוהר חזינן כן לגבי סודות התורה ודברים שכבשם עתיק יומין. דמיון רב לדרכו של הרהמ"ח בביאור המקראות ודרשתם נמצא ב"לקוטי תורה" להאריז"ל (השגור על לשון הרהמ"ח ומובא ברשימותיו פעמים אין מספר), וכן ב"מגלה עמוקות" על התורה. אך כדרכו פורש הרהמ"ח את מצודתו על מאות פסוקים[17] שלא בא ביאורם בספרי הקבלה, אבל גם באותם פסוקים שקדמוהו המפרשים אינו מסתפק בקיים, ולעולם מוצא הוא מקום להרחבת הביאור ועיניו גלויות "להביט נפלאות מתורתך".

מלבד הדיוק בכל תיבה ואות, בטעמיהם ובנקודותיהם, מחייבת ההשגחה הפרטית הגלויה ביתר שאת בתוה"ק, מציאת קשור עניינים גם בין פסוקים ופרשיות אשר למראית עין מרוחקים המה מפאת מקומם או תוכנם, אך אם רק נקודה מסויימת המפורשת ב"מסורה" מגשרת ביניהם ברור כי הלא דבר הוא, ויש לגלות את הקשר הפנימי שבין כל אותם פסוקים (שממנו נובע אף הדמיון החיצוני), ומדוע דוקא תיבה זו או נקודה פלונית נועדה לבטא את היחס והקרבה ביניהם. הרהמ"ח מטפל רבות בצד זה של המקראות,[18] ויותר ממה שהגיע לידינו רשם ברשימותיו על המסורה, שאליהן מציין הוא פעמים רבות אך אנו לא זכינו לאורם. בספרים רבים ביארו את המסורה בדרך הפרד"ס,[19] ומהם יש לציין את הס' "היכל הברכה" עה"ת[20] העוסק - בדרכו שלו - בביאור רמזי המסורה בשיטת הקבלה.

העדר שום מקריות ח"ו בתורה מחייב שגם חלוקת הפרקים (בספר תהלים שחלוקתו יסודתה בהררי קדש[21]) מדוייקת היא, ובכמה מקומות מבאר הרהמ"ח מדוע ענין פלוני

---

16) הרמב"ן בהקדמתו לפירוש התורה. 'יונת אלם' (פ' כ"ט) ועד"ז בזח"ב פז, א; זח"ג עג, א ובכ"מ.
17) נסמנו במפתח הפסוקים.
18) נסמנו במפתח הענינים בע' מסורה.
19) כביאורי בעל-הטורים על התורה (כמודגש בהקדמתו); ר"מ אלשיך עה"פ "מאשר שמנה לחמו"; 'מנות הלוי' (על מגילת אסתר) בכ"מ (וכמודגש בהקדמתו); 'אור ישראל' (פפד"א תס"ב) קסו, ג (מירושלמי); 'מעשה רוקח' עב, א. במבוא ל'פירוש בעל הטורים על התורה' (ב"ב תשל"א) נמנים שלושה ספרים הדורשים את המסורה: 'טעמי המסורה' (לובלין ש"ע), 'תורת יוסף' (וילהרמשדורף תפ"ה) ו'מסורת הברית' (אמשטרדם תפ"ח). וכן מצינו בדרשות החת"ס ובית מדרשו, בסידור 'תפלה למשה' (לר"מ געלבשטיין) בכ"מ, ובדורנו בדברי תורתו של הרה"ק מקלויזנבורג זצ"ל.
20) מובא בכתבי הרהמ"ח (נסמן במפתח הספרים).
21) עי' ברכות ט, ב.

נכתב דוקא במזמור שמספרו כך וכך[22]. ואף זאת מצינו ראינו בספרי הקבלה הדורשים את רמזי סימן המזמור בס' תהלים.[23]

על ספר הזוהר

כמחצית מרשימות הרהמ"ח הנדפסות, הן הערותיו בגליונות ספרי הזוהר. שיטת הדיוק העצום מתפשטת גם לכאן, באותם קטעי הזוהר שבהם תקע יתדותיו לבארם, ואינו מניח דבר גדול או קטן שלא יהא מוסבר לתכליתו בדיוקי הקבלה וכל פרט ופרט מתמצה עד תומו. אם מוזכרים באותה מימרא שמות חכמי הזהר או המקום והמצב בו שהו באותו זמן[24] מובטחים אנו שהרהמ"ח יטעים לאזנינו מדוע דבר-תורה זה נאמר דוקא על-ידי אותו חכם ובאותו מקום, ויבאר כיצד פרטים אלו קשורים קשר הדוק לתוכן המימרא שהושמעה והיאך משתלבים הם היטב בסיפור המעשה שאותו מגלה הזה"ק, שהרי: "המעמד, ומצב הסביבה פעלו את גילוי המאמר שנאמר בו במקום".[25]

אדמו"ר האמצעי נ"ע מוסר[26] את דברי רבינו הזקן: "כאשר שמעתי מפי קדשו ז"ל.. דמ"ש ברע"מ בזהר (פ' נשא) [27] דבהאי חיבורא דספר הזהר ביה יפקון מן גלותא כו', היינו בלימוד בעיון גדול דוקא, ואמר על עצמו.. רגילותו ללמוד.. בעיון והעמקה גדולה וביגיעה רבה בדקדוק הלשון בכל מלה שיהי' מכוון על-פי אמיתית חכמת הקבלה, ובזה היה מדריגת האר"י ז"ל שזכה לגילוי אליהו ורוח-הקודש מפני שיגע הרבה בלשון מאמרי הזוה"ק כמבואר בשבחי האר"י".[28]

הרהמ"ח מתמיד בכך ברוב תוקף ועוז; דיוקיו המופלאים מתבססים אף על שימת הלב לחסירות ויתירות[29] (וידועה היא סגולת קדושת הזוה"ק גם באותיותיו)[30] בדוגמת רבוה"ק,

---

22) ראה במפתח הענינים בע' תורה (ספרי התנ"ך).

23) 'מגלה עמוקות' על התורה (לעמבערג תרמ"ב) פ' חיי כא, ד (והשווה ל'לקוטי לוי"צ' הע' לזח"ב עמ' שב) ופ' אחרי לח, ב; 'אור ישראל' דפים סז-ע; 'מעשה רוקח' סה, ב; 'דבש לפי' מע' ק' אות מד; 'שדה לבן' (ירושלים תרס"ד) דף ה, ב; 'מדרש פנחס' אות כח; 'מגן אברהם' (להרה"ק מטריסק) פ' בחקתי לה, ב; לקוטי-שיחות (י, עמ' 75 הע' 31); בסידור 'תפלה למשה' (הנ"ל) בכ"מ.

24) דוגמאות שונות לפרטיהן ראה ב"די אידישע היים" גל' 51 עמ' 12.

25) ס' השיחות תש"ד עמ' 33.

26) בהקדמתו ל'ביאורי הזהר'.

27) זח"ג קכד, ב וראה בהקדמת ה'מקדש מלך' וה'כסא מלך'.

28) וראה בליקוטים שבסוף ס' הגלגולים וב'פרי עץ חיים' (דפוס דובראוונא) שער הנהגת הלימוד. וראה עוד ב'אלה תולדות יצחק' למוהרח"ו (ס' 'תולדות האר"י', ירושלים תשכ"ז, עמ' 248 והע' 1).

29) ראה במקומות שנסמנו במפתח הביטויים בע' אם הגירסא.

30) 'כסא מלך' סוף תיקון ו; 'מורה באצבע' סי' ב; 'שארית ישראל' (להרה"ק מווילעדניק) שער ההתקשרות [עמ' לז במהדורת תשנ"ח]; הקדמת 'עצי עדן'. וראה בס' 'מאה שערים' (עמ' 50) ואשר נלקט בס' 'מגדל עז' עמ' תכו ועמ' תלח.

וכדרך האריז"ל שגילה סודות בגימטריות תיבות הזהר[31] ושאר גדולי המקובלים "ובפרט הקדוש הרמ"ק[32] אשר יגע בעצמו בספר הזוהר לפרשו ממש בכל רמיזותיו ודקדק בו ממש כמו בספר תורה (ויש מקום לדרשו בפנימיות לפנימיות ברמיזות בראשי-תיבות וסופי-תיבות ממש כמו בספר-תורה. וכבר ראינו בדברי קדושי עליונים פליאות נשגבות בזה כגון דברי מהר"ש מאוסטרפליא)".[33]

אף כי מיוחדות הן הערותיו לזוה"ק - רובן ככולן - לביאורים בדרך הקבלה, אך פוגשים אנו בהן גם פירושים רבים בהברקת הפשט,[34] וכן יישוב דברי הזוהר והשוואתם למפורש בש"ס.[35]

תורה שבע"פ

דמותו של הרהמ"ח עולה לעינינו יותר מכל בביאוריו לסוגיות התלמוד בדרך הקבלה, כשלגביו אין כל מחיצה וגבול בין הנגלה והנסתר ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה[36] "ולא שתי תורות הן אלא תורה אחת ממש ואין הפרש ביניהן כלל וכלל".[37]

השתלשלות התורה הנגלית לנו מסתרה בעליונים, ונצחיות התאחדותה עם פנימיותה שהיא שרשה ונשמתה,[38] מחייבות שאין דבר שבא בקבלה שלא יוסיף וישתלשל בתורה הנגלית, ויחדיו יהיו תואמים כתרי"ג אברי הנפש עם תרי"ג אברי הגוף,[39] וכהתקשרות הנשמה והגוף כן קשורים ואחוזים יחדיו הנגלה והנסתר. ואשר זכה נפשו רואה את

---

31) ". . והאר"י ז"ל פירש לו [לרח"ו] אותו המאמר [בזה"ק] בטוב טעם ודעת ורזין המחודשין במלה עצמה מה שאינו צורך כ"כ אל הענין עצמו של הפשט והסוד ההוא רק למה סתם הסוד הזה במלה ותיבה זאת וגימטריא שלו בשמות נוראים. ועם כל זאת הם סודות אשר לא שמע אותם אוזן אדם מעולם מזמן רשב"י ע"ה ואילך" (הקדמת 'עמק המלך' ה, ג).

32) מפתיע הוא הדמיון בין גישת הרמ"ק (בפירושו 'אור יקר' על הזוה"ק) לקטעי הזוה"ק, בהרצאת שורת קושיות על דקדוק לשון הזוהר ויישובן בהמשך, לדרך הרהמ"ח בהערותיו על ס' הזוהר.

33) 'סור מרע ועשה טוב' ו'הוספות מהרצ"א' אות יב. וראה גם בסוף אות יד.

34) לדוגמא: הערות לזח"א נז, ב (בעמ' כ); לזח"ג ר, רע"ב (בעמ' תו). (מכ"מ מוכח שגם לשיטת חב"ד ניתן הזוהר להתפרש גם בדרך הפשט, ואכמ"ל).

35) ראה הע' לזח"א רנט, א (עמ' רסז).

36) עי' סנהדרין כד, א (במחשכים הושיבני כו' זה תלמודה של בבל) ובלקוטי-תורה שה"ש מב, ד. ('שערי אורה' כב, ב ואילך). הקדמת הרח"ו לשער ההקדמות (בהוספות ל'קונטרס עץ החיים' עמ' 63) שסודות התורה שהם "תורה אור" מאירים את התלמוד בבלי. הרמ"ז זח"ג פ, א. לקמן הע' 48.

37) הקדמת אדמו"ר האמצעי ל'ביאורי הזוהר'.

38) זח"ג קנב, א.

39) שו"ת 'אבני נזר' או"ח סי' לא אות יב; יו"ד סי' תסט אות ז (וראה ב'אביר הרועים' עמ' לו).

המסתתר בנגלה (שבלעדיו אי-אפשר להבין את אמיתות התורה הנגלית[40]) והיו לאחדים בידו, עד כי רואה ולומד כללי קבלה מסוגיות הש"ס (כדלקמן).

כמובן שביאורי הרהמ"ח עוסקים רבות בחלק האגדה שבש"ס ובמדרשים (ובדרושיו נהג לפתוח תמיד במארז"ל מהמדרש), שהרי זהו החלק בתורה שמושלל לחלוטין מההבנה הפשוטה[41] וכל כולו אומר דרשני, כי בו גנוזים רוב סודות התורה.[42] וכבר קם חד מן קמאי וחיבר את "אוצר הכבוד" לפירוש אגדות הש"ס בדרך הקבלה. וכן מיוחדים רוב ליקוטי הש"ס ושער מאמרי רז"ל (שבכתבי האריז"ל) לאגדות התלמוד. אך "רבנן דמתניתין ואמוראין כל תלמודא דלהון על רזין דאורייתא סדרו ליה",[43] ולא חלק האגדה בלבד, וכאשר סובב הולך ספר "הקנה" לקבוע "שכל התלמוד סודות עמוקים".[44]

ואם גם כבר נתפרשו הלכות מהש"ס באור הקבלה ובטעמים פנימיים לפרטי פרטים מדיני ישראל ומנהגיהם (כאשר נהג האריז"ל[45] (וגדולי הפוסקים)[46] ללמוד כל הלכה גם בדרך הסוד, ומפליא לעשות בס' "מקור חיים" (טור ברקת וכו') לפרש חלקים גדולים מהשו"ע[47] בביאורי הסוד), אך כמדומה שעד הנה לא נתגלו ספרים שיאירו במאור

---

40) לקוטי-שיחות (ה, עמ' 325). וראה פירוש הגר"א למשלי (ב, ט) ובכ"מ.

41) פירוש המשניות להרמב"ם פ' חלק. וראה לקוטי-תורה ויקרא ה, ג. 'דרך אמונה ומעשה רב' מע' זוה"ק.

42) הל' ת"ת לרבינו הזקן פ"ב ה"ב. באגה"ק סי' כג מכתבי האריז"ל. 'אור צדיקים' סי' כו ס"ו. וראה לקוטי-שיחות (ה, עמ' 211 הע' 40) ו'גנת אגוז' מט, ב. ב'ביאורי הזהר' לאדמו"ר הצ"צ, ב, עמ' תרכ: "מדרש הזוהר, והוא ממש ענין אחד עם אגדות רז"ל שבמדרש ואגדות שבגמרא, אלא שבמדרש ואגדות רז"ל הסוד נעלם בדבריהם, שהלבישום והעלימום תחת מתק לשונם, ובזוה"ק וס' הקבלה הם מבוארים, ומפרשים הסודות וכו'". והשווה למובא בס' 'מגדל עז' (עמ' תלז) בשם הצ"צ, שהזוהר הוא "עלמא דאיתגליא" והמדרש "עלמא דאיתכסיא", כי בזוהר נראה שהוא סודות, ובמדרש הגם שגם שם יש כל מה שנמצא בזוהר, אך שם הסוד סתום ונעלם. ועוד שם בשמו, שסודות התורה המפורשים בזוהר בדף שלם, נכללים בשתי שורות שבמדרש. ועוד שם בשם רבינו הזקן, שהגמרא היא קבלה, ו'עין יעקב' - קבלה מעשית.

43) רע"מ בזח"ג רמד, ב. וראה לקוטי-תורה ויקרא ד, א "כל התורה נאמרה ע"פ הקבלה". וראה בהקדמת הרח"ו לשער ההקדמות (וב'תורת העולה' ח"ג פנ"ה).

44) דף יז, א (דפוס קארעץ). וראה 'דברי תורה' מהדו"ק אות צז ו'מעין גנים' פ"ט אות ט.

45) שער המצוות פ' ואתחנן; לקוטי-תורה להאריז"ל (טעמי המצוות פ' ואתחנן).

46) בפרט בשו"ע אדה"ז שבו מתאימות ההלכות לדעת המקובלים אף במקום שלא פורש שזו דעת "חכמי האמת" (שיחת כ' מנ"א תשכ"ה). בשו"ת 'צמח צדק' מציין פעמים ספורות בלבד לסמוכין מהקבלה (אהע"ז בהשמטות לסי' יד; פסקי-דינים יו"ד סי' קטז) אך ראה ב'עמודי ארזים' (עמ' סב) בשם הרה"ק מצאנז על תשובת הצ"צ. על שו"ת החת"ס ראה "בטאון חב"ד" 33 עמ' 21 הע' 87 ובס' 'זכרון למשה' עמ' (3).

47) לחלק או"ח בלבד באו (במרוכז) בס' 'אור ישראל' (פפד"א תס"ב) ביאורים בעומק הקבלה (מדף עו, ג ואילך).

שבתורה (סודותיה)[48] סוגיות בתלמוד לכל פרטיהן ודקדוקיהן, ואת כל מהלך השקלא-וטריא וכיוצא בהם שאר דיוקי הרהמ"ח הקבועים ומיוחדים לו. עתים מיישב בשיטת הנגלה, אך גם אז אינו מסתפק בכך ואם "עפ"י פשוט הוא וכו' אך בשרשן של דברים י"ל..".[49]

דיוק לשון המשנה מן המפורסמות הוא[50] "רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו[51] בחיבור המשניות כו' ואם יש חסר או יתיר או חילוף בדבריו הכל מיד ה' השכיל".[52] ומבארים המקובלים[53] את הדיוק העצום שבמספר סדרי המשנה, בסדר המסכתות, מספר הפרקים והמשניות,[54] דיוק מנין אותיות פתיחת הפרקים והמסכתות וסיומם,[55] ואף שייכות הענין דוקא לאותו פרק ואותה משנה.[56] גם הסימן "זמ"ן נק"ט" שניתן לסדר המשנה[57] מתבאר בספרי הסוד[58] ובכתבי הרהמ"ח.[59]

אך לא המשנה לבדה רבים ועצומים הם דקדוקיה וסודותיה, אלא "כמו שהתורה כולה שמותיו - כן דברי רז"ל",[60] ואף אות אחת אינה מיותרת[61] וחייבת להידרש לא בדרך הפשט בלבד, היות "ואפילו דברים שנאמרו בגמ' שנראין דברי מותר כו' יש בהם פנימיות ורמז עצום כו' וכל דברי חז"ל כו' לא יבין אותם בעצם אלא מי שמלא כרסו מהקדמות חכמי האמת".[62] לפיכך ניתנים דברי הגמרא להיות נדרשים בגימטריאות ובראשי-תיבות

---

48) קרבן העדה בירושלמי חגיגה פ"א ה"ז, וראה לעיל הע' 36.

49) הע' לזח"ב עמ' רסד.

50) אגרת רב שרירא גאון. הרמב"ם בהקדמת פירוש המשניות.

51) בהקדמת פירוש 'הון עשיר' למשניות: מי לא ידע כל אלה כי יד ה' עשתה זאת המשנה.

52) של"ה חלק תושבע"פ כלל רבנו הקדוש (דף שצו, א.. ועיי"ש בענין חסורי מחסרא ועוד במס' שבועות שלו. וראה גם בהקדמת מוהרח"ו ל'שער ההקדמות' ('קונטרס עץ החיים' עמ' 68). וב'ביאורי הזהר' לאדמו"ר הצ"צ, ב, עמ' תריב: "משנה היא אותיות נשמה, שאפילו הלשון ודקדוק תיבות המשנה הוא ע"פ הסוד, ולכן הלשון מסוגל לנשמה".

53) פי' 'הון עשיר' ו'מעשה רוקח' למשניות, 'אור ישראל' (מו, ג לדיוק פרקי מסכת, ובכ"מ). יש לציין גם לפי' המהר"ל ב'דרך חיים' למשנה עשרה נסים (אבות פ"ה מ"ה).

54) ראה ב'הון עשיר' כלאים פ"ז משנה ד-ה ובלקוטי-שיחות (ד, עמ' 1175 הע' 1).

55) ראה בספרים שנסמנו לעיל הע' |53 ובד"ה ביום השני הקריב - בס' מאמרי תרכ"ט, וד"ה מאימתי - תרמ"ב (ברוקלין תשכ"ה).

56) ראה 'מעשה רוקח' עט, ב.

57) מובא בס' 'הלכות גדולות' (מהדורת הילדסהיימר עמ' 633) ובהקדמת תקוני הזוהר (ה, א).

58) ראה בס' הקנה יז, ג (נתפרש גם בהקדמת הצל"ח לפסחים).

59) חלק האגרות עמ' רכג.

60) של"ה חלק תושבע"פ כלל כבוד אלקים (על סגולת אותיות הגמ' ראה ב'דרך צדיקים' עמ' 49 אות כ).

61) 'דרכי הגמרא' לר"י קאנפאנטון.

62) 'שומר אמונים' הצעה ראשונה (ועיי"ש הדוגמא וההוכחה מהגמ' (ב"ק לט, ב) דר' יעקב משלם,

כדחזינן בכתבי האריז"ל,[63] ואפילו הדברים הבאים כסימן בעלמא מיוסדים על סודות התורה[64] וכמבואר ברשימות הרהמ"ח.[65]

גישתו זו מיוסדת על הכלל ש"כל התנאים ואמוראים היה פסק דין שלהם רק על-פי הבטם בשורש החכמה שבתורה כמו שהוא למעלה",[66] וכפי שמבאר זאת הרהמ"ח בעצמו[67] שבהכרח לא היה שכלם שכל אנושי טבעי אלא השגה בעליונים כל אחד ואחד לפי שורש נשמתו "ואין ספק כלל וכלל שכל מה שנאמר בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, הן בהלכה והן באגדה, ובכל הספרים שחברום חכמים צדיקים שלמדו תורה לשמה [כדלקמן], וכן ההלכה שעליה אמרו אחר-כך שבדותא היא,[68] כולם ממש אמר ה' ובאותו הלשון ממש שנאמרו כמו שהוא ממש, וה' עצמו אומר ההלכה והוא עצמו אומר שבדותא היא".

מכך מתחייב הדיוק העצום בכל אות בסגנון הגמ', ואף בפרטי סיפור המעשה הכתובים באותו ענין, ואם מצאו לנכון לספר לדורות ענין פלוני "למה ביררו.. סיפורים אלו דייקא לכתבם.. על-כרחך לומר מפני שרמזו בהם רזין וסודות עליונים".[69]

כאמור, השגת חכמי הש"ס בתורה שלמעלה היא בהתאם לשורש נשמתם, לפיכך דרך הרהמ"ח לקשר מיד את שם החכם (המורה על שרשו ובחינתו)[70] למימרא או לפסק

ונתבאר בחלק האגרות עמ' קיב. וראה 'לקט שכחה ופאה' [בא"ד תרס"ב] עמ' מ).

63) 'דברי תורה' מהדו"ק אות עג. וראה עוד בס' 'משכנות לאביר יעקב' (מהדורת תשל"ב) בחלק 'אור לישרים' דף יב, ג (ומסיים שם: "כי כל דבריהם בדקדוק ובכל תיבה ובכל אות בדבריהם ז"ל יש רמזים וסודות.. ואפילו הדפין שנסדרו בגמ' יש בהם סוד גדול").

64) של"ה חלק תושבע"פ כללי לשונות הסוגיות אות ס'. ובלקוטי-תורה דברים צא, ב נתבאר הסימן פז"ר קש"ב.

65) ראה במפתח הענינים בע' אבייי (יע"ל קג"ם).

66) 'ביאורי הזוהר' וישלח כ, ב ועיי"ש בארוכה. בס' הקנה (עד, ב) שהתנאים למדו במתיבא דרקיעא.

67) חלק האגרות עמ' רסג-רסז.

68) שבת כז, א; פסחים יא, א וש"נ. וראה בלקוטי-תורה במדבר נד, ב-ג וב'שומר אמונים' שם, שאף מימרא שאין הלכה כמותה בכל זאת שרשה בעליונים.

69) 'פלח הרמון' בראשית (נח, א) לענין סיפורי הנביאים (וראה מגילה יד, א נבואה שהוצרכה וכו').

70) שער היחוד והאמונה פ"א. לקוטי-תורה ויקרא מא, ג. וראה 'שער הגלגולים' הקדמה כג ו'עמק המלך' שער א' סוף פ"ד (וראה שם דף ד, א). 'פרי הארץ' פ' ויגש ד"ה והנה תמונת. 'קובץ ליובאוויטש' גל' 2 עמ' 22. לקוטי-שיחות (ה, עמ' 338. ו, עמ' 35). לקוטי-אמרים ואור-תורה להרב המגיד עה"פ "וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה". וראה מ"ש הרב חיד"א ב'מדבר קדמות' מע' צ' אות א וב'דבש לפי' מע' נ' אות כא; מע' ע' אות יח; מע' ש' אות כ. וראה עוד ב'מגיד מישרים' פ' שמות. ס' 'בעל שם טוב' על התורה פ' בראשית (אותיות קלא-קלה). 'בת עין' פ' ויחי ד"ה וישם את אפרים. 'אש דת', ה, עמ' רצב ואילך. 'יפה תואר' לבראשית רבה פ' יז, ה. וראה ב'שערי זהר' לברכות ז, א ויומא פג, ב וש"נ.

ההלכה שאותם אמר,[71] או כל מעשה שעשה[72] (שהרי כל מעשיהם ועבודתם הוא בהתאם לבחינת נשמתם). בספרי הקבלה והחסידות[73] באו דוגמאות מספר לגילוי מדריגת נשמת חכם פלוני ובחינתו, ושייכותם של דיבורים ומעשים מסויימים אליו דוקא, אך (מלבד שבדרך-כלל מבארים המקובלים לפי סוד הגלגול ולא מדיוק השם) מכתבי הרהמ"ח זכינו למספר רב של עשרות תנאים ואמוראים (וחכמי כל הדורות) שלא נתבארו ענייניהם ובחינותיהם בספרי הקדמונים,[74] ונתגלה קו חדש של "לשיטתו" שעל-פיו נהג אותו חכם במימרות שונות ומשונות בכל רחבי הש"ס, הזוהר והמדרשים.

בגישה מאירת עינים זו מפרש הרהמ"ח סוגיות שלימות, מתבארת ההלכה בדקדוק לשונה ויובן מדוע נמסרה מפי חכם פלוני דוקא. ואם נתפרש באותה שמעתתא היכן ובאיזה אופן היו חילופי הדברים, מובטח לנו שיתבארו גם פרטים אלו, ויוסבר מדוע הכרחית היא ידיעה זו לצורך הבנת הסוגיא לעומקה (ואגב כך נמצאנו למדים מהי בחינתם הרוחנית של מקומות וישובים רבים שעד כה לא נתפרשו ענייניהם בספרי הקבלה[75]). ולא זו בלבד, אלא מאחר ו"חז"ל זה דרכם לכלול בדברים - עיקרים גדולים ונכוחים למבין",[76] אין כל מניעה להרהמ"ח מלהעלות חידושי קבלה מתוך השקלא-וטריא של הגמרא, ולעיניו הדבר צף ומתגלה מאליו: "אצבע מורה על בחי' חסדים, כדאיתא בזבחים.."."[77]

מנהג ישראל תורה[78]

בתורת החסידות נתבאר עומק שרשם של מנהגי ישראל בעליונים (הגבוה אף משרשן

---

71) לשייכות שם החכם לדבריו ראה גם ב'כתר שם טוב' בביאור המשנה שנו חכמים בלשון המשנה (אות שכ); ב'פרי חיים' (לאבות) בביאור המשנה שבחר בהם ובמשנתם בשם הרה"ק ר' פנחס מפפד"מ ובציונים לדא"ח שבהע' 70. וכן בלקוטי-תורה, שה"ש, דף מח, ג (שמאי והלל), 'אור התורה', בראשית, עמ' תתרצג (ר' מאיר), אוה"ת, על מארז"ל, עמ' לח-לט (ר' מאיר, ר' יהודא ור' שמעון), 'יהל אור' לתהלים, עמ' תקמד (שמאי והלל), 'עבודת הלוי' דרוש לפסח דף ד, ב-ג (ר' יוסי, ר' אליעזר ור' עקיבא. באותו ענין ראה גם ב'לקוטי שושנים' שבסוף פירוש 'דן ידין' לס' 'קרניים', (אמ"ד תקכ"ה, דף כ, ג). 'עבודת ישראל' פ' בהר ד"ה במדרש חזית (ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא. מתבאר שָׁם גם שֵׁם המקום 'בקעת ארבאל'). 'מי השלוח', א, פ' משפטים (חייא בר רב ורב הונא), לקוטי הש"ס (פ' כל שעה: שמעון העמסוני ור' שמלאי).

72) לשייכות השם למאורעות האדם ראה גם בתורות הרב המגיד שנסמנו לעיל בהע' 70.

73) ספר ושער הגלגולים (מכהאריז"ל); 'גלגולי נשמות' מהרמ"ע; 'קול ברמה' בריש האד"ר; נצוצי-אור לזח"ג קכז, ב; לקוטי-תורה דברים כז, ד; שה"ש מח, ג. המשך "וככה" תרל"ז סוף פרק פ.

74) שמותיהם רוכזו במפתח הענינים בע' חכמי הזהר וכו'.

75) רוכזו שם בע' מקומות וכו'.

76) הקדמת ס' 'טור ברקת'.

77) חלק האגרות עמ' רעג.

78) ראה תוס' ד"ה נפסל (מנחות כ, ב); ירושלמי פסחים פ"ד ה"א; ב"י יו"ד סי' לט מהרשב"א בתוה"א.

של ההלכות והדינים)[79]. ומנהגים רבים (כגון: איסור אכילת קטניות בפסח[80] והצנעת ערבות מהושענא-רבה לאפיית מצות[81]) מבאר הרהמ"ח בדרך הקבלה.[82]

סדר התפילה

ברשימות שלפנינו מתבארות עשרות נוסחאות מתפילות השנה,[83] כדרך הקדמונים "דורשי רשומות.. אשר היו שוקלין וסופרין מספר מנין תיבות התפילות והברכות ונגד מה נתקנו",[84] וכן בפיוטים הנאמרים בסדר התפילה[85] "אשר יסודתם בהררי קודש כוונות וסודות טובא גניז בגווייהו יחודים עליונים הפועלים ומתוקנים".[86]

על הראשונים ועל האחרונים

לתשומת לב מיוחדת ראויה היא הסתכלותו העמוקה של הרהמ"ח בדברי המחברים, ראשונים גם אחרונים, ודיוקו העצום בלשונם להעמידה ולבארה בדרך הקבלה. ומסורה היא בידנו מרבינו הזקן "שכל המחברים עד הט"ז והש"ך, והם בכלל, עשו החיבורים שלהם ברוח הקודש".[87] ובשם הבעש"ט נ"ע מובא כדברים הללו על כל חיבור שנתפשט ונתקבל בתפוצות ישראל.[88] הרהמ"ח עצמו מגדיר זאת בבהירות: "כל מה שנאמר.. בכל הספרים שחיברום חכמים צדיקים שלמדו תורה לשמה.. כולם ממש אמר ה' ובאותו הלשון ממש שנאמרו כמו שהוא ממש".[89]

אשר על כן אין נוגעת למעשה כוונתו של הכותב עצמו, ואף על גדולי האחרונים המליצו "כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם.. רוח ה' נוסכה בקרבם להיות לשונם

---

79) סידור אדמו"ר הזקן סוף שער הסכות (רסט, ב), 'ביאורי הזהר' לאדמו"ר הצ"צ עמ' צב, 'אור התורה' ויקרא עמ' תמו. וראה לקוטי-שיחות (ב, עמ' 492).

80) שו"ע אדמו"ר סי' תנג ס"ג.

81) שו"ע או"ח סי' תרסד ס"ט בהג"ה.

82) מנהגים הנ"ל: חלק האגרות עמ' קפג; הערות לזהר ח"ב עמ' רצו.

83) רוכזו במפתח הענינים בע' תפלה (נוסחה וסדרה).

84) טור סי' קיג.

85) ראה בע' פיוטים.

86) שו"ת 'מנחת אלעזר' ח"א סי' יא (טז, ד). וראה 'פרי עץ חיים' פ"א ושו"ע אדמו"ר סי' סט.

87) לוח 'היום יום' עמ' יז (והוא מ'המשך תער"ב' [עמ' א'שפה] - הע' כ"ק אדמו"ר שליט"א ב'שדי חמד' עמ' ב' צה [ב]). וראה במקומות המצויינים ב"בטאון חב"ד" גל' 33 עמ' 15 (כל החיבורים שעד המהרש"א נתחברו ברוה"ק, או עד ה'מגן אברהם' ויש אומרים עד בעל ה'טורים'), ובשו"ת 'דברי חיים' ח"ב יו"ד סי' קה. עוד על הט"ז ב'שיח שרפי קודש' (ברסלב), עמ' רמ.

88) 'שארית ישראל', דרושים לסכות מאמר א [עמ' קיז במהדורת תשנ"ח]; בטאון חב"ד שם.

89) חלק האגרות עמ' רסו.

מכוון להלכה בלי כוונת הכותב וחפץ ה' בידם הצליח".[90] "והנשמות אשר זכו ללמד תורה בישראל, הגם שפסקו איזו הלכה על-פי דרכי הפשט, הנה נפשם יודעת מאד ודבריהם דברי אלקים חיים בפרדס התורה ובודאי יש מבוא גם בדרך רמז ודרוש וסוד לסברת כל אחד מהנהו רבוותא".[91] אולם בכל זאת יומתקו הדברים יותר כשמתוודעים ישירות אל גדלותם בסודות התורה.

ראש וראשון למחברים שדבריהם מתבארים על-ידי הרהמ"ח בדרך הקבלה הוא רש"י, "שהיה אבי המקובלים[92] וטובא גניז בגווייה בעומק דבריו בפנימיות, כאשר פירשו בדבריו ולשונו הקדוש הרבה מבעלי הרמז והסוד וחכמי האמת".[93] דרך דיוקי הרהמ"ח

---

90) 'אורים ותומים' לקיצור 'תקפו כהן' סוף ס"ק קכג-קכד. ובסידור הרב יעב"ץ (דיני תקיעת שופר פ"ו ס"ז): דבר נפלא קרה בטוש"ע בסימניו, שנזדמנו דיני שופר בסימן השוה עם גימטריא שלו (תקפ"ו). ואע"פ שלא נתכוין מרן המחבר לכך, מכל מקום נפל האמת באמת, להראות כי מן השמים הסכימו על ידו לפי שעשה חיבורו לשם שמים, וכל העוסקים במלאכת שמים לשמה מראים להם סימן טוב מה שלא עלה על דעתם [בס' 'מור וקציעה' של הרב יעב"ץ, ירושלים תשנ"ו (עמ' תקנג-תקנה), הסמיכו לזה את הרמזים שנתן המחבר כמעט לכל סימן וסימן. אבל ניכר שאלו הם רמזים לזכירת תוכן הסימן ולא כעין הרמז בסי' תקפו]. וב'לקוטי מהר"ן' (קמא, אות רפא): ויכולין לראות בהספר מה שבעל המחבר לא כיוון לזה כלל. ובס' 'מחשבות חרוץ' להרה"ק ר' צדוק הכהן (נז, ג): ונראה לי דסימנא מלתא הוא מה שנזדמן לבעלי הטור ושו"ע לכתוב מצוה זו [כתיבת ס"ת] בסימן ע"ר. וכבר העיר ב'תומים'... דמאחר שנתקבל בכל ישראל ודאי רוח ד' דיבר בו... וכן בזה, הגם דהם ודאי לא כיונו בכך, מ"מ מאחר שמלאכת שמים הצליח בידם להתקבל לפסק, עד שכל דבריהם אצלינו תורה שלימה ובכלל התורה שבע"פ, נוכל לרמז בהם גם מה שלא כיונו, כבכל תורה שבע"פ שבידינו שהוא ממש דוגמת התורה שבכתב, כי כולם מרועה אחד ניתנו והכל ברוח הקודש, ולא בא שום דבר על צד המקרה וההזדמן. (וראה בהע' **106**). [וראה עוד בדברי ר"י מפריז המובאים בשו"ת מהרי"ל החדשות (ירושלים תשל"ז, סי' קפו): המפרש והלמדנים לשם שמים יבא דבריהם ודעתם בפיהם הפסק אמיתי ברוח הקודש, ואחרי שכן, בא להם האמת בדבור היותר שלם בלי חיסרון... וכן המחברים ספרים הגדולים אשר נתן השם בדעתם לחבר ספרים... שם השם בפיהם ברוח הקודש לקצר או להאריך... (עיי"ש באורך)].

91) 'בני יששכר', ניסן, מאמר ו דרוש י.

92) ראה גם בשו"ת 'דברי חיים' ח"ב או"ח סי' ח; ס' השיחות ה'ש"ת עמ' **41**; בסוף פירוש היעב"ץ לקדיש (בדפוס הראשון הוא אחר ק"י).

93) 'דברי תורה' מהדו"ק אות נ ועיי"ש אות פו ובמהדורא ד אות קיג. בשם ס' 'לבוש האורה' פ' בראשית מביאים: "כל הדברים שבפרש"י יש בהם נגלה ונסתר". וראה ב'שם הגדולים' מע' רש"י מ'מאמר העתים' דפוס דיהנרפורט (והוא מכתבי מהר"ש מאסטרפוליא). כמו"כ מסופר שמהר"ש הנ"ל ביאר התורה [במ"א: התלמוד] בדרך הקבלה וכשקיצרו נוכח שזהו פירש"י ('לקט שכחה ופאה' [בא"ד תרס"ב] מא' מה). ב'זוהר חי' (לזח"ב דף יב) בשם הבעש"ט, שכשרש"י אומר "ופשוטו של מקרא", כוונתו שכשתהיה בהפשטת הגשמיות והחומר תשיג הפשטת המקרא כו'. וכ"כ ב'אוצר החיים' פ' בהר (רנא, ד). וב'היכל הברכה' פ' בראשית עה"פ ""פן ישלח ידו": מרן הריב"ש אמר דפשוטו של רש"י הוא באצילות" [במקו"א מובא כעין זה מה'עטרת צבי' לזה"ק בשם הבעש"ט, שמ"ש בפרש"י "כפשוטו" כוונתו שמופשט מהשגה]. וראה עוד בס' 'אור לישרים' (בס' 'משכנות לאביר יעקב', מהדורת תשל"ב, דף ד, א). בסה"ק באו ביאורים בדרך הסוד לרש"י ולדוגמה (מהספרים שקודם החסידות): הקדמת ה'שפע טל'; של"ה סוף תו"א בפ' יתרו

בפירש"י מוכרת עתה היטב מדרכו של כ"ק אדמו"ר שליט"א בשיחותיו בביאור פירש"י,[94] שבהן מראה בעליל כיצד "בכל דיבור ודיבור של רש"י יש בו נסתרים עניינים מופלאים, כי חיבר החיבור שלו ברוח-הקודש וכו' ורש"י על הגמרא גם כן הוא",[95] ובעיקר מחלק הסוד שבו מצטיין פירש"י אשר כולו - כדברי רבנו הזקן[96] - "יינה של תורה".[97]

וכל כך גדלה ועצמה מדת דיוקו בפרש"י, עד כי אינו מניח מלבאר ברמזי צירופי הקבלה אף את תיבות הלע"ז שמביא רש"י.[98] וגם זאת ידוע מקדושים שלשונות העמים אחיזתן בקדושה, וניתנים להידרש בגימטריאות ובראשי-תיבות כלשון הקודש עצמה.[99] ובפרט לשונות הלע"ז שהעלה רש"י לחלקו בפירושו, שכבר נהגו בהם קדושה כבכלל דבריו.[100]

הרהמ"ח מדייק גם "במתק לשונו הזהב"[101] של הרמב"ם, אשר מלבד שכתב חיבוריו ברוח-הקודש (כנ"ל), הרי נתפרשה קבלת רבוה"ק עד מורנו הבעש"ט נ"ע, שהרמב"ם עצמו היה מקובל גדול[102] והשגתו התפשטה אף בעולמות הרוחניים,[103] ואין זה איפוא

(וב'לקט שכחה ופאה' עמ' מא מהשל"ה על פירש"י למשנה); 'אור ישראל' בכ"מ (ו, ד; קע, א ועוד); 'דן ידין' (אמ"ד ו, ב) וב'לקוטי שושנים' שם כד, ד; 'מעשה רוקח' עד, א.

94) ראה בהע' לזח"א עמ' קנ שמבאר מדוע מביא רש"י ראיה מג' פסוקים, ומדוע נוקטם שלא בסדר התנ"ך.

95) של"ה מס' שבועות (קפא, א) וראה בחלק תושבע"פ כללי רש"י כיו"ב על רש"י שבגמ'.

96) לוח 'היום יום' עמ' כד.

97) הוא רזין דאורייתא ('אמרי בינה שער הק"ש סוף אות נ"ג ואילך) וראה לקוטי-שיחות (ה, עמ' 1 הע' 5-3).

98) בתורת לוי"צ עמ' קלא (מפירש"י לש"ס בל' צרפת) ובעמ' רמג (מפירש"י עה"ת בל' ערבי).

99) לאחיזת הלע"ז בקדושה ראה בפירוש החסיד יעב"ץ לאבות (במשנה אם אין קמח), ובשל"ה בסוף בית אחרון, וב'טור ברקת' סי' תר"צ אות ח'. דוגמאות לדרשת מלים לועזיות בדרך הרמז והסוד ראה במ"ש בס' 'מרגניתא דר' מאיר' (מהדורת הרב מרגליות) עמ' 33-34; ב'רגל ישרה' מע' און (מפירוש 'דן ידין'. והשווה למ"ש ב'לקוטי שושנים' שבסוף ס' 'קרניים' (כב, ב) וב'עמק המלך' כ, ד) ומע' אנדרל' (מ'מגלה עמוקות'); ס' השיחות תש"ה עמ' 8 (מהבעש"ט ותלמידי הרב המגיד); 'פרי הארץ' פ' ויגש ד"ה והנה כללות; 'שארית ישראל' שער א' דרוש ב [עמ' יג במהדורת תשנ"ח] ושער ב' מאמר ג לשבועות [עמ' קנ-קנא]; 'סור מרע ועשה טוב' ו'הוספות מהרצ"א' אות קיז; 'בני יששכר', תשרי, מאמר ב אות כא. 'דברי תורה' מהדורא ב אות ז.

100) ב'פאר יצחק' עמ' 79 על הרה"ק מזידיטשוב "שהיה נוהג קדושה יתרה בפרש"י ז"ל, וכשהיה מזכיר ממנו איזה מאמר היה נזהר לאמרו בלשונו מבלי לדלג אפילו על מלת 'וגומר' או לשון לע"ז שבו". ובס' 'שיח שרפי קודש' (ה, עמ' 47), שסיפר בעל 'חידושי הרי"מ' זצ"ל על צדיק נסתר אחד שחזר "על כל הש"ס בעל-פה עם פירוש רש"י ז"ל, אפילו תיבות הלע"ז (כי ידוע שהגה"ק בעל חידושי הרי"מ זי"ע היה מדקדק מאוד בתיבות הכתוב בלשון לע"ז)".

101) לשונו על הרמב"ם בחלק האגרות עמ' תה.

102) ס' השיחות ה'ש"ת עמ' 41 וראה בהע' שם.

103) ס' השיחות תש"ה עמ' 17. עוד מדברי רבוה"ק במעלת השגותיו של הרמב"ם ורום נשמתו, ראה

מן התימה לגלות בספריו כוונות מסודות התורה ולרמז נפלאות בלשונו הזהב.[104] אף לשון ערב המובאת מפירושו מצורפת בדיוק הקבלה,[105] עד כי מדוייקים המה גם סימני הפרקים בחיבוריו למספרם.[106]

מקום בולט תופסים גם דיוקיו בפירוש הרע"ב למשנה לאור הקבלה[107] ואף במלות הלע"ז שמביא,[108] וכן מוכח כיצד פירוש המהרש"א[109] (גם בחידושי הלכות) תואמים עם שרשם של דברים בעליונים.

חב"ד

כמובן שהרהמ"ח משתמש רבות בספרי חסידות חב"ד, וציוניו מתבססים כמעט על כל ספרי הדא"ח שנדפסו עד לזמנו ממש,[110] וכן על מאמרי אדמו"ר ה'צמח צדק' ואדמו"ר הרש"ב שהמה בכתובים.[111] שיטתו מתבטאת בקביעה "שבכתבי החסידות רובם ככולם מיוסדים העניינים על-פי קבלה, שעל זה מורה אותם המאמרים שיש ביאור עליהם, וכמו-כן גם אותם שלא נדפסו ביאורים עליהם, האמת הוא שהם מיוסדים כולם על-פי הקבלה".[112]

במאמר "והאיש משה גדול מאד", 'כרם חב"ד', 2, עמ' 93 ואילך.

104) ראה לקוטי-שיחות (ב, עמ' 326; ג, עמ' 761; 768 ובהע' שם). שיחת ר"ה תשי"א. במכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א [ב' דחנוכה תשל"ב], שדברי הרמב"ם (בפי"ג מאיסו"ב הי"ד) "סוד הדבר כך הוא" - לרמז שגם ע"פ סוד דעתו כך הוא (ראה זח"ג קכז, א). [וראה 'כפר חב"ד' גל' 81 עמ' 8. גל' 125 עמ' 12. וש"נ ללקוטי-שיחות, יד, עמ' 129]. וראה ב'דרך מצותיך' עמ' 116 סוף אות יא. 'פרי הארץ' פ' לך ד"ה ארז"ל ובפ' ויגש ד"ה כללא דמלתא. 'בני יששכר', ניסן, מאמר ד דרוש ד ודרוש י. 'מעשה רוקח' סז, א. 'לקוטי שושנים' שבסוף ס' 'קרניים' (כד, ד). 'לקוטי מאמרים' (מהרה"ק הר"ר צדוק הכהן מלובלין) עמ' 207. 'שלחן הטהור' סי' קסז 'זר זהב' אות ג, בביאור השגת הראב"ד על הרמב"ם.

105) שהרי המובא ב'תורת לוי"צ' עמ' רצה מקורו מפירוש המשניות להרמב"ם (ככל לשונות ערב שבפירוש הרע"ב. ובעניינו ראה בפירוש המשניות מהדורת הר"י קאפח).

106) בכתבים הנדפסים אין נמצאים דיוקי הרהמ"ח בכגון דא, אבל בעל-פה נשמע מפיו רבות ונפלאות בדיוק מספרי הפרקים ב'מורה נבוכים' וכיו"ב. בס' 'זכרון יחיאל' (לר"י מטעריווא) בדרוש ז' ובדרוש י"ד מדייק בסימני מנין המצוות להרמב"ם "כי בתורתנו הקדושה אין שום דבר במקרה ח"ו . . רק הכל בכוונה מיוחדת במספר ובמשקל . . ואפילו במנין ומספר של הסימנים הכל הוא נתיב לא ידעו עיט". סימני מנין המצוות מתבארים לרוב בס' 'משכנות לאביר יעקב' (וראה בהע' 90 על דיוקים במנין סימני השו"ע. וכן היה הרהמ"ח מדייק בסימני השו"ע בדרושיו שבע"פ).

107) ראה במפתח הספרים, ולדוגמא עי' בתורת לוי"צ עמ' רפא.

108) שם עמ' רצה.

109) ראה "בטאון חב"ד" גל' 33 עמ' 15 הע' 8, וראה במפתח הספרים. במאמרי תרכ"ו (עמ' פג), שדבריו לקוחים מהזוהר.

110) ראה במפתח הספרים.

111) במפתח הנ"ל בערכם.

112) חלק האגרות עמ' שח.

ראש וראשון לספרי החסידות שבו קובע הרהמ"ח את יתדותיו, הוא כמובן ספר התניא - "ספר התושב"כ בתורת חסידות חב"ד.. כל מלה ומלה היא מדוייקת בחסר ויתיר",[113] וכמקובל אודות יגיעת אדמו"ר הזקן בכתיבת כל אות ואות שבו.[114] וכן "ידוע ומפורסם הוא שאין לך תיבה ואות בתניא שאין בהם תילי תילים של כוונות בעמקי סתרי התורה.. ואם גדולי החסידים נ"ע למדו תניא באופן כזה, ודאי הי' להם בזה דברי קבלה".[115] וכך הגדיל והפליא הרהמ"ח בהערותיו על גליון ספר התניא, ונראה לעין כל גודל ועוצם דיוקו בהערות אלו לכל אות ואות.

כמקובל, גם חלוקת פרקי התניא מכוונת היא,[116] והרהמ"ח מוסיף ומדייק לקשר ולשייך את תוכן הענין לסימן מניינו של אותו פרק.[117]

מלבד הגהותיו אלו המבארות במישרין את דברי התניא, מצויים ברשימותיו עוד מאות פעמים שמציין לס' התניא,[118] ובכל אלו, אף כי לכאורה הרי זה ציון בעלמא לאיזכור דבר מה או הוכחתו, אך בא ללמוד ונמצאנו למדים אגב כך הבנה מעמיקה בתניא שאינה מתגלה בלימוד הפשוט. וכך הוא גם במאות הציונים ל'לקוטי תורה', 'תורה אור' ושאר ספרי הדא"ח,118 שכל ציון מחדיר את הלומד לעומק הדברים ותמציתם.

על הצדיקים

ביאורי הרהמ"ח מופנים לבאר לא רק את תורתם של רבוה"ק, אלא יש מהם שנתייחדו לבאר באריכות ובפירוט מאורעות שונים בחייהם (תוך הקפדה להסביר גם המשמעות הצפונה בתאריכי אותם מקרים), ולגלות את הקו הפנימי העובר דרך שמם, בחינתם, פעולותיהם, ספריהם וכו', לקשרם כולם כאחד ולהאירם באור שרשם העליון.[119]

פלאי ההשגחה

"קוב"ה אסתכל באורייתא וברא עלמא",[120] ואף אחר שנברא העולם נעוץ שרשם של כל ענייני העוה"ז בתורה, ועל ידה היא הנהגתם בהשגחה פרטית בהשתלשלות

---

113) מכתב כ"ק אדמו"ר הריי"צ ב'קצורים והערות לס' לקו"א' עמ' קיח, ושם עמ' קכד על סגולת אותיות התניא.

114) ראה לקוטי-שיחות (ד, עמ' 1212 הע' 3).

115) מכתב כ"ק אדמו"ר הרש"ב הנדפס בהוספות ל'קונטרס עץ החיים' עמ' 87.

116) המכתב שבהע' 113 עמ' קכג.

117) הע' לזח"א עמ' רמח; בחלק האגרות עמ' רנג. דיוק מכ"ק אדמו"ר שליט"א בשיטה זו ראה ב'לקוטי ביאורים בס' התניא' עמ' שצ.

118) במפתח הספרים רוכזו לפי הסדר.

119) ראה במפתח העניינים בערכם.

120) זח"ב קס"א, א-ב; בראשית רבה פ"א א.

מהעולמות הרוחניים לעוה"ז הגשמי,[121] "וכל הנהגות העולמות הוא על-פי פנימיות התורה".[122] לפיכך מחוייבים כל המעשים הנעשים תחת השמש להיות נרמזים בתורה, וזכי הראות מבחינים בסוד האלקי המנהיג כל מאורע באופנו הפרטי: "דהנה רשב"י היה דורש טעמי דקרא, ואפשר אם היה רשב"י היום היה אומר טעם על כל דבר, מפני מה זה פרנסתו כך וזה כך, שזה גם-כן תורה שהכל בידי שמים".[123]

כך נהג הרהמ"ח לפרש בכל עת בדרך הקבלה את כל המאורעות שהתרחשו, וזו היתה הסתכלותו הרגילה על כל ענין פרטי או כללי. בכתבים הנדפסים מצויים רמזים מספר לתכונתו זו,[124] אך העולה על כולנה היא הרשימה קטנת הכמות "על-דבר שמו, המאסר והגלות"[125] שבה מבאר לאור הקבלה כיצד מתקשר שמו ושם אמו לענין הגבורות (=המאסר), מדוע ישב ש"ג יום בחמישה בתי אסורים (בארבע עיירות), וכן מבוארים התאריכים שבהם נמסר משפטו לרשות ועד הגיעו לעיר גלותו, גזר דינו להישלח למקום וזמן מסויימים דוקא "וגם הכתב בציאילי מנ'ק'ו'ד' נתנו לי בכ"א שבט ביום ד'" בהשגחה פרטית הטעונה הבהרה לשורש הדברים בפנימיותם.

בשורות אופייניות אלו יש בכדי ללמד על הרהמ"ח יותר מכל, והוא עצמו "נפשו כתב ויהיב" ונתגלה לעינינו בתכונתו הנעלית לראות בעינא פקיחא ולהבין את גילוי האלקות וההשגחה הפרטית על כל צעד ושעל, ובטחונו תלוי בה' הטוב ש"בזכות אבותי הקדושים נ"ע" ישיבו לביתו מגלותו לישב במנוחה "על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים".

מן המצר

הכתבים הנדפסים (מלבד חלק האגרות) נכתבו בעת גלותו הקשה, במצור ובמצוק שאף דברים פעוטים כנייר ודיו לכתיבה לא היו בהישג ידו. רוחו לא נפלה, אדרבה - התבטא כ"ק אדמו"ר שליט"א - "הזית כשכותשין אותו מוציא שמנו"[126] ו"מן המצר" הגשמי הגיע ל"מרחב" הרוחני.[127] הרהמ"ח לא היה יכול לתת מעצור לנפשו השוקקה הפורצת כמעין המתגבר, ובהעדר נפש יהודי שיוכל להשפיע לו ממעיינותיו העולים

---

121) ראה לקוטי-שיחות (ב, עמ' 466. ז, עמ' 89 והע' 46. י, עמ' 8 והע' 14).
122) לקוטי-תורה ויקרא ד, א.
123) מאמר אדמו"ר הזקן ב'בונה ירושלים' אות עד.
124) חלק האגרות עמ' שסז; תכ ועוד.
125) בהע' לתניא ולזח"א עמ' III ולהלן עמ' 133-132 [בספר ה'מפתחות'].
126) ראה שמות רבה פ' ל"ו, א. כעין זה הגדיר כ"ק אדמו"ר הרש"ב ('תורת שלום' עמ' 26) את מאסרו של רבינו הזקן (ונתבאר בלקוטי-שיחות, ה, עמ' 399).
127) ראה ד"ה מן המצר תרצ"ה, שיחת כ' מנ"א תשכ"ח.

על גדותיהם נאלץ להצטמצם בגליונות[128] מעט הספרים שאותם הביאה אתה עבורו זוגתו הרבנית חנה ע"ה (ובדיו שהצליחה להכין במו ידיה מחמרים שונים). לפיכך באו דבריו בקוצר לשון שאינו בדומה כלל להסברתו הנרחבת שבה רגיל היה להשמיע את דרושיו באזני השומעים, וזכינו שכ"ק אדמו"ר שליט"א מבאר בהזדמנויות רבות את עומק הכוונה שברשימות אלו.

פעם אחת מזכיר הרהמ"ח בדרך-אגב את השנה שבה נכתבו דבריו "השתא שנת ת"ש",[129] וגם דברים ברורים על מצבו כותב הוא פעמיים, בהתנצלו שאין אצלו משניות עם פירוש התוספות יו"ט ולא ה'לקוטי תורה', "כי הנני בגולה ה' ירחם".[130] מצוקתו בספרים עולה מהערותיו על ספרים ('עץ חיים', מדרש רבה) שאינם תחת ידו באותה שעה[131] ועוד הערות אגביות המוכיחות על העדרם של ספרים נוספים,[132] אך כל זאת אינו מעכב בעדו מלצטט מזכרונו שאינו יודע גבול את כל הנחוץ לו, ובציון מדוייק (כגון בס' 'עץ חיים') לשער לדרוש ולפרק, ואף למפרשי ה'עץ חיים'.[133] ואם לעתים יוסיף "כמדומה" כשמציין מזכרונו לדף בש"ס או לפרק ב'פרי עץ חיים', מובטח שאף באלו לא יטעהו זכרונו.

על שאר עשרות הספרים שמביא ברשימותיו לא נתפרש אם היו תחת ידו באותה שעה, אך מסתבר שאם לא היו בהישג ידו כל הספרים הנ"ל, ודאי שגם ה"ברית כהונת עולם" ו"שערי גן עדן" או "משנת חסידים" (ומפרשיו "טעם עצו" ו"מגיד משנה") ו"ערגות הבשם" לא היו בין ספריו, וציוניו אליהם מתבססים על כח זכרונו.

גם בביתו נהג הרהמ"ח לציין על גליונות ספריו,[134] אך בעיקר הירבה ברשימות ארוכות שהיו חשובות בעיניו והקדיש לכתיבתן חלק ניכר מיומו (כנראה מכמה מקומות בחלק האגרות), והחלק שזכינו שיודפס - שהוא מימי גלותו ומהתקופה שקדמה לכך - הוא אך מעט מזעיר מכללות כתביו. רמזים לעשרות רשימות נוספות מופיעים רבות בציוני הרהמ"ח, ומיספר הגליונות (בויגענס) שנלקחו מאתו קודם מאסרו נימנו באלפיהם (כרשום בזכרונותיה של הרבנית חנה ע"ה).

יצויין כי הרהמ"ח עיין בספרי קבלה רבים ושונים, גם מהמקובלים האחרונים ועד בני

---

128) ראה פקסימילים מגליונות אלו להלן עמ' 135-134 [בספר ה'מפתחות'].
129) הע' לזח"א עמ' צח.
130) תורת לוי"צ עמ' רפ; שיז.
131) הע' לזח"א עמ' קצג; תורת לוי"צ עמ' רפג.
132) בהע' לזח"א עמ' נא; קלח; רב; רה; רסא (על ס' הפרדס; פירוש הרמ"ז; ירושלמי; פרי ע"ח).
133) במפתח הספרים ע' יפה שעה.
134) במפתח הספרים ע' גליון.

דורו,[135] וברשימותיו מרבה לציין אליהם ואף לשאת ולתת בדבריהם בבנין ובסתירה.[136] בגלותו הביאו לו את חלק "שבעת המאורות" (המצורף לזהר הוצאת ווילנא), והנאהו הנאה גדולה כשכוון לדעת הרד"ל ב"נפש דוד" או למ"ש בס' "קרני אור".[137]

■ ■ ■

מאז ומקדם נערכו רשימות ערכים לבאר מושגים גשמיים[138] באור הקבלה: הרמ"ק בס' הפרדס (שער ערכי הכנוים), "ערכי הכנוים" לבעל 'סדר הדורות' (אף כי רק חלקם הם בשיטת הקבלה), "מאורי אור", "קהלות יעקב" (וכן נודעים עוד מהרדב"ז, הרמ"ז והיעב"ץ).[139] אך מקום רב הניחו לו להרהמ"ח להתגדר בו, ובבחננו את מספר הערכים הרב המרוכז במפתח הענינים נקל להעלות מאות רבות של ערכים וענייינים שלא נתבארו עד כה, ואילו ברשימות אלו הנדפסות הואר בטוב טעם ודעת.

במפתח שלפנינו באו בעיקר אותם דברים הנראים כחידושו הרהמ"ח (לאפוקי באם יכתוב: "אבן היא ספירת המלכות" שמחמת פשיטותו לא יוכנס לערך "אבן" - אלא רק אם יאריך הרהמ"ח בביאור הענין. וכן לא יצויין בערך "אח" כשייכתב רק: "אח הוא ז"א כמ"ש במאו"א"). משום כך לא ימלט שיותר ממה שהובא כאן נכתב בפנים, והבאים בסוד ה' ויודעי סתר עליון דדייקי במילי דחכמתא ימצאו בוודאי חדשות גדולות ונצורות אף באותם דברים שלמראית עין אינם מחודשים.

כפתיחה נדפס מכתבו של כ"ק אדמו"ר שליט"א אשר לו שייכות ישירה להערות על הזה"ק.

יהושע ב"ר מרדכי שמואל שי' מונדשיין

ח"י ניסן ה'תשל"ג
כפר-חב"ד

---

135) ראה במפתח הספרים, ויותר מזה נשמע בשיחותיו שבעל-פה.

136) הודגש במפתח הספרים.

137) ראה הע' לזח"ב עמ' רפא; רצג; שכ.

138) ראה הנסמן לעיל הע' |70; בתחילת 'כח ה'' מפירושו של ר"י גיקטיליא למורה נבוכים, שהשמות בלה"ק אינם הסכמיים אלא בחכמה אלקית; ועי' במ"ש ב'מגדל עוז' (עליית הלשון פ"ב) ובאור-התורה בראשית עמ' תקמג (מהשל"ה ועוד).

139) 'מגן דוד' להרדב"ז; 'ערכי הכינוים' להרמ"ז (בסוף ד' 'מאיר בת עין' - אזמיר תקט"ו); 'ציצים ופרחים' מהרב יעב"ץ (אלטונא תקכ"ח) וכן מהדורות האחרונים 'רגל ישרה' להרה"ק מדינוב ו'אור עיניים' להרה"ק מקומרנא. בערכים שבסוף ס' החקירה (עמ' 181-198) נתבארו חלק מהם גם בדרך הקבלה והדא"ח.

גוטע פריינט

"לעבן אים איז געווען נאָנטע
גוטע פריינט, וואס איך האב זיך
אויף זיי געקענט פארלאזן..."

לידו עמדו כמה מידידינו הטובים והקרובים, שיכולתי לסמוך עליהם.
- מרשימת זכרונות הרבנית מרת חנה ע"ה -

הקשרים ההדוקים עם הרה"ח הרה"ג הרב לוי יצחק והרבנית חנה - הוריו של כ"ק אדמו"ר זי"ע - כתבו פרק נכבד בתולדות משפחת רסקין. זכות נפלאה זכה הרה"ח ר' יעקב יוסף רסקין ע"ה ומשפחתו בשימוש הקודש באלמא-אטא. בטוחנו שזכות זו עמדה ותעמוד לדור ולדורות.

הרה"ח ר' **יעקב יוסף רסקין** ע"ה - נולד בי"ז ניסן תרס"א. מחניכי ישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, שו"ב ומוהל. נלב"ע שביעי של פסח תשמ"ו.

זוגתו מרת **דרויזא**, בתו של הרה"ח ר' מנחם מענדל קפלן ע"ה מבאברויסק. נלב"ע כ"ד שבט תשמ"ג.

צאצאיהם:

הרה"ח ר' **מנחם מענדל** - מראשוני המתיישבים וגבאי בית הכנסת המרכזי בכפר חב"ד. נלב"ע כ"ז מר-חשון תש"ע.

בתו מרת **צבי'** ע"ה - נלב"ע ו' אדר תשע"ה.

אשת הרה"ח ר' דוד בראוומן ע"ה, "מחשובי תלמידי תומכי תמימים" (בנעוול ובחרקוב), מנהל סניף קה"ת באירופה, עמד בראש הועד הרוחני והגשמי בכפר חב"ד. נלב"ע כ"ד סיון תשי"ט.

הרה"ח ר' **שלום דובער** - שו"ב ומוהל מומחה, גבאי 'בית ליובאוויטש' - לונדון. נלב"ע ח"י מר-חשון תשע"ד.

הרה"ח ר' **דוד** - יו"ר צא"ח העולמית, חבר אגו"ח, המל"ח ומחנ"י, מנהל רוחני ומשפיע תות"ל המרכזית - ניו יורק. נלב"ע ז' אייר תשע"א.

הרה"ח ר' **יהודה ליב** - שליח כ"ק אדמו"ר זי"ע - קזבלנקה, מרוקו. נלב"ע י"ב אייר תשס"ד.

..אין הארצין טראכט איך, אז אפשר איז דאס ניט
פַּיין פון מיר כלפי דעם רבין שליט"א, אַחרי שזכינו
כל המשפחה שי', לשָׂרֵת ולטַפֵּל את כ"ק אביו נ"ע
שיבלחטו"א און עס איז גיבליבען עטלעכע וואכען
פאר דעם יארצייט... זאל איך אוועק פארען?

[מכתב ריי"י רסקין, כ"ד תמוז תשמ"ג]

אסיפת הרבנים – מוסקבה, תרע"ז

הכרותו הראשונה של הסבא ר' יעקב יוסף עם הרה"ח ר' לוי יצחק, היתה בעת "אסיפת הרבנים" שנערכה במוסקבה בשנת תרע"ז. וכך מתוארת חוויה זו ביומנו של ר' יעקב יוסף:

כשנגמרה הוועידה כתב הרבי הרש"ב נ"ע בכתב יד קדשו חשבון קצר מההחלטות שנתקבלו, והיות שהיו צריכים למסור את הדברים לדפוס, חיפשו מי שיש לו כתב יפה וברור, והציעו לי להעתיק את ההחלטות בכתב ידי. ישבתי אז בחדרו של הרב החסיד ר' לוי יצחק שניאורסון (אביו של כ"ק אדמו"ר שליט"א), הוא ישב מולי והקריא מן הכתב, ואני שמעתי וכתבתי. זכורני שבאמצע הכתיבה נכנס כ"ק הריי"צ נ"ע, הסתכל קצת בעבודה שלנו והחליף כמה מלים עם הרב רלוי"צ. ואני הייתי אז פחות מגיל שבע-עשרה שנה.

את הדברים חזר וכתב ברבות השנים באחד ממכתביו אל כ"ק אדמו"ר זי"ע:

בשנת תרע"ז, בעת שהי' במאסקווע אספת הרבנים, והי' אז כ"ק אדמו"ר הרש"ב זצוקלה"ה נבג"ם זי"ע, וכ"ק אדמו"ר הכ"מ, וגם כבוד אביו הרה"ח ז"ל. ואזי כשגמרו האספה הי' צריך להדפיס הפרטי-כל עפ"י נוסח כ"ק רבותינו נבג"ם זי"ע. ואני הייתי אז כבן שבע עשרה, וזכיתי להיות שם, ונתנו לי לכתוב ולהעתיק הפרטי-כל, לסדרו לדפוס, בחדרו של כ"ק אדמו"ר הכ"מ. וכבוד אביו הרה"ח ז"ל החזיק הפרטי-כל בידו וקרא לפָני ואני כתבתי מפיו. וכ"ק אדמו"ר הכ"מ הי' אז יוצא ונכנס בהחדר הלוך ושוב בעת שכתבתי...

■

המעבר לאלמא-אטא

פגישתם הבאה התקיימה כעבור עשרים ושבע שנים, בתקופה הרת-גורל לשניהם.

בחודש סיון תש"א פרצה המלחמה בין רוסיה לגרמניה, והחלו ההפצצות הנוראות על העיר לנינגרד. בתחילת חודש אלול הצליחו ר' יעקב יוסף ומשפחתו לעזוב את העיר - ברכבת האחרונה שיצאה מלנינגרד.

אחרי טלטולי דרכים בלתי פוסקים, הגיעה המשפחה בסוכות תש"ב לאלמא-אטא בירת קזחסטאן.

ביומנו מתאר ר' יעקב יוסף את התקופה הראשונה לבואם למקום:

הגענו לאלמא אטא בחוהמ"ס, תש"ב יום ה' ח"י תשרי 9/10. באלמא אטע, היתה תחנת הרכבת רחוק מן העיר 8 ק"מ. בתחנה זו, ישבו אלפים ורבבות פליטים, ולא נתנו להם רשות לכנס לעיר, וכך ישבנו שם 12 יום, עד שיכולנו לכנוס העירה.

שם בתחנה נפגשנו פעם ראשונה עם ר' הירשל ראבינאוויץ ע"ה, שגם הוא הגיע פליט עד אלמא-אטא. ואשתו נאבדה בדרך, הם נסעו מחארקאוו, והוא הי' אובד עצות, איפה לנסוע הלאה, ואחרי שראה שהחלטנו אני וב"ב שי' לישאר באלמא-אטא החליט גם הוא לישאר עמנו יחד. עד שעלה בידינו להתגנב לעיר, ומשם הגענו לטאסטאק, זה כמו מושבה מצד השני של אלמא אטא, ומצאנו אחד האיכרים שיש לו בחצרו מחסן קטן, שבקושי הכנסו כל החפצים שלנו, וגם הירשל ראבינאוויץ ע"ה עמנו עם החפצים שלו, אגב הסיע עמו מכונה של בוקלע טריקאטאז (כלי לפרנסה). והסתדרנו שם כולנו ביחד על החפצים והחבילות שצלחנו להציל מביתינו בלנ"ג, המזוודות היו לנו לשלחן לאכול והכרים והכסתות במקום מטות לשכב, ור' הירשיל ראבינאוויץ ע"ה הי' עמנו יחד בחדרנו.

אחרי שהתיישבנו בטַאסטַאק הנ"ל בערך חנוכה תש"ב כאמור... והסתדרנו עם מכונה של אריגת גרביים בבית עם מָנוע (מָאטָאר) ע"י חשמל, ואז התקשר הירשל ראבינאוויץ ע"ה ע"י מכתבים שאני כתבתי לכ"ק הרה"צ ר' לוי יצחק נ"ע שיבדל לחיים טובים אביו של כ"ק אד"ש. והודיע לו שהוא נמצא באלמא-אטא, ואשתו נאבדה בדרך מחארקאוו לאלמא אטא ודואג מזה, ביקש ברכה, שיוכל למצוא את אשתו, היא נסעה עם הפליטים מהמלחמה, ובדרך המטירו עליהם כדורים כו' על הרכבות והרה"ק רלו"י נ"ע נענה כל פעם, על גלויות הדואר, וכתב שהיא תבוא... והיא נמצאת בחיים... כל המכתבים הגיעו על שמי. הי' כעשרה מכתבים כאלו בכי"ק של רלו"י נ"ע, אותיות קטנות על גלוי', ומילא כל הגלוי' עם דברי תורה וגימטריאות. אני

שמרתי עליהם, אכן בעת שיצאנו מרוסיא פחדתי להחזיק אותם בצלחתי, והשארתים ברוסיא, ובאמת צר לי מאד ע"ז, אילו הבאתי המכתבים לכאן, הייתי מוסר זה מתנה גדולה עבור כ"ק אד"ש.

■

מאמצי ההצלה

בחורף תש"ד חלתה מרת צביה - בתו של ר' יעקב יוסף - ואושפזה במשך זמן רב בבית-רפואה באלמא-אטא, שם התיידדה עם צעירה יהודיה, שהיתה שופטת בבית-משפט השלום באלמא-אטא. קשרי הידידות נמשכו גם בצאתן מבית-החולים, והשופטת נהגה לבקר בבית משפחת רסקין לעתים מזומנות, בעיקר בשבתות. היא היתה ילידת יקטרינוסלב, וידעה על מאסרו וגלותו של רב העיר, הוא הרה"ח ר' לוי יצחק.

יום אחד סיפרה השופטת על פקודה חדשה, שלפיה כל מי שנידון לגלות של חמש שנים לפחות, לא ישוחרר בעוד המלחמה בעיצומה. ר' יעקב יוסף ידע כי ממש באותם ימים אמור היה הר"ר לוי יצחק להשתחרר מגלותו בכפר הנידח צאילי שבקזחסטן, והיתה תוכנית להביאו אל אלמא-אטא שבה יוכל לחיות בכבוד בין היהודים הפליטים שגרו שם באותם ימים. בעצה משותפת עם השופטת שהיו לה מכרים בין אנשי ה-ק.ג.ב. ובאמצעות סכומי עתק, הצליחו להשהות את העברת המידע אודות הפקודה החדשה, ובמקביל הקדימו את התאריך בתעודת השחרור של הרב, וכך הצליחו להביאו ביחד עם רעייתו הרבנית חנה ע"ה לאלמא-אטא.

המאמצים המתוארים למען הצלתו של הרב ר' לוי יצחק מתוארים גם הם ביומנו האישי של ר' יעקב יוסף:

בחורף תש"ד (באלמא אטא) היתה בתי צבי' תחי' חולה במחלת הטיפוס ר"ל, וב"ה שיצא[ה] מביה"ח בסדר, שם בביה"ח, התיידדה עם עלמה אחת, שהיא היתה שופטת במשפט השלום באלמא-אטא. כמובן שבתי תחי' השתדלה לקרב אותה ליהדות, והזמינה אותה שתבוא לפרקים לבקרנו בעש"ק לסעודת ש"ק ולאכול דגים געפילטע פיש וכדומה. ביחד. היא סיפרה שנולדה בדניעפראפעטראבסק (יעקאטרינאסלאב קודם). כמובן בתוקף תפקידה היתה קשורה עם אנשי ק.ג.ב. (המשטרה החשאית ברוסיא), היא גם ידעה ושמעה (כמדומה אולי גם הכירה) את כ"ק הרה"ק רלו"י נ"ע (אביו של כ"ק אד"ש שיבדל לחיים ארוכים וטובים), וידעה שהוא נמצא בגלות למשך 5 שנים. פעם סיפרה, שהגיעו הוראות ממאסקווע (שם הי' נמצא המרכז הראשי של

כל המדינה בנוגע האסירים, והנשלחים בגולה וכו') שהאנשים שפסק דינם גלות עד 5 שנים, אם אפילו גמרו כל העונש של 5 שנים שלא להרשות לצאת לחופשה עד גמר המלחמה, שהיתה אז עוד בעיצומה (בין רוסיא וגרמניא, סטאלין וגיטלר). וכפי עצתה, יש רק עצה אחת, שהמשרד הגבוה של הק.ג.ב. באלמא אטא (שהיא עיר הבירה בקאזאכסטאַן)... היינו להתכונן לשחרורו תיכף בהגיע זמן השחרור, ודבר זה צריך להיעשות (עוד) בטרם שמגיע הפקודה ממוסקווע להמשיך לעצרו... ובחסד עליון והשגחה פרטית עלה בידינו ע"י השופטת הנ"ל שהיו לה מכרים רבים בק.ג.ב. באלמא-אטא. אבל הי' בזה קשיים רבים, קודם כל צריך להשיג סכום גדול ביותר בשביל שוחד כו' במקומות הגבוהים באלמא-אטא, והיכרות הרבה בדרכי האנשים האלה מפחדים איש מרעהו כו'. ולא התחשבנו בשום דבר, ועשינו הכל בזריזות ובזהירות, עד שפעלו אצל ראש הק.ג.ב. (העוסק באלו הענינים כו') שיכתוב מכתב עם תאריך מוקדם (ע"י שליח) היינו לפני התאריך של הוצאת הפקודה הנ"ל שנתקבלה זה עכשיו ממאסקווע. כמובן שכל זה הי' ענין של מס"נ ממש, בגלל הפחד הגדול, לדבר עמהם בכלל אודות זה.

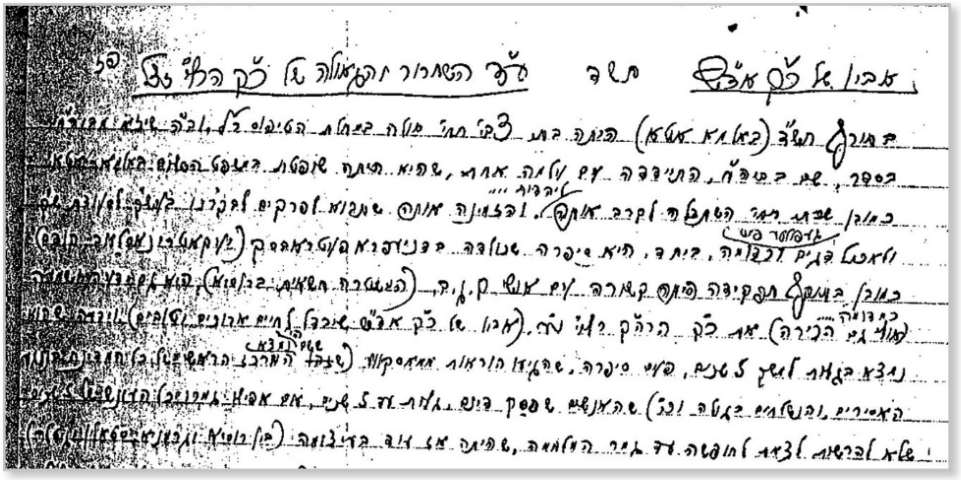

צילום מיומנו של הסבא ר' יעקב יוסף.

■

משמשים בקודש

אך לא ארכו לו לרלוי"צ ימי השלווה באלמא-אטא, שכן מחלה קשה אשר קיננה בגופו מזה זמן פרצה עתה בתוקף גדול. במשך ימי מחלתו של הרב טיפלו בו רי"י ובניו (ר' מענדל, ר' דוד, ר' שלום בער ור' יהודה ליב), במסירות רבה. הבנים סייעו לו בעטיפת הטלית והנחת התפילין, ואביהם רי"י נהג לצאת עמו לעת ערב לשאוף אויר (כי במשך היום שרר במקום חום גדול) "והיה [רלוי"צ] מספר סיפורי צדיקים, ולפעמים גם דברי דרוש. נעים מאוד היה הזמן ההוא..." (מתוך מכתבו של רי"י אל הרבי). כשגברה המחלה קיימו רי"י ובניו משמרות ללון בביתו של הרב.

הבן הבכור הרה"ח ר' מענדל רסקין ע"ה - שגם הוא היה מסייע לרלוי"צ בהנחת התפילין - היה מספר, על הקפדתו התקיפה (עד כדי נזיפה...) על מקום הקשר, והיה ממשש בו להעלותו גבוה יותר מכפי שהם היו מניחים אותו. הדברים נזכרים ג"כ באחד ממכתביו של ר' יעקב יוסף אל הרבי (וראה גם להלן במכתבו של הבן ר' דוד אל הרבי):

בענין ההנהגות שלו, בשבועות האחרונות הי' קשה לו בעצמו להניח תפלין, ואזי באו בניי שי' להניח לו התפלין ולפעמים אני בעצמי. וזה אני זוכר, שהי' מקפיד שקשר של ראש יהי' למעלה מהגומא של העורף, ולצד הפנים למעלה מן השערות. והתפלין שלו הי' גדולים והי' בכל פעם קשה לסדר שיהי' הרצועה מהודקת היטב על הראש שלא יזוז, בעת שהי' הקשר והרצועה תופשים מקום קטן מאד.

במכתבו של ר' יעקב יוסף אל ר' נפתלי צבי גוטליב (עורך הספר 'תולדות לוי יצחק') הוא מתאר מאורע שאירע בערב צום תשעה באב תש"ד:

בשנת תש"ד הי' אז צום תשעה באב ביום א' (נדחה), זה הי' פחות משבועיים לפני הסתלקותו, שבמשך הזמן האחרון היו הבנים שלי שיחיו ויבדלו לחיים טובים משרתים אותו כל הימים, באותו ש"ק ישב על מיטתו כל השבת עד הערב, וסיפר הרבה סיפורים, ובמיוחד ע"ד נסיעתו יחד עם כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע זי"ע לחוץ לארץ, וכך נמשכו הסיפורים עד סמוך לחשיכה, עד שלא הספיקו לאכול סעודה המפסקת, אז נכנסה הרבנית חנה זצ"ל, ואמרה מספיק לדבר, כי כבר הגיע הזמן לאכול סעודה המפסקת, אבל כ"ק הרה"ק זצ"ל לא הפסיק לדבר עד חשיכה.

■

ההסתלקות

ביום רביעי כ"ף מנחם-אב תש"ד הסתלק הרב ר' לוי יצחק ז"ל. ר' יעקב יוסף היה מן המתעסקים בהבאתו לקבר ישראל (כדלהלן), ואף שילם עבור כמה חלקות קבורה סביב הקבר כדי שהמקומות הסמוכים יישארו פנויים.

במכתבו אל הרבי מספר ר' יעקב יוסף על התעסקותו בסידור הקבורה:

למחרת בבוקר, הייתי השליח מאנ"ש לסדר מקום כבודו למנוחתו. ונפגשתי עם הח"ק דשם, והלכו עמי לחפש בכל בית הקברות מקום מכובד, ולא מצאתי מה שרציתי כו'. אז בקשתי מהח"ק דשם שיתנו לנו המקום הפנוי בהכניסה בתחלת הבית עלמין. והסכימו ע"ז, אבל בקשתי מהם תנאי, שיתנו לנו ששה מקומות פנויים מכל צד משני הצדדים, שלא ירשו לתפוס מקום בלי רשות מאנ"ש.

ובמכתבו אל ר' נפתלי צבי גוטליב מתאר מאורע שהתרחש בשעת הלוויה:

בעת ההלוי' של הרלו"י נ"ע, בהיותנו בבית החיים באלמא אטא, אחרי הטהרה של גוף הק' של הרה"ק רלו"י ע"ה קראו להרבנית חנה ע"ה זצ"ל להגיד כמה דברים בעת הפרידה לעולם האמת, המצב הי' עוד שעת המלחמה, ולא הי' לה שום קשר עם בנה כ"ק אד"ש שיבדל לחיים טובים. ונשארה גלמודה מבעלה הדגול, ומכל בני'. אז הפסיקה שתיקתה... פתחה פיה ואמרה "אדם גדול אף וועמען האסטו מיר איבערגעלאזען..." (על מי נטשת אותי) כמה פעמים, ואז התחילה לבכות בקול גדול... וכל האנשים שהיינו שם כולנו בכינו יחד עמה. ת.נ.צ.ב.ה. ותישא רינה ותפלה עבורנו... זכותה תגן עלינו ועל כל ישראל, ונזכה לראות בעינינו התגלות המלך המשיח ע"י בנה שליט"א, והוא יוליכנו בקרוב ממש לארצנו הק', ויגאלנו גאולה השלמה, שכולנו מחכים ומצפים לישועתנו כו'.

ימים ספורים אחר פטירתו של הרלוי"צ נקרא ר' יעקב יוסף לחקירה בסניף המקומי של הק.ג.ב. (פרטים אודות חקירה זו והמעצר שבעקבותיה נדפסו בספר "יהדות הדממה" חלק ב עמ' 95-98). חלק מהשאלות היו קשורות בהיכרותו עם הרב רלוי"צ, והתעורר חשש שכאשר יתגלה האופן שבו הצליחו למלט את הרב ממקום גלותו יבולע לרי"י ולמשפחתו. היו סימנים נוספים לכך שהקרקע מתחילה לבעור תחת רגלי משפחת רסקין (כמעקבים ועוד התנכלויות לבני המשפחה), ור' יעקב יוסף החליט לברוח בחשאי מאלמא-אטא למוסקבה. רק בתו צביה נלוותה אליו, ואילו רעייתו וארבעת ילדיהם הנותרים נשארו באלמא-אטא והצטרפו אליהם בחנוכה תש"ה. בשלהי שנת תש"ו עזבה

המשפחה את רוסיה עם האזרחים הפולניים שקיבלו רשות יציאה למולדתם (את הניירות סידרה ה"מומע שרה" ע"ה, אחותו של ר' יעקב יוסף).

גם הרבנית חנה נלוותה אליהם, לאחר שר' יעקב יוסף הצליח לשכנעה לצאת באמצעות תעודות מזוייפות ולא כפי שהיא ביקשה לצאת באופן רשמי וגלוי - צעד שלא היה לו כל סיכוי להצליח בדרך הטבע. בסופו של דבר, יציאתה של הרבנית התאפשרה באמצעות הניירות שהכינה ה"מומע שרה" עבור עצמה, ועתה מסרה אותם לידי הרבנית חנה. מרת שרה עצמה נותרה מאחור, ואח"כ נפלה לידי הק.ג.ב. הי"ד.

■

האב ובנו שראו את הקודש

בחודש מנחם-אב תשי"א פנה כ"ק אדמו"ר זי"ע אל ר' יעקב יוסף ואל בנו, הרה"ח ר' דוד, וביקש מהם לרשום את כל הזכור להם אודות אביו הרה"ג הרה"ח זצ"ל.

הדברים מפורטים כאן לפי סדר התרחשותם.

[א]

מספר הרה"ח ר' דוד במכתבו להוריו ע"ה:

ב"ה, כ"א מנ"א עש"ק פ' עקב שי"ת. ברוקלין

במוצש"ק פ' (עקב) [ואתחנן] קרא לי כאד"ש, וביקש אותי לרשום את מה שאני זוכר מאביו הרה"ג הרה"ח רלי"צ ע"ה, כי הלא הייתי באלמא אטא, וליתן לו לכ' מנ"א ליום היא"צ. אמרתי שאני אינני זוכר בכלל דברים מאביו, אבל אתה היית מן המתעסקים אצלו ובודאי יודע אתה. ביקש אותי לרשום מה שאני זוכר, שהוא חפץ ליום היא"צ שיהי' אצלו. ולכתוב לך שתכתוב לו מכל מה שאתה זוכר מאתו.

ורשמתי רשימה מה שאני זוכר, והנני שולח גם לך פה במכתב זה כדי שתדע מה שכתבתי.

והיום שאל אצלי אם שלחתי לך מכתב, ואמרתי שהיום הנני שולח מכתב. וביקש עוד הפעם לכתוב לך שתכתוב לו מה שהנך זוכר, הנהגותיו, דבריו, סיפוריו או דא"ח ששמעו מאתו בהתועדות, הכל מה שהנך יודע מאתו.

ובפעם הראשונה כשאמר לי ביקש גם לכתוב הדירות שהיו אצלו ואיך הם היו. שאלתי אם מתענין לו הפרטים איך שבא לאלמא אטא, אמר שבכלל כתבתי לו,

ובכלל אם יש עוד פרטים גם זה מתענין לו. והעיקר הבנתי שלו מתענין הנהגותיו שיחותיו וכה"ג.

אני שאלתי אצלו אם לדבר עם אמו תחי' אז אזכור יותר פרטים, אמר לי שהוא לא חפץ לצער אותה.

אמר לי שהוא יכתוב גם לך מכתב היום, וביקש שאתן את האדרעס שלך לניסן מינדל ונתתי האדרעס מכפר חב"ד.

אתמול הי' התועדות, היינו עבור היא"צ, ועשה סיום מסכתא קדושין ואח"כ דיבר זה ע"ד החסידות. וגם זכר את זה שכתבתי בהרשימה, הפירוש של הרה"ג הרה"ח רלי"צ נ"ע "סור מרע ועשה טוב" על התניא פרק מ"א "גט וס"ת".1 אי"ה כשידפיסו השיחה אשלח לך השיחה...

אבקשך כשתשלח לו רשימה, אם תכתוב על הקלאפ מאשינע2 תשלח גם קאפיע עבורי.

[ב]

וזו רשימת הזכרונות שכתב ומסר ר' דוד אל הרבי:

ב"ה

זה מה שנשאר בזכרוני אודות הרה"ג הרה"ח רל"י שניאורסאהן נ"ע

עד שנת תד"ש הי' הרב הגאון הרב החסיד ר' לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע בעיר אחת מקאזאכסטאן. הי' שם בוואלנע סילקע.3 ובתחילת שנת תד"ש הי' צריך להיות נגמר זמן הסילקע. והיתה אז פקודה מעיר הבירה ממאסקווע, שכן אותן האסורים בסעיף 58, היינו האסורים בדבר הנוגע לפאָליטיק, שלא יוצאו לחפשי ויאריכו את זמנם.

ובעיר אלמא-אטא, עיר הבירה של קאזאכסטאן, הי' שם אבי ר' יעקב יוסף יחי' ראסקין ומשפחתי. וכן הי' שם שני אחים ראבינאוויטש, שמו של אחד הירשול ר. והשני מ"מ ר. והם הי' ביעקאטעריניסלאוו ומקורבים להרה"ג הרה"ח רל"י שניאורסאהן נ"ע.

---

1. ראה תורת-מנחם, א, עמ' 168.
2. מכונת-כתיבה.
3. "גלות חופשית". כלומר, שבאותו מקום היה חופשי - באופן יחסי - לנפשו, היה יכול להתגורר בכל בית שירצה ועתותיו היו בידו ללא הגבלות על סדר יומו.

וכשבא השמועה הלזו שבא זמן החפשי של הרה"ג הרה"ח רל"י שניאורסאהן נ"ע, ומחמת פקודה של מאסקווע לא יכול ליצא לחפשי, התחילו למצוא עצות איך להוציאו משם, ולא מצאו רק עצה למצוא מכירים להשליט של נ.ק.וו.ד. של קאזאכסטאן שיכתוב מכתב שחרור על זמן קודם הפקודה של מאסקווע. ובעהשי"ת, עפ"י השגחה פרטית עלתה בידם, כי לאחותי צבי' תחי' (אשת של דוד בראוומאן) היתה (מכרת) [הכרות] עם ק[אמאניסטית] אחת שהיתה עבודתה שופט בבית המשפט שלהם (הרבה פעמים היתה בביתנו והי' מקרבים אותה לעניני יהדות, והיא ג"כ היתה שונאה את המלוכה הכוזבת), והי' לה מכירים גם בנ.ק.וו.ד. של קאזאכסטאן, ובפרט היתה מכירה את סגן השר של נ.ק.וו.ד. מקאזאכסטאן.

וסיפר לה אבי יחי' את כל המעשה מהרה"ג הרה"ח רל"י שניאורסאהן נ"ע, ושצריכים בכל תוקף עוז לעשות בזה שיבא לאלמא-אטא. והי' בזה כמה קשיים (פרטים איני זוכר) וגם הי' צריכים מעות ע"ז וכדומה, ולא התחשבו עם שום דבר, רק עשו בזהירות ובזריזות, עד אשר בעהשי"ת פעלו אצל השר של נ.ק.וו.ד. שיכתוב מכתב עם זמן הקודם (בודאי הי' זה ענין של מס"נ לדבר עמם ענין כזה, אבל לא התחשבו בזה רק עשו בבטחון שבודאי יעזור השי"ת).

ושלחו בשליחות את בת ר' אלי' חיים אלטהאוז להביאם. וב"ה הגיעו לשלום לאלמא-אטא.

בשבוע הראשונה שבא, כמדומה לי שהי' אצל משפחת סאלאדאוויניקאוו, ואח"כ שכרו בית בעיר אלמא-אטא סמוך לדירת אנ"ש דשם. אין לשער את השמחה שהיתה אצל האנ"ש דשם בביאת הרה"ג הרה"ח רל"י שניאורסאהן נ"ע למחנם, ובפרט אצל המשתדלים.

ובשבת הראשון (כמדומה לי) התוועד בביתו של הירשול ר. בעת ההתוועדות סיים את הענין שדיבר בשבוע האחרונה קודם המאסר עם מ"מ ר. שלא גמר הענין אז, ועתה בעת ההתוועדות שהי' גם מ"מ ר. גמר את הענין ההוא (כמדומה לי שדיבר הענין לפני מלוך מלך וכו').

בשבוע זו היתה ברית מילה (אבי יחי' הי' המוהל) אצל ילד בן ג' (או בן ד') שנה, והוריו היו עניים ולא הי' להם במה להכין על סעודת מצוה (אבי יחי' גם הכין הסעודת מצוה). ודיבר בההתוועדות הנ"ל בענין מעלת למול בן ג' או בן ד' כפי שאירע אז. ואמר שמקנא מאד מצוה כזו.

וגם בעת ההתוועדות הנ"ל סיפר מעשה, שבעיר ליאזנע (כמדומה לי) היתה שאלה על בהמה, והי' המעשה ערב יו"ט, והרב דמתא אמר שאינו יכול לפסוק ההלכה ושילכו

לשאול לאדמוה"ז. ויבואו לאדמוה"ז ופסק שכשרה (מאחר שהי' שעת הדחק וערב יו"ט והפסד מרובה). למחר בוקר שלח אדמוה"ז שליח מיוחד, שמהרה יודיע לטבח שהבהמה אינה כשרה. ואח"כ שאלו את אדמוה"ז מדוע פסק מתחילה שהיא כשרה ובבקר התחרט, וענה שבלילה הי' אצלו (כמדומה לי הש"ך) בחלום, וביקש ממנו להטריף הבהמה, כי כן הוא סובר להלכה בזאת השאלה. וכשאדמוה"ז הכשיר הי' לו ירידה גדולה. ובעבור זה יעשה לו טובה ויאמר לו דבר שהוא אינו יודע, שבעת תפלתו כשהוא מתגלגל ניזזים התפילין ממקומם. ואח"כ קנה אדמוה"ז מראָה (שפיגל) לתקן בזה התפילין (אחדים מהמסובים אצל השולחן אמרו, ששמעו שקנה פּאָרטאבאק [=קופסת טבק].[4] ואמר הרה"ג הרה"ח רל"י שניאורסאהן נ"ע, שהוא יודע המעשה שקנה מראָה).

אחד מאנ"ש[5] הי' פעם אצל הרה"ג הרה"ח רל"י שניאורסאהן, וראה שיושב וכותב, והתענין בזה וראה שכותב פירוש על תניא, שכתב על פרק מ"א "וכמו בגט וס"ת שצריכים לשמה לעכב", ופירש שזה קאי על סור מרע ועשה טוב.

בכלל, כשבא בע"ה לעיר אלמא-אטא הי' בעל קומה. זקנו הי' לבן ופניו הי' מאירות ובפניו הי' נראה השמחה ובטחון אז איצטער וועט ער קומען צו זיך. והשמחה מזה שנמצא עתה במסיבת א"ש יחי' ויש עם מי לדבר. ולא הי' נראה כלל שיש לו איזה חולאת ח"ו. ואח"כ, כעבור איזה חדשים, הי' מרגיש א"ע בחלישות והרופאים כבר הכירו בהמחלה הנוראה הזאת, והי' משתדלים עבור רופאים טובים ולא מצאו שום רפואה ע"ז.

בשבועות האחרונות לא הי' יכול להלוך והי' צריך להיות מושכב במטה. ולו לא הגידו מהמחלה והיו נותנים לו רפואות רק להרגיעו. הרפואות הי' רק ממים מתוקים, כי אמרו הרופאים שאין אצלם שום רפואה ע"ז.

בשבוע האחרונה לא הי' יכול אפי' להניח תפילין בעצמו. איזה ימים הנחתי עמו תפילין. לאחר הנחת התפילין הי' ממשש את הקשר של ראש אם מונח על מקומו.

וכן בשבועות האחרונות עשו משמרת מאנ"ש להיות שם אצלו כל הלילה. לילה

---

4. בהגש"פ (ד"ה סדר הגדה. יסדר על שולחנו) מביא הרבי מ'שיחות חה"פ תש"ב": גם קופסת-טאבאק של כסף הייתה אצל רבה"ז מתנת בעל תשובה אחד (אף שבכלל לא קבל רבה"ז מתנות). ויאמר: אבר אחד ישנו באדם ואינו בעל תאוה וגם אותו רוצים להלעיטו (אָן שטאָפן) תאוה! ויפריד את מכסה הקופסא, שהייתה כסף מלוטש, והשתמש בה בתור מראָה לכוון התפלין שתהיינה מונחות במקומן [ראה ס' השיחות תש"ב, עמ' 90].

5. בשולי הדף הוסיף הכותב בכתיבת ידו (לאחר זמן): הנני זוכר שזה הי' הרב"צ וו. [הרב בצלאל וילשאנסקי], ולא חפצתי לכתוב זאת, אולי לא יהי' חפץ.

אחת הייתי ג"כ על המשמרת עם תמים אחד ושמו עוזר (אבי יחי' זוכר אותו עוד מליובאוויטש).

כה הי' עד כ' מנ"א, ובכ' מנ"א עלה השמימה. והכריזו אנ"ש שבל יגע שום אדם להתעסק עמו עד שיטבול במקוה. המתעסקים הלכו כולם למקוה. המתעסקים היו כולם מאנ"ש יחי'. על הטהרה היו יותר ממנין. ואח"כ נשאו הארון על הכתפים עד בית החיים, בדיוק דוקא אלו שהיו במקוה. תנצב"ה.

הכותב דוד בן דרייזול

[ג]

בכ"א מנחם-אב כתב הרבי לר' יעקב יוסף מכתב שבו נזכרת בקשתו הנ"ל מבנו ר' דוד, ובנוסף לכך מבקש ממנו הרבי שיעלה גם הוא את זכרונותיו על הכתב "בפרטיות האפשריות, כי הָרבּוי בזה ישובח, ולשלוח לי".

כא מנ"א השי"ת

הרה"ת הוו"ח אי"א נו"מ וכו' מוהרי"י שי'

שלום וברכה!

בקשתי את בנו הוו"ח אי"א וכו' התמים מהו"ר דוד שי' לרשום את זכרונותיו ע"ד אבא מורי ז"ל. ובמשך דבורי אמר לי, אשר, לפי השערתו, זוכר ויודע כב' הרבה יותר עדכ"ז. ולכן בקשתי בזה, בעת הפנאי להעלות את כהנ"ל על הכתב בפרטיות האפשריות, כי הרבוי בזה ישובח, ולשלוח לי. ורוב ת"ח ע"ז מראש...

[ד]

בימים הבאים שב ר' דוד וכתב לאביו אודות המשך התעניינותו של הרבי בכתיבת הזכרונות:

ב"ה, ר"ח אלול, יום א' פ' שופטים שי"ת. ברוקלין

כתבתי לך מכתב בשבוע העבר, וכתבתי שם שקבלתי המכתב שלך עם מכתב להרבנית שליט"א, ונתתי לה...

וגם הי' שם מכתב לאד"ש ונתתי לו ממש, ואמר לי: עס איז שיים א ענטפער אפין בריוו, אזיי גיך. היינו המכתב שהוא כתב אודות שתכתוב אודות אביו ע"ה. זה בוודאי ידע שלא בא המכתב לידך, כי הלא שלח רק.. בוודאי עוד לא בא לידך בזמן ההוא,

הלא בודאי לא יכול להיות מענה. וכאשר אני מבין, שכוונתו באמרו זה, שלו מתעניין המכתב אודות אביו, ושהוא מחכה עליו איך אפשר מהרה.

ע"כ איעצך שאם לא כתבת עוד מכתב אליו, אז תשתדל לכתוב איך אפשר מהרה. בודאי לכתוב פרטים איך אפשר יותר. וגם בודאי יעזור לך בזה גם אחי מ"מ יחי', כי הלא הוא שמע ממנו כמה מעשיות וגם הנהגות אלה שראה.

[ה]

ב"ה, ט"ז אלול ג' פ' כי תבא שי"ת. ברוקלין

בשבוע העבר שאל אצלי כ"ק אד"ש אם קבלתי מענה על מכתבי אודות רשימה אודות אביו נ"ע, ונראה שהוא מחכה ע"ז. צריך אתה לכתוב הרשימה איך אפשר מהרה. וגם הרבנית תחי' שאלה אצלי אתמול אם קבלתי ממך מכתב בשבועות האחרונים, ואמרה לי שבקרוב יבוא ר' בעריל חאסקין [חאסקינד] ואקבל ממנו פ"ש מכם.

[ו]

וזאת אשר כתב הרה"ח ר' יעקב יוסף אל הרבי בשלהי חודש אלול שלאותה שנה:

ב"ה, מוצש"ק אור ליום א' דסליחות, כ"א אלול השי"ת.

כ"ק אדמו"ר שליט"א, חתנא דבי' נשיאה ...ע"ד הזכרונות מכבוד אביו הרה"ח ז"ל זי"ע, מצטער אני שלא רשמתי בשעת מעשה, כי הרבה דיבר עמנו ועם בניי שי'. ובפרט עם בני האברך התמים מ' מענדל שי' הנמצא פה אתי בספריא. אבל רוב היסורים וההרפתקאות שעברו עלינו במשך הזמן ההוא והפחד הנורא שעבר עלינו מנ.ק.ג.ב. אחרי פטירת כבוד אביו הרה"ח ז"ל, שלא נתנו לי מנוח, וגם תפשו אותי מהחוץ, וישבי גם בתפיסה ר"ל. ועיקר הסיבה של היסורים הי' כי משרד נ.ק.ג.ב. חשדו בי (גם האמת הי' כך) אשר אני הייתי בראש המתעסקים להעתיק את כבוד אביו הרה"ח ז"ל מטצילי - לאלמא אטא, אשר בעת ההיא עלה זה עד סכום כ"ה אלפים רו"כ. וב"ה כי השגנו כל הסך בינינו.

ועפ"י נס נודעתי ע"י אחד העובדים במשרד ההוא, שבאה פקודה ממאסקווע, שאף מי שנגמר ימי המאסר, לא יעזבוהו הביתה עד תום המלחמה. ולכן עבדנו ברוב אומץ וגבורה ומס"נ בפו"מ לתפשו ולהצילו מטצילי, תיכף ביום הִגָּמֵר המאסר, וטרם הגיעה לשם הפקודה ממאסקווע. ות"ל בעד חסדיו אשר עלתה בידינו להצילו אז.

ושלחנו את האשה אסתר אלטהויז, ה"ה אשת ר' פנחס ב"ר אלי' חיים ז"ל אלטהויז, ובת ר' חיים זעליג דאברוסקין ז"ל, והיא הביאה אותו לאלמא אטא.

(בעת זכרי אותה, השי"ת ירחם נא עלי' ועל בנה חיים זעליג שי' שהוא כעת כבן י"ז, שילכו בדרך הישר וישמרם מכל צו"צ. אישה ר' פנחס, הוא נאסר בלענינגרד בלילה אחת בשנת תרצ"ח יחד עם ר' אלחנן דוב מאראזאוו ואחי יצחק רסקין ועוד תמימים. זה שלשה עשר שנים שלא נראו עקבותיהם. השי"ת ירחם עליהם ויגאלם מיד צר).

בכלל אין לי מה להוסיף להזכרונות שכתב בני התמים מר דוד שי'. הגם שהי' אז עודנו צעיר, אבל הוא זוכר ב"ה יותר ממני.

בענין ההנהגות שלו, בשבועות האחרונות הי' קשה לו בעצמו להניח תפלין, ואזי באו בניי שי' להניח לו התפלין ולפעמים אני בעצמי. וזה אני זוכר, שהי' מקפיד שקשר של ראש יהי למעלה מהגומא של העורף, ולצד הפנים למעלה מן השערות. והתפלין שלו הי' גדולים והי' בכל פעם קשה לסדר שיהי' הרצועה מהודקת היטב על הראש שלא יזוז, בעת שהי' הקשר והרצועה תופשים מקום קטן מאד.

בשבוע האחרונה לפני פטירתו ז"ל ז"ע, הי' לי ברית-מילה אצל ילד כבן ד' שנה. וכשהלכתי מהברי"מ נכנסתי אליו לבקרו. והי' שמח מאד שנכנסתי. ולחץ בידי בחוזק ואמר לי בזה"ל, שאני מקנא באמת בך שעשית היום דבר גדול כזה, שמַלְתָּ ילד בן ד'. והתחזק וישב על המטה, והתחיל לדבר על ענין ארבע עפ"י קבלה ואח"כ מזוהר הקדוש. וסיפר מעשה מהזוהר עם תנא אחד, כמדומה ר' פדת (ולא פדת, רק אות הראשון הוא פ') שהי' על ברי"מ ודרש בענין שיש ד' דברים בענין ברי"מ, גם ד' עורות, ד' ענינים של סדר המילה, וביאר את הזוהר הזה בקול רם ובחיות כזה כמו איש בריא. חבל שלא רשמתי, כי בעת ההיא זכרתי היטב כל הדרוש. ודיבר יותר מחצי שעה והי' מתוק מאד.

בעת שהלך עוד ברגליו משך כל הקיץ, היינו באים אליו לטייל יחדיו בחוץ. כי ביום הי' חם מאד, אבל בערב הי' באפשר לשאוף אויר צח. והי' מספר סיפורי צדיקים. ופעמים גם דברי דרוש. נעים מאד הי' הזמן ההוא. אבל היסורים והפחדים שסבלנו אח"ז ה"י מפיג את הכל עד כדי שכחה ר"ל.

כי בדרך נס נצלתי מידם וברחתי למאסקווע לבדי, וב"ב נשארו באלמא אטא עוד חצי שנה עד שעלתה גם בידם לבא אלי למאסקווע.

בשנת תרע"ז, בעת שהי' במאסקווע אספת הרבנים, והי' אז כ"ק אדמו"ר הרש"ב זצוקלה"ה נבג"ם זי"ע, וכ"ק אדמו"ר הכ"מ, וגם כבוד אביו הרה"ח ז"ל. ואזי כשגמרו

האספה הי' צריך להדפיס הפרטי-כל עפ"י נוסח כ"ק רבותינו נבג"ם זי"ע. ואני הייתי אז כבן שבע עשרה, וזכיתי להיות שם, ונתנו לי לכתוב ולהעתיק הפרטי-כל, לסדרו לדפוס, בחדרו של כ"ק אדמו"ר הכ"מ. וכבוד אביו הרה"ח ז"ל החזיק הפרטי-כל בידו וקרא לפָני ואני כתבתי מפיו. וכ"ק אדמו"ר הכ"מ הי' אז יוצא ונכנס בהחדר הלוך ושוב בעת שכתבתי...

ואבקש מהוד כ"ק הסליחה שפטפטתי דברים יותר מדי. והשי"ת ימחול ויסלח לנו ויכתבנו ויחתמנו לשנה טובה ומתוקה, שנת ברכה והצלחה וגאולה שלימה בגשמיות וברוחניות.

■

בירור תאריך ההסתלקות

אל כ"ק אדמו"ר זי"ע הגיעו ידיעות בלתי-מבוררות על תאריך פטירתו של אביו ז"ל (וכך נדפס באותה שעה ב'קובץ ליובאוויטש' התאריך כ"ג אב). גם כאשר נודע יום הפטירה (לפי התאריך הלועזי), עדיין לא היתה ברורה שעת הפטירה המדוייקת, ולפיכך לא היה הרבי יכול לקבוע בוודאות את יום היארצייט של אביו.

כעבור כמה שנים - אחרי יציאת אנ"ש מרוסיא - פנה הרבי בשאלה זו אל ר' יעקב יוסף (בציינו כי אינו רוצה לשאול את אמו הרבנית, כדי שלא לצערה), והוא השיב כי ברי לו שהדבר אירע לפני שקיעת החמה (עוד בשנת תש"ז כתב הרבי לרה"ח רש"ז בוטמאן (אגרות-קודש, ב, עמ' רי): מטובו להודיעני עוה"פ יום פטירת אאמו"ר בדיוק, אם הוא כ' מנ"א (9 אוגוסט) לפני שקיעת החמה או לאחר כך. ואולי יש לברר אצל יעקב יוסף ראסקין וכו' שהי' אז שם).

ברשימתו מתוכן ה'יחידות' שזכה לה באור לער"ה תשט"ז, כותב ר' יעקב יוסף:

הרבי קיבל אותי בפנים זוהרות... העיקר ראשית הדברים הי' ע"ד כ"ק אביו זצ"ל. היות שאני הייתי בראש המתעסקים באלמא-אטא, וכל הזמן הי' רוצה לברר בדיוק מתי הי' בדיוק הזמן של הסתלקות כבוד אביו זצ"ל. שקשה לו לדבר עם אמו עד"ז מטעמים המובנים... ורוצה לברר אם זה הי' בדיוק כ' באב לפני שקיעת החמה, היות שהייתי אז על מטתו של אותו צדיק זי"ע. ואמרתי לו, בהחלט שזה הי' לפני השקיעה. וליתר בטחון אמרתי לו כמה סימנים. היות ששם לא הי' חשמל, רק השתמשו עם לאמפ וקעראסין. וזה הדליקו כחצי שעה אחרי הסתלקותו. וכל זמן שהי' אור היום לא הדליקו לאמפ. וחוץ מזה אני זוכר בהחלט, שהי' מאיר בחוץ מאור היום.

ושאל אם אני זוכר מהתורות שדרש כ"ק אביו זצ"ל, אמרתי איני זוכר רק סיפרתי לו ע"ד שהי' רשום בתניא שלו על המלים גט וס"ת.

גם ב'יחידות' מאור לכ"ה בסיון תשכ"ה, שב הרבי ובירר אודות תאריך ההסתלקות, וזאת אשר רשם ר' יעקב יוסף ביומנו:

בעת שדברנו ע"ד השופר והטיכעלע הזכיר לי כ"ק ושאל ע"ד הזמן בדיוק, מתי הי' יציאת הנפש של אביו הרה"ח הרלוי"צ זצ"ל. אם זה נכנס לכ"א מנ"א, כי זה הי' בערב בסוף היום של כ' מנ"א.

ואמרתי, כי זה הי' אחרי מנחה, אבל עוד הי' אור בחוץ, ובין האנשים שהיו באותו זמן הוחלט שזה הי' עוד כ' מנ"א. ובמוחי נקלט היום כ' מנ"א מפני שזה בדיוק יום הזכרון של זקנתי אם אבי ז"ל.

■

בשליחות הרבי ל'גן ישראל'

בקיץ תשמ"א, נסע ר' יעקב יוסף לחתונת נכדתו שנערכה בניו-יורק, בהתוועדות הש"ק פ' עקב - כ"ב מנחם-אב - ביקש ממנו הרבי (ומבנו ר' דוד) לנסוע למחנה "גן ישראל", ולספר באוזני הנוכחים בכנס ה"ירחי כלה" על היכרותו והתעסקותו עם אביו הרב ר' לוי יצחק ע"ה.

וכפי שמתאר זאת ר' יעקב יוסף ביומנו:

בש"ק פ' עקב, היתה שוב התוועדות בהמשך ליום ההילולא, וזָכיתי לקבל שליחות מכ"ק שליט"א, לנסוע לקרית גן-ישראל במוצש"ק, ולמסור דו"ח בההתוועדות שהי' שם מעסקנות עם כ"ק אביו רלו"י נ"ע, וכל הטיפולים להביאו לאלמא אטא ממקום גלותו, בכפר שִׂיאַלִי מחוז קזיל אורדא במדינת קאזכסטאן. גם שהייתי בראש המתעסקים בזמן פטירתו והלוי', ומקום מנוחתו. ת.נ.צ.ב.ה.

...קבלנו מידו הקדושה העוגות (לעקאח) שהי' על השולחן בצלחת על ידו, והורה לר' ליב גרונר שי' שיגיש שקיות, וכ"ק לקח העוגות בידו הק' ושם בשקית בְיָדי. - לקח בקבוק משקה "וואדקא" ופתח בידו הק', ושפך משם קצת לכוסו של הקידוש. ובמקום זה שפך מכוס של קידוש לבקבוק שנתן לי. והוסיף עוד קצת משקה מהתוועדות שהביאו השלוחים של כ"ק ממאסקווע (ואמר זה מההתוועדות שמאחורי מסך הברזל, ששם כשעושים התוועדות זהו במסירות נפש וסכנה כו'). וכזה נתן גם

ליוסף נעמאטין. ואמר לנו שהוא מוסר לנו שליחות, לחַלק המשקה והעוגות, לכל המון הנאספים במוצש"ק עקב.

למחרתו ביום א' כ"ג מנ"א תשמ"א כשחזרנו מקרית גן-ישראל, הערכתי מכתב (דו"ח) לכ"ק אדמו"ר שליט"א, מה שדיברתי שם אודות עסקנותי אודות אביו הגדול הרב לו"י זצ"ל (יבדל לחיים טובים) והתלאות והמס"נ שעברנו בזמן ההוא.

לפנינו תחילת מכתבו של ר' יעקב יוסף אל הרבי ובו דיווח על קיום השליחות - נסיעתו ל'גן ישראל':

ב"ה יום כ"ג מנ"א תשמ"א ברוקלין.

להוד כ"ק אדמו"ר שליט"א

בקשר שזכיתי אתמול לקבל מכ"ק השליחות לנסוע לירחי כלה בקרית גן ישראל, הנני שבע רצון מאד מזה, ותודה רבה!

נסענו אחרי הבדלה במכונה טובה שסידר בני הרב דוד שי' (כך היתה הוראה מכ"ק בעת ההתוועדות בש"ק פ' עקב כ"ב מנ"א בהמשך להההילולא של כ' מנ"א) עמנו יחד נסעו הרב מענטליק והרבנית שלו, ובני הרב דוד שי'. (הנסיעה היתה בערך

כוס של ברכה. מוצאי ראש השנה תשמ"ג. JEM / The Living Archive

כוס של ברכה. מוצאי ראש השנה תשמ"ג. JEM / The Living Archive

שלש שעות), כשהגענו לשם הי' האולם מלא מפה אל פה. נכנסנו בעת דרשתו של טענדלער, חתנו של הרב משה פיינשטיין, אח"כ דיבר הרב יעקב שווי (קטע מהפלפול של הר"מ פיינשטיין), אחריו דיבר הרב מרדכי מענטליק.

אחריהם כבדו אותי לשאת דברי, וספרתי מהזכרונות שלי אודות כ"ק אביו הגדול נ"ע זי"ע. העיקר הדגשתי בענין השגחה העליונה, מסבב כל הסיבות, שהתנהג עמנו במדת החסד והרחמים, ועי"ז זכינו להציל את כ"ק אביו הגדול זי"ע מציאלי לאלמא אטא.

במכתב לבנו הרה"ח ר' יהודה ליב רסקין ע"ה, השליח במרוקו, כותב ר' יעקב יוסף אודות שליחות מיוחדת זו:

ב"ה יום רביעי כ"ו מנחם אב תשמ"א ברוקלין

החיים והשלום והברכה לאהובי בני יקירי הרי"ל נ"י
עם א"ח עט"ב האדא רייזל שתחי' וכל ילדיכם הנחמדים שיחי'

שלום וברכה

ברוב שמחה והודאה להשי"ת שזכיתי להגיע הנה להסתופף בצל כ"ק אד"ש ולהשתתף בשמחת בחתונת נכדתי חי' מושקא שתחי' בשעטומו"צ, באתי למשך ג' שבועות בעזרת ה', יצאתי מביתי ביום ב' י"ז מנחם אב בערב תאריך הכרטיס בחזרה ט' אלול בעזה"ש, (זה הי' המצאה של אחיך הר"ד שיח' לבוא להשתתף ליום ההילולא כ' מנ"א ולהשתתף בהחתונה אי"ה, ולאחר השבע ברכות לחזור)

... וב"ה שזכיתי להשתתף בהילולא של כ"ק אביו הגדול זי"ע, ובההתוועדות של כ' מנ"א. בש"ק פ' עקב הי' התוועדות בערך 4 שעות, וכ"ק אד"ש זיכה אותי בשליחות לקרית גן ישראל ונתן לי בידו הק', בקבוק יי"ש, יין, וחצי מהמזונות שהי' מונח על ידו בשולחן, לקח בידו הקדושה ושם בשקית מלוא חפניו, ונתן לידי ממש, ואמר לי לחלק בגן ישראל, כן גם נתן להמתעסק הרב יוסף נעמאטין נ"י שהוא סידר המצבה ושמר על הציון כל זמן שהי' שם.

מתחילה לא חשבתי לנסוע כו', אבל אחרי שכ"ק מינה אותי לשליח ב"ה לנסוע לשם, ולמסור כמה מילים מהתעסקותי, לבשתי כחות חדשים בשמחה לקיים פקודתו. אחרי הבדלה נסענו באוטו טובה, (כך אמר כ"ק להועד המסדר שיסדרו עבור השלוחים אוטו טובה), והיינו שם עד אחרי ארבע בבוקר, כל אנ"ש והתלמידים באו לשם, האולם הי' מלא מפה אל פה בלעה"ר, יחד עמנו באוטו נסעו אחיך הר"ד, והרב מענטליק עם הרבנית שלו, נסענו טוב מאוד, שם כיבדו אותי לשאת דברי, וסיפרתי קצת מהתעסקותי בענין להוציאו מצ'יאלי לאלמא אטא, אשר הי' צריך לזה הרבה מסירות נפש וגם הרבה כסף בשביל שוחד כו'.

בעיקר הדגשתי ההשגחה העליונה, בענין שנסענו מלנ"ג ברכבת האחרונה, שאחרי שנסענו הפציצו הגרמנים כל הגשרים, שהי' על ידם הקשר עם כל העולם (כי לנ"ג עומדת על מים מסביב), ובעת שנכנסנו כל המשפחה שיחי' בחסד עליון בהרכבת, החלטנו לנסוע עד שהרכבת תפסיק לנסוע, כך נסענו כחמש עשרה ימים, עד שהגענו לאמסק כמה ימים לפני ר"ה, כי יצאנו מלנ"ג ביום ד' אלול תש"א, אבל באמסק לא הי' אפשר להסתדר, ועל כן נסענו מאמסק לאלמא אטא.

יש בזה אריכות, כי משפחת סולדובניקוב שמואל יעקב החליטו לנסוע לאלמא אטא, ועל כן נסענו ביחד.

בטח אתה זוכר שבאלמא אטא לא נתנו רשות להכנס לעיר, (שהי' 8 קילומטר רחוק), אבל במשך שבועיים עלתה לנו בדרכי ניסים ליכנס והסתדרנו בטסטג, הירשל רבינוביץ ע"ה ירד באלמא אטא, לפני שבאנו, וחשב לנסוע הלאה, כמו כל

אנ"ש לטשקנט וסמרקנד, אבל כשראה אותנו נשארים באלמא אטא הוא התחבר למשפחתנו.

עכשיו כעבור זמן רואים גם בזה השגחה עליונה פרטית מסבב על הסיבות שנשארנו בקביעות באלמא אטא כי למחי' שלח אותנו הקב"ה כדי להציל את כ"ק האדם הגדול ר' לו"י נ"ע מגלות בצ'יאלי, שהי' מחוז קזיל אורדה. מפני, שהעיר הזאת היתה במדינת קזחסטאן, שהעיר הבירה היא אלמא אטא, וכל הפקודות ממאסקווע ע"ד כל הענינים, ובפרט, ע"ד הגולים והאסירים מרוסיא, הי' כל הפקודות ממאסקווע ישר לאלמא אטא, ומשם שלחו להגלילות כו'.

ועכשיו אנו רואים ההשגחה העליונה שאנחנו <u>בהיותנו על המקום</u>, באלמא אטא הי' באפשרות להתעסק בהצלה של כ"ק אביו הגדול ע"ה, אשר בזה יש עוד אריכות דברים אם אתה זוכר ... שבחורף תש"ד, היתה אחותך תחי' חולה במחלת טיף רח"ל, ושם הכירה בחורה, שהיתה שופטת באלמא אטא, והיא היתה ילידת דניעפראפעטראווסק והכירה את כ"ק אביו נ"ע.

בתי תחי' קירבה אותה, והזמינה אותה לבוא אלינו לליל ש"ק, להדלקת הנרות ולאכול גיפילטע פיש, וככה התרגלה לבוא אלינו לפרקים. פעם סיפרה בסוד, שיש פקודה ממאסקווע, אשר כל הגולים אשר זמן השיחרור כבר מגיע להשתחרר, שלא לשחרר אותם עד גמר המלחמה, החמש שנים גלות של כ"ק אביו נ"ע גומר לפני הפסח תש"ד, ועל כן עצתה להזדרז לשלוח שלוחים לקזיל אורדה, עם מכתב שחרור מאלמא אטא עבור כ"ק הרב לוי יצחק ע"ה, ולהביא זאת לקזיל אורדה כו' כו'. אז מצאנו שני שלוחים, מענדל ע"ה רבינוביץ אחיו של ר' הירשל ע"ה שנסע בבגדי צבא בכובע אדומה, עם אסתר בתו של הרה"ח ר' אלי' חיים אלטהויז הי"ד, הפרטים בזה תוכל לקרוא בספר תולדות לוי יצחק שערך הרב גוטליב נ"י, (מזכיר של כולל חב"ד בירושלים), בטח נמצא בידך. ובחסד עליון, בהשגח"פ אשר רואים בעיני בשר מסבב כל הסיבות, שכל הנסיעה שלנו מלנ"ג עד אלמא אטא, ולהיות שם מהעסקנים בהצלת כ"ק אביו זצ"ל, זהו לא פשוט ..... מי קאן אן דאס אנטאפן מיט די הענט.

אח"כ סיפרתי שסידרנו אחרי יציאת הנפש זי"ע, שאני הייתי השליח מאנ"ש ללכת לבית העולמים, לחפש מקום כבוד למנוחתו, אבל לא מצאתי מה שרציתי! אז דיברתי עם הח"ק, וביקשתי מהם שיתנו לנו את כברת הארץ אשר אחרי הכניסה מהשער, עד מקום הקברות יהי' פנוי, והסכימו על זה, אז דרשתי מהם שלא יתנו רשות לקבור שם על ידו, ששה קברים משני הצדדים, והסכימו על זה, (אבל שמעתי שבמשך הזמן כבר נתמלא כל המקום), בערב הכריזו, שמי שרוצה להשתתף עם הגוף הקדוש, שילך

בבוקר לטבילה, וכולם הלכו לטסטג שם הי' בריכה מגולה שהיו בה מי גשמים, ולא יבשו המים אף פעם כל הקיץ.

המטה נשאו בידים עד בית העולמים בקדושה ובטהרה.

אחרי כשבועיים אחרי הסתלקותו, תפסו אותי ברחוק עם בלבול ועלילה, שגנבתי איזה בית ילדים, והכריח אותי לכנוס עמו למשטרה שהיתה שם לא רחוק מן המקום, ואמר שתיכף יבוא לקחת אותי לחקירה, רק עבור כחמש שעות בא האיש עם האוטו שלהם, ולקח אותי אל הבית הגדול האיום .. ה.ק.ג.ב. וחקרו אותי כל הלילה, כשישבתי על הכסא, עמד איזה חייל מאחורי, וכשתקפה לי השינה הי' דוחף אותי בגבי ולא נתן להרדם, ואני כמעט שהתייאשתי מלחזור הביתה, כשראיתי המצב האיום והנורא איפה אני נמצא!!

בערך בשעה חמש בבוקר פתח מישהו הדלת מהאולם שישבתי בו, והסתכל עלי, ואחרי כחצי שעה בערך אמרו לי לך הביתה, השתוממתי ולא האמנתי, אם הוא מדבר בחלום או בהקיץ ... כשיצאתי החוצה רצתי הביתה, וכל הבית היו נעורים כל הלילה (בטח אתה זוכר!!!).

אבל פחדתי לישון בבית, וגם ביום התחבאתי אז אצל מכירים (אצל נפתלי גלוסקין וטאמארע איטע), והחלטנו לברוח מאלמא אטא, אבל הי' קשה להשיג כרטיסים, ובחסד עליון מצאו ב' כרטיסים בשבילי ובשביל צבי' תחי' שהיא ליוותה אותי כל הדרך, ולא ידענו לאן לנסוע... והחלטנו לנסוע למאסקווע כי רק כתובת אחת ידענו, זהו במאלאחאווקע אצל דוד ברוומן ע"ה, וכך הי' נסענו עד מאלאחאווקע, ושם נשארנו. כשיצאתי מאלמא אטא הי' זה ט"ו אלול תש"ד, (ג' שבועות אחרי הסתלקותו זי"ע).

לפני הנסיעה בלילה נכנסתי לרבנית חנה ע"ה זי"ע לקבל ממנה ברכת פרידה, ואז אמרתי לה היות שאני נוסע סמוך לראש השנה ואיני יודע איפה נהי' בר"ה, אולי תוכל לתת לי אחד מהשופרות שנמצאים ברשותה, אז הוציאה לי השופר השחור של הרבי מהר"ש זי"ע ונתנה לי בחפץ לב, וסיפרה לי כל השתלשלות הדברים, איך הגיעה לידה השופר, - בעת שנסעה פעם הא' לבקר אצל אישה הגדול זי"ע נכנסה לאיש חסיד מחסידי הרבי מהר"ש זי"ע שהי' תמיד תוקע המאה תקיעות, אחר התפלה בר"ה אצל המהר"ש אחרי שגמר לתקוע, הרבי לא דרש ממנו השופר ושם בכיסו, היא אמרה שם החסיד אבל חבל שלא רשמתי.

שם גר אביו של יודקע גו"א שהי' בלנ"ג, והוא קיבל השופר מהיהודי ההוא. הרבנית

חנה ע"ה נכנסה להגו"א הנ"ל, וביקשה ממנו שופר, כי אמרה שנוסעת לבעלה, והוא נתן לה השופר הזה וסיפר לה כל הנ"ל -

השופר הי' בידי חמש שנים ותקעתי בו בר"ה, כשבא ר' בערל חסקינד ז"ל בשליחות הרבי שליט"א וביקש השופר, מסרתי לידו, ועבור זה קיבלתי המתנה הטיכלע של כ"ק אדמו"ר נ"ע זי"ע.

היום מסרתי לכ"ק אד"ש דו"ח מהנסיעה לקרית גן ישראל, וכתבתי ג' גליונות .. כתבתי תודה רבה עבור הזכות שזיכני להיות שליח .. ובערך מה שדיברתי שם, והעיקר שראינו במוחש השגח"פ מתחילת הנסיעה מלנ"ג (אשר גם זה היו בניסי ניסים כי אחרי הרכבת אשר נסענו כבר נתקעו כל הגשרים, מלנ"ג עם כל העולם, ומי שנשאר בלנ"ג אחרינו נשארו מתי מעט רח"ל).

והשי"ת יעזרנו שנזכה לראות בעינינו התגלות המלך המשיח כ"ק רבנו שליט"א, וכל העולם יכירו וידעו כי לך תכרע כל ברך, והי' ה' למלך על כל הארץ ... הוי' אחד ושמו אחד.

אביכם אוהבכם יעקב יוסף.

לפנינו מכתב המענה אותו שלח ר' יהודה ליב אל אביו ר' יעקב יוסף:

ב"ה, ז' אלול תשמ"א.

כבוד אבא מארי שי'

שלום וברכה!

אתמול קבלנו את מכתבך היקר מכ"ו-כ"ח מנ"א בצירוף מכתבו של אחי רשד"ב שי', שמחתי ב"ה שמתפגשים על שמחות בכלל ובמיוחד בשמחה כזאת.

בטח החתונה כבר היתה בשטו"מ ויעזור השי"ת שיבנו בית נאמן בישראל בבנין עדי עד כפי רצון וברכת כ"ק שליט"א.

שמחנו במאוד מאוד על הקירוב המיוחד שקבלת מכ"ק אד"ש בעד הזכות ששימשו את אביו בעל ההילולא, איך רואים את ההשגחה העליונה את ההשגחה הפרטית שלאחרי ל"ז שנה מתעוררים מחדש כל הענינים הקודמים וביתר שאת וביתר עז, ומזה צריכים לקחת הוראה בחיים, בזמן כשעושים איזה ענין בשביל הענין ומצד גודל הענין גודל הדבר וכו' וכו' ולא חושבים ולא דורשים כבוד עצמו, אזי הענין והדבר בעצמו מתגלה וכו' וכו', ובפרט שאז הי' כ"כ כרוך בסכנת נפשות וכו' וכל המטרה הי' רק לעזור כיון שהוא הי' ממשפחת הרב (ולא הי' עולה אז על הדעת שהוא יהי' אב

המלך מלכו של עולם) זה מה שנשאר אצלי בזכרון מאז, בכ"א ת"ל שזכינו לזכות גדול כזה שישאר לדורי דורות.הנני נזכר שכל פעם שהייתי נכנס להרבנית זצ"ל אם המלך היתה מזכירה את אלמא-אטא איך שהיינו ביחד, וג"כ שכבר הייתי במרוקו היתה לי כותבת מכתבים ובמיוחד כשנולדו יצחק ומענדל שי' שלחה ג"כ מתנות.

בענין כריכת הציצית זה נכון שסדרתי פעם את הציצית לטלית של כ"ק אד"ש אבל כמדומה שעשיתי בפשטות (לא כמו שאופן שהנך כותב) אבל מזה אין ראי' כי לא הי' לי שום הוראה בזה.

בדיוק כעת דברתי בטליפון וב"ה שהחתונה וכל הענינים עברו בסדר,ועוד פעם שמעתי ממך ישר כח הקירובים וכו' שקבלת מכ"ק אד"ש, וכן שמחתי מה שדברתי עם אחי הרשד"ב שי' ויעזור השי"ת שנתפגש על שמחות מתוך בריאות נכונה.

אבקש נא למסור פ"ש חי לאמנו שתליט"א וברכת מזל טוב וכן לאחי הרמ"מ שי' ולכל ב"ב שי' ולאחותי צבי' ולכל ב"ב.

ולקראת השנה החדשה הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה ולברכה יעזור שיהי' שנת הצלחה בגו"ר בריאות הנכונה וכו' וכו' ושנזכה להתגלות משיחנו נאו בקרוב מ מ ש.

לשנה טובה תכתבו ותחתמו בגו"ר

ממני בנכם הדו"ש הטוב

יהודא ליב

פ"ש מיוחד מרייזל והילדים שי'

בשנת תשמ"ג שהה שוב ר' יעקב יוסף בחצרות קדשנו בתקופת יום ההילולא כ' מנחם-אב, והוזמן שוב לשהות

ולשאת דברים ב"גן ישראל". בתחילה היה אמור ר' יעקב יוסף לחזור לאה"ק לפני כ' מנחם-אב, אך כדי לגרום לרבי נחת-רוח, וכאות הכרת הטוב על שזכה לשמש את אביו, דחה את נסיעתו עד לאחר יום ההילולא. את תיאור הדברים אנו מוצאים במכתבים שכתב לבני משפחתו באותה תקופה, לפנינו מספר קטעים מתוכם:

[א]

עס איז צוגיקומען נאייע רעיונות ומחשבות, וואס איך וועל דא ארומשרייבען, די וואך האט זיך גיעפענט (אזוי ווי אלע יאהר) דער "גן ישראל", וואס דארטין פארט אוועק די ישיבה און קינדער מיט די מדריכים וכו' וכו', דאס פירט אָן אברהם שֶׁמטוב, פאר 2 יאהרען, האט מיר דער רבי שליט"א געשיקט אהין, ריידען מכח פון זיין פאטער נ"ע, יעצט בעט ער אברהם שמטוב מיר זייער, איך זאל אהין פארען, דאס אַ "קאנטרי", אַ דאַצע... אין הארצין טראכט איך, אז אפשר איז דאס ניט פַּיין פון מיר כלפי דעם רבין שליט"א, אַחְרי שזכינו כל המשפחה שי', לשָׂרֵת ולטַפֵּל את כ"ק אביו נ"ע שיבלחטו"א און עס איז גיבליבען עטלעכע וואכען פאר דעם יארצייט... זאל איך אוועק פארען?

איך וועל שרייבן צום רבין שליט"א, אויסשריידען מיינע מחשבות און הערין וואס דער רבי וועט ענפערין אף דעם.

[ב]

לאהובי ויקירי הנחמדים הגדולים עם הקטנים שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות ברוב נחת אמתי.

שלום וברכה!

איך בין צופרידען פון אייערער הסכמה אין טלפון אף צו בלייבען ביז כ' מנ"א.

תיכף אנגעשריבען צום רבין שליט"א, און באקומען א ענפער מיט ברכות. ב"ה.

היינט איז געווען א התוועדות (ש"ק מברכין מנ"א). ווי דער סדר איז, אין דער פרי תהלים, פון 8 1/2 ביז 9 - נאכן דאוונען, פון 1 1/2 ביז בערך 5 געווען די התוועדות...

אברהם שמטוב יח', איז גיווען דא שבת אף די התוועדות, ער איז צופרידן וואס איך פאר צו עם אין גן ישראל. ער גיט מיר א ספעציאלין, מיט אלע באקוועמליכקייטן, מי זאגט אז דארטען, איז זייער אגוטער לופט, די ישיבה איז שוין ליינג אוועקפארען אהין, אויך הירשעלע לייבעס שי', איז דארטען. נאר אף יעדען שבת קומט ער אהער צו זיין מיט מיר, אווי איך געפין זיך.

קיינע אסאבינע ניטא. זייט אלע געזונט או פריילין. אביכם יעקב יוסף

[ג]

ב"ה יום א' ער"ח מנ"א שעה 12

איך פאר יעצט צו זאמען מיט שלמה זרחי וב"ב שי אינאיינעם אין גן-ישראל, בשעה טובה ביז כ' אב...

[ד]

אָט איז שיים די -2טע וואך, וואס איך געפין זיך דא אין גן-ישראל, איך פיל זיך ב"ה בסדר, און אזוי זאל השי"ת ניט אפטאן זיין חסד פון אונז אף ווייטער, דער צום תשעה באב, איז געווען ב"ה אגרינגער, און דער א' זאל שיים אונז העלפין זוכה זיין צו באגעגען משיח צדקנו בקרוב ממש, עס זאל ווערען דָאלָאי גלות!

דעם קומענדיקען מוצאי שבת, וועט זיין די חגיגה פון די ירחי-כלה, אזוי ווי אלע יאהר, איך האב פאר דער צייט דא אין קעמפ, אנגעשריבען 6 זייטען צום רבין שליט"א מכח נאך פרטיות פון די זכרונות מכח אלמא אטא.

ביום א', האט דוד שי' אריינגעטראגען צום רבין שליט"א, אזעלכע נקודות וואס איך דערמאנט נאך 39 יאהר. דוד שי' זאגט אז דער רבי וועט געוויס הנאה האבען דערפון. - ביום א' דיזע וואך איז אונזער דוד עם בנו יצחק שי' גיקומען צופארען אהער אין גן-ישראל, מיט נאך פאסאזירען.

אין 10 טאג ארום איז שבת כ' אב. די הילולא פון דעם רבין'ס שליט"א פאטער נ"ע זכותו יגן עלינו...

איז געוויס פאראן וואס פארען אהער צום יארצייט. פון דער רבין'ס פאטער, שיבדל לחיים טובים ארוכים. איך מיין אז יצחק שי' סוסעבער קען וויסן, בא זיך אין די ארבעט, ווער עס פארט אף כ' אב צום רעבין.

■

שופרו של אדמו"ר המהר"ש

כפי המסופר לעיל נפטר הרב ר' לוי יצחק בסוף חודש אב תש"ד, וכעבור כשבועיים עמד ר' יעקב יוסף לברוח מאלמא-אטא. קודם צאתו את העיר ביקש מהרבנית חנה שתואיל למסור לו את אחד השופרות שברשותה, משום שאין הוא יודע היכן ישהה בימי

ראש השנה, ואם יזדמן לו שופר לתקוע בו. הרבנית נתנה לו את "השופר השחור" (הוא שופרו של אדמו"ר המהר"ש), וברשותה נותר "השופר הלבן" של אדמו"ר הצמח-צדק.

וזה סיפורו של השופר:

כמנהגם של אדמו"רי חב"ד היה גם אדמו"ר המהר"ש תוקע בעצמו בשופר בשני ימי ראש-השנה, ואילו את התקיעות שבסוף התפילה היה תוקע אחד המתפללים. באחת השנים השאיר בעל-התקיעה את השופר ברשותו, והרבי לא דרש ממנו להחזירו. השופר הגיע לידיו של ר' יהודה גור-אריה, תושב יקטרינוסלב וממקורביו של הרה"ח ר' לוי יצחק. כשנסעה הרבנית מרת חנה אל בעלה הרב רלוי"צ למקום גלותו בציאילי (קזחסטאן), ביקשה מאת ר' יהודה גור-אריה שיתן לה את השופר עבור בעלה הרב, וכמובן שהלה הסכים לכך.

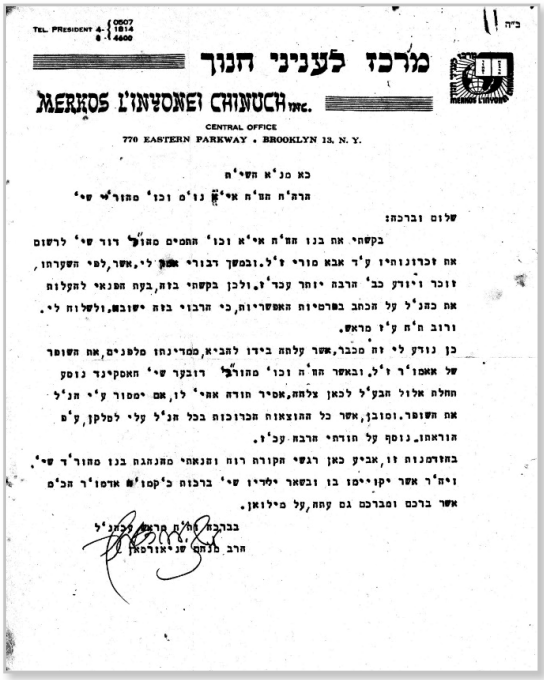

מרכז לעניני חנוך
MERKOS L'INYONEI CHINUCH INC.
CENTRAL OFFICE
770 EASTERN PARKWAY . BROOKLYN 13, N. Y.

במכתבו (מיום כ"א מנ"א תש"י) פונה הרבי לר' יעקב יוסף:

כן נודע לי זה מכבר, אשר עלתה בידו להביא, ממדינתו מלפנים, את השופר של אמו"ר ז"ל. ובאשר הוו"ח וכו' מהור"ר דובער שי' חאסקינד נוסע תחילת אלול הבע"ל לכאן צלחה, אסיר תודה אהי' לו, אם ימסור ע"י הנ"ל את השופר. ומובן, אשר כל ההוצאות הכרוכות בכל הנ"ל עלי לסלקן ע"פ הוראתו. נוסף על תודתי הרבה עכ"ז.

ר' יעקב יוסף עשה כאשר נצטווה, ובמכתבו מכ"א אלול תש"י כתב אל הרבי:

כ"ק אדמו"ר שליט"א, חתנא דבי' נשיאה

השופר של כ"ק אדמו"ר מהר"ש זצוקללה"ה נבג"ם שלחתי לכ"ק ע"י ידידנו ר' דובער חאסקינד שי', כפי פקודתם.

קשה קשה היה לי להיפרד מהשופר, כי שמרתי אותו כל זמן היותו אצלי, ויקר אצלי מכן הון. ומשך השש שנים תקעתי בו והוצאתי רבים ידי חובן בתקיעת שופר. גם אשתקד בספריא תקעתי בו ב"ה. אבל שמח אני שזכיתי שעל יָדי נתגלגל השופר ליד כ"ק שליט"א (כי אצל אמכם שליט"א היה עוד שופר לבן קטן, המפורסם לכ"ק אדמו"ר הצ"צ נבג"ם זי"ע, והיא השאירה אותו ברוסלאנד אצל האברכים ראבינאוויץ, צבי הירש ואחיו מענדל שי' מיעקאטערינסלאוו. גם התניא של כבוד אביו הרה"ח ז"ל זי"ע שלמד בו תמיד נשאר אצלם, והיו בו הרבה הגהות עם כתב ידו של כבוד אביו, אשר אני זוכר מעט מהם, וכמו בפרק מ"א בענין גט וס"ת, למה הסדר קודם גט ואח"כ ס"ת, ונרשם בצדו שזהו ענין שקודם צריך להיות סור-מרע ואח"כ עשה-טוב).

ע"ד שהזכירו במכתבו הק', שיכולים להשיב לי ההוצאות בדבר השופר, הנה לא היו לי ע"ז שום הוצאות, <u>והשופר נתתי בתור התקשרות ופ"נ</u>. אך אם לא קשה הדבר, לזכותני כמו באיזה חפץ של כ"ק אדמו"ר הכ"מ, שהשתמש בו תמיד, אשר זאת יהיה לי תמיד למשיב נפש, ואשמור אותו אי"ה בכל לבי ונפשי.

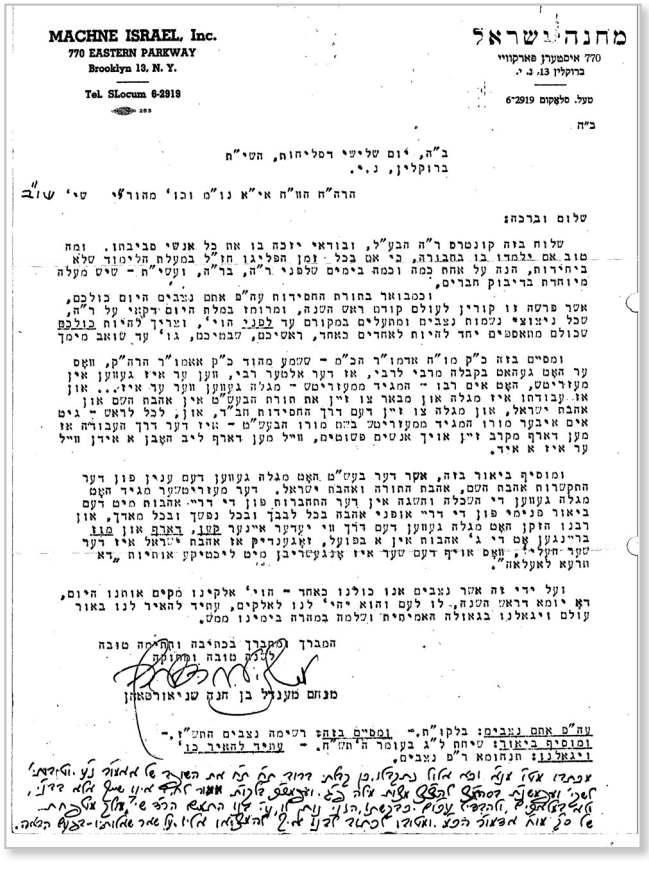

MACHNE ISRAEL, Inc.
770 EASTERN PARKWAY
Brooklyn 13, N. Y.
Tel. SLocum 6-2919

מחנה ישראל
770 איסטערן פארקווי
ברוקלין 13, נ. י.
טעל. סלעקום 6-2919

ב"ה

ב"ה, יום שלישי דסליחות, תשי"ח
ברוקלין, נ.י.

הרה"ח הוו"ח אי"א נו"מ וכו' מהורש"ב שי' שו"ב

שלום וברכה:

שלוח בזה קונטרס ר"ה הבע"ל, ובוראי יזכה בו את כל אנשי סביבתו. ומה טוב אם ילמדו בו בחבורה, כי אם בכל זמן הפלגן חז"ל במעלת הלימוד שלא ביחידות, הנה על אחת כמה וכמה בימים שלפני ר"ה, בר"ה, ועשי"ת - סיט מעלה מיוחדת בריבוק חברים,

וכמבואר בחורת החסידות עה"פ אתם נצבים היום כולכם, אשר פרשה זו קורין לעולם קודם ראש השנה, ומרומז במלת היום דקאי על ר"ה, שכל ניצוצי נקמות נצבים ומתעלים במקומם עד לעני הוי', וצריך להיות כולכם שכולם מתאספים יחד להיות לאחדים כאחד, ראשיכם, שבטיכם, גו' עד שואב מימך

ומסיים בזה כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ - שמסע מהר כ"ק אאמו"ר הרה"ק, משם עד אשם נתאשם בקבלה מרבי לרבי, או דער אלטער רבי, זען קיין איז נעמען אין מעזריטש, אשם אים רבו - המגיד ממעזריטש - סגלה נעמען תקר עד איז... און אז עבודתו איז סגלה און מבאר צו זיין את חורת הבעש"ט אין אתבה תשם און אתבה ישראל, און סגלה צו זיין דעם דרך החסידות הב"ד, און, לכל לראש - גיט אים איבער מורו המגיד ממעזריטש בתם מורו הבעש"ט - איז דער דרך העבודה אז מען דארף סקרב זיין אויך אנשים פשוטים, ווייל מען דארף ליב האבן א איד ווייל ער איז א איד.

ומוסיף ביאור בזה, אשר דער בעש"ט אשם סגלה נעמען דעם ענין פון דער התקשרות אתבה תשם, אתבה התורה ואתבה ישראל, דער מעזריטשער מגיד אשם סגלה נעמען די תלכלה ומשנה איז דער התחברות פון די דרי. אתבות תים דעם ביאור מניטי פון די דרי אופני אתבה בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, און רבנו הזקן אשם סגלה נעמען דעם דרך וויי יעקיער איינער קען, ברעם און פון ברייגען אם די ג' אתבות איז א בפועל, זאגענדיק אז אתבת ישראל איז דער שטיק תקלי', אשם אויך דעם שטיק איז אנגעשריבן מים ליסמיק אותיות "דא תרעא לאעלאה".

זעל ידי זה אשר נצבים אנו כולנו באחד - תוי' אלקינו סקים אותנו היום, רא יומא דראש השנה, לו לעם והוא יהי' לנו לאלקים, עתיד להאיר לנו באור עולם ויגאלנו בגאולה האמיתית ושלמה במהרה בימינו ממש.

המברך למקבלת בכתיבה וחתימה טובה
לכתיבה טובה וחתימה טובה
מנחם מענדל בן חנה שניאורסאהן

עה"פ אתם נצבים: בלקו"ת.- ומסיים בזה: רשימה נצבים התש"ז.-
ומוסיף ביאור: שיחת ל"ג בעומר ה'תש"ח. - עתיד להאיר כו'
וביאלנו: תנחומא ר"פ נצבים.

על כך השיב לו רבינו (ביום שלישי דסליחות תש"י) בכתי"ק:

מכתבו מט"ו מנ"א וכ"א אלול נתקבלו. כן קבלתי ברוב ת"ח ת"ח את השופר של אאמו"ר נ"ע. וטיבותי' לשקי'.. כבקשתו, הנני נותן לו, ע"י בנו התמים הר"ד שי', חלק מטפחת של כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ, ומטובו לכתוב לבנו איך להמציאו אליו.

על המשך הענינים אנו למדים מתוך מכתביו של הרה"ח ר' דוד רסקין לאביו.

[א]

ז' מר-חשון תשי"א:

..ושאל אצלי כ"ק אד"ש אם לא מזכיר אתה במכ' אודות מה שהוא כתב לך, שחפץ ליתן לך א טיכעלע פון דעם רבי'ן דעם שווער, ומחכה מענה באיזה אופן ליתן לך, אם ליתן לי ואני אשלח לך. ואמר עוד כ"ק אד"ש, שהשופר של אביו נ"ע הי' אצלו - זה אמר בפנים שוחקות - ונראה שהי' קשה לך ליתן את השופר, עס איז גיווען א אתכפיא בא אייער פאטער אף צו געבן דעם שופר, ומבקש אתה איזה חפץ מכ"ק פון רבי'ן. וכשיהי' לי מענה ע"ז אז - אמר לי - שאומר לו, וויילע וואס וויטער ווערט זי (היינו הטיכעלע) קלענער און קלענער. בכלל אמר כל זה בלשון חיבה. הי' נראה מלשונו הק' שהי' אצלך יקר השופר, ולא שהי' חפץ לומר איזה דבר ע"ז.

[ב]

כ"ב מר-חשון תשי"א:

..וכן כתבתי לך מכ' בז' חשון אודות שכ"ק אד"ש שאל אצלי אם קבלתי ממך מכתב, אודות זה שהוא כ"ק אד"ש כתב לך אודות שחפץ ליתן לך א טיכעלע מכ"ק אדמו"ר הכ"מ בעד זה שבקשת, ושאל אצלי אם קבלתי ממך מכ' באיזה אופן ליתן לך, או לשלוח או ליתן לי ואני אשלח.

גם כתבתי במכ' דז' חשון אודות השופר, שעל השולחן לא הי' בעת תקיעת שופר, כי רק שופר אחד על השולחן הי', שהיו תוקעים עמו אצל כ"ק אדמו"ר הכ"מ.

ובכלל אמר, כשסיפר לו דוב חסקין [חסקינד] שהביא השופר - אני לא שמעתי רק ספרו לי שכן אמר - א פיינקייט פון דער טאטין וואס ער האט אפ גיגעבן דעם שופר.

[ג]

עש"ק פ' ויצא תשי"א:

והיום הי' איזה שעת הכושר והחלטתי לכנוס בלי רשות מר' חדקוב להיכל כ"ק אד"ש.

וסיפרתי שאתה כותב אודות הטיכעלע... אמרתי שאתה כותב שזה שיתן כ"ק וועסטו זיין צופרידען. ועמד כ"ק אד"ש און האט אויפגיעפענט דעם שיפלאד וואס לייבן אים, און ארויסגינומען די טיכול, ונתן לי.

קודם זה שאל אם ליתן לי. אמרתי שיתנו לי ואני אשלח לך.

הטיכעלע היא אצלי. היא לא קטנה, רק חסר מעט ממנה, ורובה ככולה הוא יש. כתוב לי באיזה אופן לשלוח לך, הלא היא יקרה מאד, של כ"ק אדמו"ר הכ"מ וגם כ"ק אד"ש נתן בידיו הק' לי.

בודאי לא תקפיד שאני אקח א קלייענעם שטיקיל ממנה.

[ד]

ב' שבט תשי"א:

היום קבלתי מכ' מכ"ב טבת שחיכיתי עליו זמן הרבה, שבכל יום חיכיתי על מכ' אודות קבלת הטיכעלע. שהלא אתה כתבת במכ' ט"ו טבת ע"ד שילוח הטיכעלע במכתב אי"ה, שאני שאלתי אצלך באיזה אופן לשלוח, ולא חיכיתי על המענה ושלחתי. אבל זאת הי' אצלי הבטחון, מאחר שכ"ק אד"ש נתן לך בודאי יגיע לידך.

וזה מה שחפצתי לכתוב אודות הטיכעלע, באיזה אופן לקחתי אותה מידו הק' מכ"ק אד"ש ובאיזה אופן שלחתי לך.

כנראה שמתחילה היתה מ-16 קוביקעס כזה .. וכ"ק אד"ש נתנה לי באופן כזה .. רק 14. ואני שלחתי לך כזה .. 12.

כעבור כמה שנים הורה הרבי לר' יעקב יוסף (ב"יחידות"), להשתמש במטפחת זו ככיסוי לשופר שבו היה תוקע כמנהגו מדי שנה בשנה בכפר חב"ד.

ברשימה מתוכן ה'יחידות' שזכה לה באור לכ"ה בסיון תשכ"ה, כותב הרה"ח ר' יעקב יוסף:

שאלתי ע"ד המטפחת שזכיתי לקבל במתנה עבור השופר, איך ומתי ובאיזה אופן לנצל הזכות הזה.

אמר: פאראן זמנים וואס איז נייטיג, נוצט מען דאס אויס. ולא רצה לפרט בפירוש. אחר-כך שאל האם אני בעל-תוקע, אמרתי: כן.

אמר כ"ק: הלא המנהג הוא, וכן על-פי שו"ע, לכסות השופר במטפחת לפני הברכה. זהו זמן חשוב לנצל המטפחת לכסות השופרות. ואם היא קצרה - צו קליין - לכסות, אז מכסים על המטפחת עוד מטפחת.

וכן יש עוד זמנים וואס מי פארשטייט אליין וועז אויסצוניצען[6].

ר' יעקב יוסף תוקע בשופר במעמד כ"ק אדמו"ר זי"ע. כ"ה אלול תשמ"ב. JEM / The Living Archive

6. בצוואתו ציווה ריי"י להניח את המטפחת עמו לאחר מאה ועשרים. וכך הווה.

במרוצת השנים עמדו ר' יעקב יוסף והרבנית מרת חנה ע"ה - אמו של כ"ק אדמו"ר זי"ע - בקשרי מכתבים. מכתבים אלו קובעים ברכה לעצמם, וחלקם נתפרסמו בהזדמנויות שונות. בפתיחת מכתביו נהג ר' יעקב יוסף לפנות אל הרבנית בתואר "אם המלך".

בס"ד

פ"א אמרה לי הרבנית חנה ע"ה, ע"ד המכתבים שאני כותב בתחלת המכתב "אם המלך", שהיא (מרוצה) נהנית מה"טיטול" הזה.

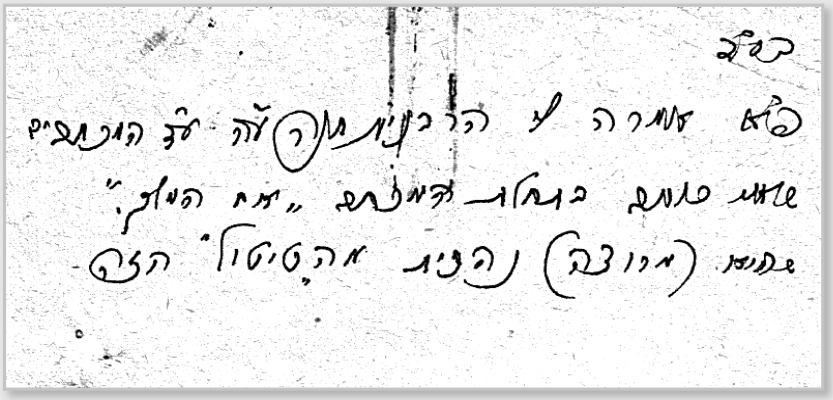

אשכילה בדרך תמים

לפנינו מכתבים שכתב סב הכלה, הרה"ח ר' יהושע מונדשיין ע"ה,
בחורף תשכ"ז, בתקופת לימודו בישיבת "תומכי תמימים" בכפר חב"ד.

המכתב הראשון נכתב לידיד נעוריו, בן ישיבה ממשפחה חסידית,
עמו התכתב בליבון עניינים שונים בחסידות ודרכי'.
שלושת המכתבים הנוספים הם מסדרת התכתבויות עם בחור מתיכון
לא-דתי שביקש להתכתב וללמוד השקפת היהדות עם תלמיד ישיבה.

ב"ה ז' שבט תשכ"ז

לידי"ע משה שי';

שלום וברכה! אדשה"ט!

איני חושב שאגמור היום או מחר את המכתב, היות וכשם שהי' קשה לי להתפנות עד עתה, כך לא קל לי לכתוב הענינים הדורשים התרכזות וזהירות.

ועוד בהכרח להקדים, וכבר הייתי צריך להקדים זאת למכתבי הקודמים, והוא, מה שהראה לי שמואל שי' גרנטשטיין בשפת-אמת על פרקי אבות, מכתב מהשפ"א בצעירותו, שבו כותב הוא לידידו אשר לא קל לו (או שאין ברצונו) לכתוב על עניני עבודת ה' העומדים ברומו של עולם, היות ומדרך הקורא, להחזיק אשר כותב המכתב אוחז באותם דברים שהוא כותב עליהם, אף אם הוא מכיר להכותב, ויודע רוב המעלות ממנו, אולם בקריאה כן הוא הטבע (כך בערך נצטייר אצלי במכתבו, ותוכל לברר דייק היטב) ואנן מה נענה אבתרי'.

ומענין לענין, שמעתי פעם על מכתב שכתב השפ"א בצעירותו לא' מידידיו, שטען לו מדוע אין הם מתפללים בצבור, הלא ארז"ל שדוקא תפלת הצבור מתקבלת בנקל, וענהו: אבותי לא התפללו כדי שתהא תפלתם נשמעת...

לענין פעולת הרא' והשמיעה, אעתיק לך מ"ש בקונטרס העבודה פ"ב על היזק הרא', ושם לא נא' על שגרועה היא משמיעה, אולם זה יוסיף לבאור הענין; וז"ל:

והנה ישנם בנ"א אשר רחוקים המה מאיזה דבר רע בפועל ח"ו, אבל לבם מושך אותם לראות ולהביט וההבטה היא כמו בקור רוח ואינו מרגיש בעצמו בעת מעשה איזה התפעלות, ובאמת סבת המשיכה הוא מפני שתענוג נפשו בעצם הוא מקושר בזה כו' וההבטה עם היותה בקור רוח לכאורה הנה היא עושה רושם וחקיקה גדולה בנפש ולא תעבור בלי התעוררות רע בהתגלות ר"ל (להעיר ממשנה זבים פ"ב מ"ב ראה עד שלא הרהר - הערת כ"ק אד"ש) (וענין הקרירות בזה באמת הוא מחמת עוצם טרדתו בההבטה והוא כח התענוג הנעלם שבנפשו שבא בהרא' וההבטה והיא כמו נקודה ומקור הרע ר"ל. וכנודע שבנקודה המקוריית אין בזה התפעלות בהתגלות) והיא מתפשטת ומוציאה להתגלות עומק הרע ר"ל והשי"ת ישמרנו מכל רע. עכ"ל.

וענין הרא' ידוע שהוא מכחות עצמיות הנפש, ופועל בפנימיות טיף טיף, משא"כ

בשמיעה שיכול להיות נכנס מאזן זו ויוצא באחת, ללא כל פעולה, ואם שמיעה פועלת לרע, לכאורה זה רק אם מתבונן ח"ו באשר שמע, ואז זה ענין הראי' ולא שמיעה. כך נראה בפשטות.

והנה כתבת המשל מעני ועשיר האוכלים בשר, ואצל העני הוא ברעש והתפעלות, ועכ"ז אנו אומרים שהעשיר הוא הבעל תאוה בתוקף. וההוכחה על כך היא בשעת הסעודה, דהיינו כשמשום סבה לא באה מנת הבשר אליהם, הרי העני ישכח מזה ויסתפק בפת קיבר ומלח, והעשיר יקצוף בחמתו על הרוקחות והטבחות המונעים ממנו את לחם חוקו. בכך נגלה לנו עוצם התקשרותו לבשר התאוה.

וכידוע וכנראה בחוש שאדם אינו יודע אשר לו תאות האכילה עד שמתחיל לעסוק בעבודה פנימית (דכ"ה בכל המדות הרעות שאין האדם מבחין בהם אלא לאחר שהחל לשים לב לדרכו וכו' אולם בפרט בתאות האכילה, היות ו)אז מונע עצמו מלילך (נאך געבין זיך) חפשי אחר רצונותיו, ואינו אוכל כל אשר תאוה נפשו, ואז בהעדרם מרגיש כמה הי' קשור תמיד בענינים אלו. ולכן אומר בתורת שלום שאם האדם רואה שממאכל מסוים אינו יכול לפרוש, זו הבחינה אשר אכילתו אינה לש"ש ואסור לו לאכלו, ורק אם אצלו הן ולאו בהשואה, דהיינו אחת היא לו אם יאכל אם לאו, אז יוכל לאכלו. אולם אף בכך נקל לרמות א"ע, וכמובן בודאי לכל אשר דם חסידי נוזל בעורקיו כידוע, וכגון ספור המעשה שאדמו"ר הרש"ב שאל פעם א' מחסידיו אשר קנה לעצמו קאלאשען (שהי' אז ממנהגי המחדשים) ושאלו אדנ"ע היתכן?! והשיב, ששקל בדעתו וראה שאצלו זה בהשואה גמורה, יע קאלאשען, ניט קאלאשין, וא"כ, קנה לו. אמר לו אדמו"ר: יע קאלאשען, ניט קאלאשען, אבער וואס געבליבען? יע קאלאשען...

והדברים עמוקים ונוקבים עד התהום - ופשוטים.

והנה בפעם הא' (כמדומני) ששוחחנו אמרת שישנה מעלה שאם נמצאים מחוץ לחסידות מרגישים ביותר את יוקר החסידות, משא"כ אם נמצאים בפנים יכולים לישון בשעת התועדות וכו' כידוע. ועפ"י המשל הנ"ל יובן ביותר ענין זה מדוע מתפעל אותו הנמצא מבחוץ יותר מהיושב בחדרי חדרים, היות ואין זה ענינו, וזה מחוץ ממנו, ופועל עליו התפעלות בראי' וכו' משא"כ מי שגדל כל ימיו בין חסידים, ונמצא ראשו ורובו בלמוד החסידות וכו'. ואף כאן נשתמש בהוכחה הנ"ל, ונראה באמת אצל מי ישנו יותר היוקר של חסידות, באם נקח את היושב בתו"ת וישן בהתועדויות, ונמנע ממנו ח"ו את למוד החסידות, כיצד יקבל הוא את זה, וכיצד יקבל האורח לשבתות באם נמנע ממנו את בקוריו. ברור שכאן יתפעל וירעש יותר החסיד שנתעצם עם החסידות והיא עצם מעצמו.

הזכרת שהתניא אומר לחשוב שהוא אוהב את ה' וכו'. וכ"ה בחציו השני של פי"ד

עיי"ש, וראה גם בסוף פרק כ"ז, וז"ל: ופי' והתקדשתם שתעשו עצמכם קדושים, כלומר אף שבאמת אינו קדוש ומובדל מס"א כי היא בתקפה ובגבורתה כתולדתה בחלל השמאלי רק שכובש יצרו ומקדש עצמו, והייתם קדושים, כלומר סופו להיות קדוש ומובדל באמת מהס"א ע"י שמקדשים אותו הרבה מלמעלה ומסייעים אותו לגרשה מלבו מעט מעט. עכ"ל. וכידוע דברי אדמוה"ז בתשובה לטענה על חסידיו אשר הם עושים עצמם בעלי מדרגה, מתבוננים בממכ"ע סוכ"ע אהוי"ר וכו' וכו' ובאמת אינם שייכים לזה כלל וכו'. והשיב אדמוה"ז: אזוי? הרי אמרז"ל העושה עצמו כאחד מהם (סומא חגר וכו' ע"מ להתפרנס מהצדקה) אינו מת עד שיעשה כאחד מהם. וא"כ בודאי סופם שיהיו כך באמת...

וכן אומרים בשם אדמוה"ז אז מ'דארף זיך נארען, אבער מ'דארף וויסען און געדאנקען אז מ'נארט זיך...

שהרי בלעדי זאת א"א כלל להתחיל לעבוד את ה', וכמ"ש בהוספות לתו"א מאדמוה"א אשר זהו ענין ת"ח צריך שיהי' בו שמונה שבשמינית וכו', ומתבטא שם אשר בלתי אמצעות המדות הגסות א"א להתחיל בעבודת ה'.

וכן ידוע מ"ש במאמר מאדמו"ר מהר"ש אשר בעניני אכילה טוב שירמה א"ע ויחשוב שאכילתו היא לש"ש, מאשר ישנן לעצמו תמיד אשר אכילתו היא תאוה וכו' היות ואם ידמה שאכילתו לש"ש, במילא כשיבא לידו מאכל תאוה אשר בו לא יוכל לרמות א"ע שאכילתו לש"ש, ממילא יפרוש ממנו, כראוי. משא"כ אם יחזיק א"ע לבעל תאוה און תאוות עסער וכד' א"כ מה ידחוף אותו להמנע ממאכל הנ"ל - הלא זו עבודתו לאכול תאוות, ונמצא הראשון מרמה א"ע ובפועל הוא יותר טוב מהשני שהתנהג "באמת".

וזוהי הנקודה המשותפת בין ענין הנארען זיך, לבין ענין הקודם של המצאות בין חסידים ללא רעש והתפעלות אלא בהתעצמות העלולה להביא לשינה כנ"ל.

ותוכן הנקודה בהקדם, ששוחחתי פעם עם יהודי ממתפללי נוסח אשכנז אשר אינם אומרים ודוי קודם תחנון לא בשחרית ולא במנחה וגם לא בב' וה' (כמדומה לי שבנוסח הגר"א זה) וטען אותו יהודי שזו הדרך הטובה והנכונה ביותר, היות ואם אומרים ודוי כל יום, ב"פ או ג"פ (בק"ש שעהמ"ט) אז כשמגיע לודוי יוהכ"פ אין מתפעלים כלל וכלל, היות ורגילים כבר לנוסח הודוי, משא"כ, באלו שאומרים רק ביוהכ"פ.

ועפ"י הקדמה הנ"ל תובן בהחלט העובדה מדוע יכול יהודי להתפעל ביו"כ מהודוי, היות וכל השנה הי' בבחינת "דרך איש ישר בעיניו" ולא חשב מעולם שיש איזו עולה בדרכיו, ופתאום ביו"כ קורא הוא את נוסח הודוי הארוך, ומוצא אשר חטא בא"ב כפול ומשולש (אשמנו, וע"ח), ואז מתרשם הוא מהדבר החדש, משא"כ אותו שאומר כל יום,

כבר חדור אצלו הדבר אשר אינו כליל השלמות, והוא בבחי' וחטאתי נגדי תמיד, ולכן אינו מתפעל ביוה"כ מזה שהוא חטא, אלא יכול להתרגש באילו פנים הוא עומד עתה לפני המלך הקדוש ביום שנגלה לברואיו. (וכל הנ"ל הוא מבחינה תאורטית בלבד, היות ובמוחש רואים שאלו שנזכרים לומר ודוי רק ביום הקדוש, אינם מתעוררים כלל וכלל, היות וכשם שיחזיקו כל השנה בזכותם המוחלטת, כך נשארו זכים בעיניהם אף עתה, ומתיחסים אל הודוי כאל נוסח התפלה ותו לא. משא"כ מי שכל השנה הי' שפל בעיניו מתעורר עתה מאימת קדושת היום).

ועתה מבצבצת הנקודה אשר אע"פ שזה בוכה ביוה"כ כשרואה את הודוי (מבחינה תאורטית כנ"ל) וזה מתפעל כששומע התועדות ולאחר ישנה מעלה שהוא אינו מרמה א"ע כמתנגד שוטה, אולם בכולם אנו רואים שהחסידות אין דעתה נוחה ממעלות אלו, והכוונה העיקרית והתביעה היא מעשה בפועל, ולא בכי' והתעוררות בת-חלוף, וכפי שרואים אשר כ"א מהנ"ל שחסרו לו ה"מעלות" הללו, בפועל הוא מתנהג טוב יותר, אינו אוכל תאוות, חוזר ומשנן ג"פ בכ"י אשמנו וכו' ואם מצטרף מחשבה לדבורו הרי בפועל קיים מצות ודוי ומחק עוונותיו (ראה דרמ"צ מצות ודוי ותשובה), ומתעצם עם חסידות.

ובשנת תשכ"ה דבר כ"ק אד"ש על ענין שיוסף בכה על צוארי בנימין ובנימין בכה על צואריו, ומפרש רש"י שיוסף בכה על המקדש שהי' צ"ל בחלק בנימין, ובנימין בכה על המשכן שבחלק יוסף, והקשה כ"ק אד"ש, מדוע בכה כ"א על מקדש חברו ולא על מקדשו שלו, והסביר אשר את המקדש העצמי (דעם אייגענעם מקדש) יש לבנות ולא לבכות, מהבכי' אין יוצא מאומה, ובלשונו: אויף דיין ביהמ"ק דו דארפסט ווינען?! דיין ביהמ"ק איז חרב נעם און בוי עם אוף. זאג אַ קאפיטל תהלים, דאוועז מער באריכות, געפינט זיך אַ אינגל און אַ מיידעל אין גאס, וואס זיי וויסען ניט פון אידישקייט - פיר זיי אריין אין חדר. דו ווילסט ווינען? וועסט ענדיקען די הארבעט, וועס'ט ניט האבן וואס צו טאהן, וועסטו זיך אוועק זעצען ווינען.... וכו'

ועל הזולת שבין כך אינך יכול לבנות מקדשו זאג אַ קאפיטל תהלים און קענסט ווייַנען וכו'.

וטעות הנ"ל היא האוכלת בכל פה כל חלקה טובה מהחסידות, היות וכ"א מהחסידים יודע את האמת מיהו ומהו, וכיצד יש לעבוד את ה', וכו' וכו'.. וכמו שרואים כשבא מתנגד ומתקרב לחסידות, מיד חפץ לעלות במדריגות, מתפלל, אתכפיא וכו' היות ורואה שחסר לו לשלמותו, ובכל מחיר חפץ הוא להשלים זאת, משא"כ החסיד יודע שאפי' כשיתפלל ישאר אותו ברי' מגושמת ומדוע ירמה א"ע - אולם דרך זו לא היתה לרוח רבותינו, היות ובפועל עומד אותו "איש האמת" שאינו מרמה א"ע ובורח מאבק אונאה

עצמית במדריגה נמוכה מאותו בעל תאוה למדריגות. (וכידוע מה שאמר אדמה"ז על החסיד המפורסם ר' מרדכי ליעפלער, אשר יש לו חסיד שהוא רחוק מעבירה מחמת גאותו שאינו רוצה להשפיל עצמו לזה (ע"ד ויגבה לבו בדרכי ה' כמבואר במ"א) (ומובא ע"ז משל מנאפוליאון, ואכמ"ל).

וכמו שכתוב בהי"י ע' ס"ד על החסידישער נה"ב (אשר כ"ק אד"ש מגדירו יצה"ר מיט די זיידענע זופיצע, אשר אף אותה גזל...), והדרך להבחין אומר שם: ונקוט האי כללא בידך וזכור אותו תמיד, כי כל דבר המועיל או מביא לעבודה בפועל, הנה כל מניעה לדבר זה - אפי' אם המניעה היא מדבר היותר נעלה - הוא רק מתחבולותי' של נה"ב. עכ"ל. וכיודע פתגם חסידים (ומסופר בתוך ספור מעשה עם ר' זושא) "כי הלל רשע על תאות נפשו" אשר הוא עושה א"ע ענו כהלל, כדי שיוכל למלא תאוות נפשו. (ומזה בא אח"כ לפרוש הפשוט, אשר הרשע מתפאר בתאוותיו, בלשון רש"ח: ער איז נאך צופרידען...).

■ ■ ■

על ענין שחסיד יכול להיות היום צדיק גמור ולמחר רשע וטוב לו וכו', איני יודע בדיוק מה אינו מובן לך, אולם ודאי תראה שכ"ה המציאות, ורש"ח אומר הרבה פעמים בשם א' החסידים שהי' מתבטא שההבדל בין חסיד למתנגד הוא שמתנגד הוא כמו פארטרעט (ואותו חסיד לא הי' יכול לבטא אות רי"ש ואמר שמתנגד הוא פאטעט...) מחוסר חיות, וכמו אתמול כך הוא היום ומחר, וחסיד הוא דבר חי ומשתנה, וכל חי מתנענע, כלשון החוקרים, ובמילא היום הוא כך, ומחר ההפך, אט לאכט ער, אט ווייניט ער, כפי מצבו שבאותו שעה. ולכאורה דבר זה פשוט בתכלית, היות ומתנגד אינו עובד על עצמו, אלא עמלו לקנות קנינים למוחו, דהיינו לדעת יותר ויותר וכו' ובמילא השנויים בו הם בכמות ידיעותיו ובאיכותם וכו' ולא בו עצמו, משא"כ חסיד עמלו על עצמו, ולכן אם "הולך" לו הוא באופן זה ואח"כ - "לעתים רבים לבו מטומטם כאבן ואינו יכול לפתוח לבו בשום אופן לעבודה שבלב זו תפלה" (תניא פכ"ט) ואז הוא שונה. וכו'. ולכאו' גם בבעלי מוסר הי' צריך להיות באופן כזה, אולם גם אצלם זה ללא חיות, ואין הם פועלים בכחות העצמיים של הנפש אלא בכחות הגלויים, כך שא"א לומר <u>שהם</u> משתנים אלא שהיום הוא הצליח <u>לעשות</u> דבר פלוני ולמחר לא עשהו, ולא שהוא <u>הי'</u> היום כך וכו'. (וזכורני לפני זמן ארוך שבח בפני א' מישיבתכם את הישגיו אשר הוא מתפלל מדי יום ביומו, מזה שנים, תפלת שמו"ע במשך רבע שעה בדיוק... להסביר לו אז לא יכולתי כי לא הבנתי כ"כ, אולם לצחוק מעבודה כזו כבר ידעתי שיש מקום).

■ ■ ■

על ענין המתינות, כמדומה לי שאין להתבטא ע"ז מוח שליט על הלב ואכמ"ל. ובקצרה ענין זה הוא ענין ה"פנימי" (ראה לקו"ד כמדומני חלק א' בא' מהשמיני עצרת על פנימי וחיצון) אשר בתורת שלום מתבטא בהגדרה שפנימי כל דבר שעושה שם הוא, ולא נמצא בדבר אחר, ודבר זה מתבטא שאינו חושב על תכלית או כל דבר צדדי, אלא כשהוא לומד הוא לומד ונתון ללמוד, בנגלה נתון לנגלה, ובחסידות לחסידות ובתפלה לתפלה. קשה לי מאד להגדיר, ובקצרה לא אוכל להוציא זאת, ויתכן שבדבור פא"פ אצליח. וזהו כנראה ענין א' עם המתינות (בפנימיות ענינם שלא הסברתי) והדרך לזה: לו ידעתיו הייתיו, אולם זה ודאי תלוי בהרגל לחשוב מה הוא עושה עתה (ואף מ.. שמעתי בשם אדמור"י גור שכשהולך צריך לחשוב שהוא הולך וכו' ואולי יצליח הוא לבאר לך). ולמשל הספור שספר אדמו"ר מהרי"צ נ"ע (ח"י אלול תש"ג) ואעתיק לך: החסיד העובד ר' דוד צבי חן נ"ע איז מנהגו כל ימיו געווען, אז קודם ווי ער פלעגט מאכן אַ ברכה אויף א דבר מאכל אדער משקה, פלעגט ער צולייגען די רעכטע האנט צום שטערן, כטבע פון דעם וואס דארף זיך דערמאנען א ענין עמוק. נאך גאר אין די פריערסטע יארן - תר"ן אדער תרנ"א - האב איך בא אים געפרעגט וואס איז דאס וואס פאר יעדער ברכה מאכט ער אזא תנועה. האט ער מיר דערציילט, אז וועז ער איז געווען אלט צוועלף יאר, האט אים זיין פאטער ר' פרץ נ"ע געברעכט אין ליובאויטש צום רבין דעם צ"צ. וועז ער איז אריין צום רבין האט אים דער רבי שטארק מקרב געווען, און בין הדברים וואס דער רבי האט עם געזאגט איז געווען דער וואורט:"פאלגט מיר ווער אויס אינגעל. וועז דו דארפסט מאכן א ברכה אויף א מאכל אדער א משקה, און דו דארפסט זאגען ברוך אתה, זאלסטו זיך דערמאנען וועמען גייסטו זאגן ברוך אתה" עכ"ל. ובמילא אם מתבונן, אף בקצרה מהו "אתה", מיהו ה"אני" ומה אני רוצה ממנו, ומה הוא רוצה ממני, במילא אז ההנהגה אחרת באכילה ובכל הדברים וכו'. וכ"ה בכל דבר להתרגל לחשב מה אני הולך עתה לעשות ואכמ"ל, והיא עבודה לא קלה ותלוי' בהרגל בה (וכידוע שנקראו הקליפות בשם נדיבים, היות ונותנים השפעות חינם, משא"כ בקדושה בא כל דבר בעמל ויגיעה). לפני זמן כתבתי לילד בן ארבע-עשרה ספור הנ"ל מרד"צ ג"כ, אף כי ידעתי קושי הדבר, אולם בטוח אני ברבותינו נשיאנו אשר נותנים הם לנו כחות לכך, ואין הקב"ה בא בטרוני' עם בריותיו, וכשהוא תובע - תובע לפי כחם, ולפום גמלא שיחנא וכו' וכו'.

(על רד"צ הנ"ל שמעתי לפני זמן בירושלים מא' ששמע מראש ישיבה שהי' בצערניגאב עירו של הרד"צ, ונכנס להיבחן וראה את הרד"צ שוכב בפשוט ידים ורגלים על הארץ, בעת התפלה... אשרי עין ראתה).

את הספור מהנשמות התועות, אינני זוכר בדיוק, ואי"ה שלא אשכח, בפעם הבאה אבררנו. וכן, אם תדרוש גם את האכמ"ל מהו. (ותפרטם בבהירות, היות ואני שוכח..

ורמיזות אינן עוזרות) וכמדומה לי שכתבתי בפעם הקודמת דברי הה"מ נ"ע על כוונות התפלה. ואם תרצה אעתיקנו לך משיחת כ"ק אד"ש (אלא ששכחתי לאיזה ענין הזכרתיו).

ואעתיק לך עוד קטע משיחת כ"ק אד"ש (מבה"ח כסלו תשי"א) על ספור הצ"צ שהזכרתיו בפעם הקודמת (תרגום חפשי)

הסדר בבחינות בקריאה לצבא נוגע בעיקר בגוף, ומענין הנפש רק אם נוגעים לגוף שהנשמה צריכה להיות בו באופן שלא יהי' מאלו (חגיגה ג:) הלנים בבית הקברות. ואם הגוף בריא נלקח הוא לצבא.

והנשמה מצ"ע אינה מענינת, ואדרבה פעמים תוקפא דנשמתא הוא חסרון, וכידוע מאמר רז"ל המקבל עול תורה - תוקפא דנשמתא עוז ותושי' - מעבירין ממנו עול מלכיות ודרך ארץ.

ואין כתוב מתי קבל עליו עומ"ש, ואפי' אם נקרא למחר אל הצבא יכול עדיין לקבל ולהפטר מעול מלכות.

וטעם הדבר שבגשמיות מענין רק הגוף, היות וכ"ה ברוחניות, שאם יכוון כל הכוונות ברוחניות ולא יקיים בפועל לא יצא, ואם קיים ולא כיון, חסר רק הכוונה אולם נלקח יהודי לצבא הוי', אולם לן בביה"ק אין להיות, דהיינו, אפי' אם ביום עוסק הוא בתומ"צ, אולם בלילה שהנשמה עולה למעלה, מניח הוא את גופו ללון בביה"ק, מקום הקליפות שנקראו מתים, הרי זה שוטה, וכסימן השני שבשוטה, שמאבד מה שנותנים לו - כח הבטול וקב"ע - שנותנים לו.

ישנם תלמידים המסתובבים ומחפשים עצה שיהי' להם חשק ללמוד, ובאים ומבקשים ע"ז.

וכמו בגשמי' הסדר הוא שהעיקר הוא בריאות הגוף ואין חושבים אם יש לו חשק אם לאו, ולכן לוקחים אותו מיד ואין שואלים אם יש לו חשק, ואם אין לו שילך לביתו אויסשלאפען זיך, וכשיקבל חשק יבוא, וכך ברוחניות אין נוגע החשק, רק שיעשה בקב"ע, המעשה הוא העיקר.

בהמשך תרס"ו מדובר במעלת יגיעת התורה, אשר ע"י יגיעה מגיעים למדריגת עדן, ולכן צריך הוא לשמוח שאין לו חשק וילמד ביגיעה ובקב"ע.

וכידוע המעשה מהצ"צ שהתלונן אצלו א' שאין לו חשק, וענהו, א"כ זה טוב, ומה אעשה שיש לי כן חשק.

למוד התורה צריך להיות ביגיעה דוקא, ועפי"ז אם בא לבקש חשק, גיט ער דאך

אוועק אַ גוואלדיקע מעגליכקייט, אז ער האט זוכה געווען ואין לו חשק, ואינו רוצה כל, און גאר שטארק ניט . ואם למד אז בקב"ע וביגיעה יגיע לעדן, גיט ער אוועק גן עדן, און עדן און אלע ענינים, ומבקש שיהי' לו חשק.

והיות והוא מבקש חשק, יתנו לו, כפירוש המצו"ד ע"פ "ומשביע לכל חי רצון" לרצונו ותאוותו. ולכאורה מה ההוספה לתאוותו, אלא הקב"ה הוא טוב ומטיב, ויתן לו אפי' ע"פ תאוותו. וכשהוא רוצה חשק יתנו לו חשק, העיקר שילמד. ע"ד מ"ש במאמר י"ט כסלו תש"ח אשר על יציאה מהרע אין נוגע כיצד, העיקר שיצא.

ואם יעבור חדש חדשיים וחצי שנה והוא ילמד בחשק, יחסר לו ענין היגיעה - קב"ע, יהי' אז אצלו כענין שאצל הצ"צ שיתלונן על שיש לו חשק. ע"כ.

ויש בשיחה זו כמה ענינים נוספים לענינינו.

בברכה לכט"ס
יהושע

ב"ה ו' שבט תשכ"ז

לידידי אביהוד,

שלום וברכה!

עלי להתנצל תחלה על העכוב בכתיבתי עד עתה, והגורם הוא פשוט, היות ואין אצלי "שעות פנאי ושעות מצוקה", שבהם אני יכול לשבת במנוחה ולכתוב, אלא שישנם ימים בוערים ודחוסים, וישנם לעתים ימים שאינם עמוסים כל כך שבהם קל לי יותר לעסוק בכתיבה, ובפרט כתיבה בענינים החורגים ממסגרת הלמודים שבה אני נתון, אשר לשם כך עלי להתפנות לגמרי מהלמוד. ומכתבך קבלתי בתקופת ימים שלא הצלחתי להתרכז בענינים עליהם דנת במכתבך.

והנה ממכתבך עדיין לא הובהר לי לאן אתה חותר ומדוע נחוצים לך יחסים אנושיים מסוג מסוים, היות וכתבת רק אילו דברים אינם בכוונותיך, אולם למכתב הנוכחי אקוה שלא תחסר אי-ידיעה זו.

ומפרטי חיי הנוגעים להתכתבותנו אציין אשר נולדתי למשפחה הרחוקה מרוח החסידות, למדתי בבי"ס ממ"ד, ואח"כ בישיבה-תיכונית שלאחר שלש וחצי שנות למוד

"ערקתי" ממנה אל שורות צבא חב"ד, אשר בו צפיתי למצוא, ותודה לא-ל מצאתי "מטעני לא-אכזב של דעות אמונה ומוסר", מחשבת היהדות הטהורה והצרופה שכל כולה חיים-אמת-נצח (החוט המשולש שאינו אלא אחד), ומאסתי לרעות בשדות זרים, בתחליפים המדומים המתימרים לספק אוצרות מעין אלו, ובאמת תחת מקור מים חיים חוצבים בורות נשברים, שאינם אלא חפצי סכי' נוצצים-קורצים ותו-לא. ואם יש בהם קצת ממשות, הרי זה רק מחמת שנגה עליהם מקצת מזיו התורה והיהדות.

צעדתי תמיד במקצועות ההומאניים, ובריאליים "לא הלך" לי כלל וכלל (מלבד אם תכלול את הדקדוק העברי במסגרת המקצועות הריאליים) ובודאי לא יהווה חסרון זה הפרעה בהתכתבותנו.

בשפה האנגלית לא הצטיינתי, ואם רכשתי לעצמי את השפה המדוברת, אולם להתמצאות ב- poetry לא הגעתי. כך שאם תמצא לנחוץ - מוטב שתצטט מתרגום עברי.

ועתה אציג לפניך השקפת עולם תורנית כפי שהכרתי' במגעי והתקשרותי עם תורת חסידות חב"ד, השקפת עולם השונה לחלוטין מהמקובל בדרך כלל, אולם אם תעיין בה, ותשתדל להבין לרוחה, תמצא שאינה מוזרה כל כך.

השקפה זו מוצאת את מקומה בהתכתבותנו, היות והיא הכרחית לבאור הגישה שבה אגש לנושאים התנ"כיים שאותם העלית כהצעה להתכתבות, וכן הנושאים הבאים שיתעוררו במשך זמן ההכרות בינינו, בין בכתב ובין בע"פ (תקותי שלא יארך זמן רב, ונפגש פנים-אל-פנים לברור ענינים ישנים, והעלאת נושאים חדשים אשר הקולמוס מתקשה להעלותם ולבטאם על הנייר).

הבריאה כולה נחלקת לארבעה סוגים כוללים: דומם, צומח, חי ומדבר. והנעלה מכולם ללא ספק הוא האדם - המדבר. והאדם עצמו נחלק ג"כ לארבעה סוגים הנ"ל דצח"מ, והן תכונותיו השונות (לא אכנס לפרטים) והמדבר שבאדם ז"א הנעלה שבו, הוא השכל - החכמה. הרי לנו, שהשכל הוא הכח העליון ביותר, הנפלא שאצל האדם בחיר הנבראים.

וכתוצאה מהחשוב הנ"ל, נוצרה ונתקבלה ההנחה המוסכמת שאין עלי' עוררים (אקסיומה), אשר השכל הוא השופט היחידי והמחליט על כל דבר באם הוא חיובי אם לאו, והוא המכווין את האדם ומורה לו את דרכו בחיים, וכל פעולה שעליו לעשות נמדדת במאזני השכל.

אלא שהשכל אינו דבר מוחלט, כמו שאנו רואים אשר מליוני בני אדם הולכים ומתנהלים על פי שכלם, ובכל זאת צועדים בדרכים שונות, וכל אדם משקיף על עולמו

הפרטי ועל העולם הכללי מזוית אחרת, ומתרשם בצורה שונה מכל הנעשה לעיניו. וממילא מכוין את צעדיו באופן אחר מאשר חברו, וכמו שהתבטאו חכמינו ז"ל: "כשם שאין פרצופיהם שוים - כך אין דעותיהם שוות", ז"א שאין למצוא שני בני-אדם הדומים ממש איש לרעהו בכל הפרטים.

אולם המשותף בין כולם הוא, שהם הולכים על פי שכלם, ז"א שיש מליוני מיני שכל, אשר לעתים מתבטא ההבדל השכלי בנטיות וסטיות דקות וקלות בלבד, ולעתים מתבטא בצורה חריפה השוללת לחלוטין את הדרך השני', ודבר אשר אצל פלוני הוא תכלית השלימות והיופי, אצל זולתו נחשב זאת למגונה ופסול לחלוטין.

הרי לנו, שאין לקבוע את השכל כמנחה יחידי בחיים, שהרי איך נוכל לקבוע בודאות ששכלנו הוא הזך ביותר, ודוקא הוא מורנו אל האמת המוחלטת? הרי זולתנו ועוד אלפים אתו צועדים בדרך שונה לחלוטין מדרכנו שלנו, ואף הם מונחים ע"י שכלם, ואולי הצדק אתם בכל זאת? וזאת הזהירנו החכם מכל האדם באמרו: "ואל בינתך אל תשען", שהרי אינך יכול לוודא בבטחון גמור שבינתך היא הישרה ביותר מבינות כל ברואי תבל.

וכתב המורה הגדול הרמב"ם (הל' ע"ז): "דעתו של אדם קצרה, ולא כל הדעות יכולין להשיג האמת על בוריו, ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו, נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו".

ואף אם תוכל להוכיח את צדקת דעותיך בראיות שכליות מוצקות כברזל, עדיין אינך יכול להיות בטוח בעצמך, שמא יבוא חכם גדול ממך, וישים לאל כל רעיונותיך והוכחותיך.

וכידוע אשר הפילוסוף הנודע קנת הוציא (אם זכרוני אינו מטעני) בשנת תקס"ב (1792 - למנין הנוצרים) חבור שבו שם לו למטרה לקעקע את סוד הפלוסופיה דהיינו יסוד השכל, ותבנית ספרו היא, הוא הניח כמה הנחות, ובסיסם הראיות וסברות מוצקות אשר אין להפריכם, ואח"כ חזר והניח הנחות נוספות, הפוכות ומנוגדות ממש מההנחות הקודמות. ואף אותן בסס ויצב על הוכחות נמרצות שאין לזוז מהן. לא התענינתי בתגובת ההסטוריה על ספרו זה, יתכן וקמו עליו חכמים גדולים ממנו ופרכו כל דעותיו, שחקום וזרום לרוח.

אולם נמצאנו למדים יסוד גדול ועיקרי "אל בינתך אל תשען".

כי כל אדם ההולך ומתבסס על שכלו, חייב להניח הנחה מוקדמת אשר שכלו הוא התכלית שאליה יכול להגיע שכל אנוש, ואשר אין דבר למעלה משכלו, דהיינו לא שכל זולתו, ולא דבר הנעלה כלל מהשכל. ומי יטול על עצמו אחראיות כזו?

ובמלים קצרות ופשוטות: התרגלנו לדון כל דבר במדידה וביחס אלינו, דהיינו אם אנו אומרים על פעולה מסוימת שהיא טובה ורצויה, ואנו מחייבים אותה, או להיפך, אנו מוצאים לנכון לשלול פעולה זו, הרי שקדמה לקביעה זו הנחה אחרת בתת-הכרתנו, שהדבר אשר נראה בעינינו הוא טוב, והדבר שלא נראה לנו - אינו טוב. ז"א שהחלטנו שאנו הגענו לידיעה המוחלטת של טוב ורע, ושכלנו – אין למעלה ממנו. דהיינו ששכלנו זך וישר, ואינו עלול לטעות ולהתעות מן הדרך, ומדותינו הן המדות הנכונות והמושלמות.

ולעומת דרך הנ"ל, קיימת גישה אחרת, המשקיפה באופן שונה על כל היקום והמתרחש בחלל העולם, ושוללת מהשכל האנושי את מרותו המוחלטת, גישה אשר המנחה את ההולכים בדרכה הוא שכל הבורא, אשר לשכל האנושי והשפל אין ערוך ודמיון אליו כלל. ואין אפשרות לשכלנו להגיע ולהשיג אף מעט מזעיר משכל הבורא ורצונו, היות והוא מרומם מתפיסת השכל רוממות אין קץ, ואינו מוגדר כלל בהגדרות השכל, עד שלאמיתו של דבר, אילו נאמר שאין אנו יכולים להשיג בשכלנו את הבורא, יהיה דבר זה מגוחך לא פחות מאילו נאמר על חכמה מסוימת ברצוננו להגדיר את הפלאתה, שהיא עמוקה ורחבה כל כך, עד שאפילו עשרה בני אדם לא יוכלו להקיפה בידיהם, או שנגדיר מוזיקה שהיא ערבה כל כך עד שאין אפנו יכול להריחה, אשר כל השומע יצחק להגדרה מעין זו, שהרי אין השכלה נתפסת בחוש המשוש, ואין המוזיקה נקלטת בחוש הריח, וכך אין הבורא יתברך, רצונו וחכמתו ודעתו נתפסים בשכל, אשר כל עליונות השכל היא אצל הנבראים בלבד, ולא אצל הבורא יתברך ויתעלה.

והרצון והחכמה האלוקיים הללו באו עדינו ע"י שנתן לנו ה' בחסדו את תורתו, אשר בה הגיש את חכמתו ורצונו, והיא המנחה אותנו בדרך אמת, האמת המוחלטת, ולא כאמת של בני האדם, המשתנית ומושגת לכל אחד כפי השגתו ורצונו וראות עיניו. (ובדרך כלל האמת נוצרת אצל בני האדם כתוצאה מרצונם, דהיינו הוא רוצה בדבר מסוים, ועל סמך רצון זה, הוא בונה את השקפת עולמו, כדי שרצונו יהיה מבוסס גם על פי השכל. כידוע שזו היתה שיטתו של הפילוסוף ניטשה) ותורה זו באה אלינו, ופורשה לנו על ידי עבדיו הנביאים, ואח"כ חכמינו ז"ל חכמי המשנה והגמרא, ואחריהם רבותינו הראשונים והאחרונים. אשר כולם "רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם", ובמילא על פי השכל הפשוט אנו מבינים שיש לנו לבטל דעתנו והשגתנו והבנתנו אל המסור לנו מהם.

ובמילא, גישתנו אל התנ"כ ואישיו שונה לחלוטין מהגישה שאליה הורגלת מילדותך, ואשוב עוד לזה בהמשך המכתב.

ואביא לדוגמא כיצד משתנות הדעות על אדם, כתוצאה מהשקפות שונות, ההבדל בין

ההשקפה הרווחת שבה האדם מעמיד את עצמו בקנה המדה, לבין ההשקפה התורנית אשר המציאות אינה נמדדת לגבי חוש המביט, אלא לפי דעת התורה;

למשל אם נראה אדם הצועד ביער לבדו, אינו מזוין בכלי נשק כל שהוא, שקוע במחשבותיו ואינו משתדל להטיל פחד ומורא על סביביו, וצועד הוא בבטחה בין חיתו יער, חיות השוחרות לטרף וצמאות לדם, ואף חיה אינה חורצת לעומתו לשונה ושיניה, ואין מרעימים עליו בשאגותיהם, ותחת זאת, נסים הם מלפניו, או כרוכים בעקבותיו ככלב נאמן, מתרפסים לפניו ומלקקים את רגלו וכו' וכו'.

והנה אדם בן דורנו המשקיף מן הצד על המחזה הנהדר והמקסים, צופה ומביט באיש הפלאות, יאמר ללא ספק אשר האדם הזה חונן בכחות על-אנושיים, שהרי אנוש רגיל לא היה מעיז להלך בין חיות הטרף, או שהיה מצטייד בכלי נשק להגנתו, והיה נמנע מלהפגש פנים אל פנים עם הסכנה. והנה האדם אשר רואות עיניו אינו מתחשב בכל הנ"ל, וצועד בבטחה כאילו ידידות כרותה לו עם חיות היער, והמה לו לעבדים. אין זאת אלא שהוא נעלה מיצור אנוש.

והנה אם נסתכל בעיני חז"ל על האדם הנ"ל, לא נראה כל דבר מוזר ויוצא מגדר האנושי כלל וכלל, היות ומין האדם הובטח "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ" וא"כ מה הפלא אם מִפַּחד האדם נסות מלפניו החיות ואינן מעיזות להזיקו? הרי זו תכונתו של האדם האנושי הרגיל. ומה שבדרך כלל אין זה באופן כזה, אלא טורפות החיות ללא כל "נקיפת מצפון" את בני האדם הנקרים בדרכם, מגלים לנו חכמינו ז"ל אשר "אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לה כבהמה" ז"א שהאדם אינו אדם, והסיר מעצמו, ע"י מעשיו הרעים, את צלם האלוקים שעליו, וכשאדם מאבד את ה"אדם" שבו, אינו אלא בהמה. ושולטים עליו חיות הטרף, כטבען שהטביע בהן הבורא. (ובכך מסבירים חז"ל את מעשה דניאל שהושלך לגוב האריות, אשר אינו בגדר נס כלל, אלא כך היא הנהגת העולם, אשר אין חיה רעה שולטת באותו שצלם אלקים על פניו) ולפי השקפה זו אין זה על-אנוש, אלא אנוש בהחלט, ואנו, אין אנו יצורים אנושיים...

ועתה אביא עוד בקצרה גישתנו לתורה, ולאישי התורה, ואח"כ תצטרפנה כל הנקודות האמורות עד כה, ואוכל להשיב אז על מכתבך.

חז"ל קובעים לנו, אשר אף כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ז"א כל אשר נכתב בתנ"כ אמת הוא כפי ההבנה הנגלית מפשט הפשוט של המלים, אולם מה שרואות עינינו בכתובים, אין זה עדיין הכל, ולמעשה אין זה כמעט כלום ממה שצפון באמת בתיבות התורה, דברי הנביאים ופסקי הכתובים.

התורה אינה קובץ ספורי מעשיות, ואינה ספר הסטוריה, ואלו המביטים עליה בצורה

שפלה זו, מחללים את כבוד התורה, ואף את נותן התורה, אשר כדברי חז"ל עוסק הקב"ה בתורה. ועסק בה קודם שברא את עולמו, ואיך נאמר עליו ית' שעוסק בספורים, ואם זו מעלתה, ח"ו, א"כ יש בספורי העמים ספרים לא פחות מענינים על מלחמותיהם הרצופות והמלאות חוויות וכו'.

אלא ודאי שבעים פנים לתורה, ולכל פן שבעים פנים, עמקות עד אין סוף, "ארוכה מארץ מדה, ורחבה מני ים", והנגלה לעינינו הוא כטפה, ופחות מטפה מים האוקינוס, וכהגדרת חז"ל "ככלב המלקק מן הים". ואף כי בדרך כלל נוגעת ההשקפה הנ"ל ללמוד התורה לעומקה וכו', אולם זה משנה גם את הגישה המעשית לכל מלה מדבורי התורה, בידיעה ודאית שאם התורה מספרת לנו מעשה מסוים, וברורה לנו דוקא ספור זה מתוך מאורעות רבים שארעו לאבותינו (שהרי רבים מהמאורעות החשובים ביותר לא נזכרו כלל, כגון השלכת אברהם אבינו לכבשן האש, אשר הוא בא ברמז בלבד בתורה) ובספורים אחרים האריכה התורה בספור המאורעות, וחזרה עליהם שנית (כגון מעשה אליעזר ורבקה) ובאחרים קצרה, הרי ברור לנו שיש בזה משהו, ואין כאן סתם כך ח"ו. שהרי בתורה אין אות מיותרת. ועיקרי הלכות נלמדו מרמזי התורה, כגון מצות שבת וסוכה שבאו בתורה במלים קצרות, ובנו על הפסוקים מסכתות שלמות בתלמוד. ואם בספורים האריכה התורה, ולא הסתפקה ברמז, הרי שכל פרט חשוב ביותר, שאם לא כן, הרי נמצאת אות ומילה יתרים בתורה ח"ו.

ובאו חז"ל וגלו לנו אשר תורה היא מלשון הוראה (ולכן אין תרגום מילולי למלה "תורה", למשל "נביאים" אפשר לתרגם, וכן שמות ספרי התורה (אף שתורגמו באופן שונה) אולם ל"תורה" אין תרגום מילולי, מפני שהוראת המלה היא רק בלשון הקודש - מלשון הוראה). וכל ספור מעשה הנזכר בתורה לא בא אלא ללמדנו דעת, ולא רק להוסיף לנו ידיעות גרידא. אף בספורים תובעת התורה מאתנו שננהג אף אנו בהנהגה המורית לנו, ובתביעה זו נותנת לנו התורה כחות שנצליח לבצע את הנתבע מאתנו ונתגבר על יצר הרע שבנו, ה"בהמה" שבקרבנו, ונתחזק בקיום התורה והמצוות.

שהרי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו וכשהוא תובע - תובע לפי כחם, ואם אנו נתבעים, בודאי שנתנו לנו כחות לביצוע.

ועל אישי התורה מתבטאים חז"ל בהגדרה: "האבות הן המרכבה" ובארו לנו רבותינו פירוש מאמר רז"ל זה, כשם שהמרכבה נגררת אחר הרוכב-המנהיג, ואין לה רצון עצמי שתלך באופן מנוגד או שונה מהדרך אשר מנהיגים אותה בה, כך היו אבותינו מרכבה לרצונו של הבורא, וכל מעשה שעשו, כל תנועה שנעו, וכל דבור שיצא מפיהם, היה זה תוך התמסרות מוחלטת ובטול עצמי גמור לרצון הבורא-המנהיג.

ז"א שלא היתה אצלם פעולה שפעלו היות וכך רצו או כך הבינו, אלא עשו מה שה' חפץ בעשייתו.

ולאור כל הנ"ל תובן הגישה שבה ניגש יהודי מאמין אל התנ"כ, ומה דעתו על עריכת "נתוח" לאברהם וליוסף.

שהרי קודם לכל אנו צריכים להוריד מן הפרק עריכת בקורת על מעשי אבותינו, שהרי בקורת ונתוח כרוכים בראיית שני צדדים לכל מעשה, ולנו ישנה כבר הנחת יסוד אשר כל מעשיהם היו לפי רצון העליון ית', וכיצד יתכן לראות צד שאינו חיובי בדבר שה' רצה שיעשו כך?

ואם בכל זאת נראה לעינינו דבר הסותר לכאורה להשקפה הנ"ל אשר כל מעשיהם היו מעשים הכפופים לרצון הבורא, הרי דבר זה נראה לעינינו רק מקוצר השגתנו, וכל אשר יכולים לעשות הוא להשתדל להתאמץ ולהבין את מעשיהם המרוממים, ולא לקבוע דעה אשר נקודת מוצאה היא: "אני הייתי עושה כך וכך תחתיו, וזו היא הדרך הנכונה, ואם ה"נושא" לא נהג כמותי - הרי שהוא סטה מדרך האמת". זו גישה פסולה מעיקרה, ואינה הגיונית כלל, כפי שנתבאר לעיל.

ואביא לך דוגמא מענינת שבה משתקפת יפה גישת יהודי מאמין הצועד בעקבות חז"ל.

אצל יעקב אבינו אנו מוצאים שאמר ללבן חותנו: "תן לי את אשתי ואבוא אליה", ואצל בלעם אנו קוראים: "גם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה'".

וכשרש"י נגש לפרש פסוקים אלו עפ"י מדרש חז"ל, הוא יוצא מנקודת מבט על האבות כעל מרכבה לשכינה ובמילא אין מובנים לו דברי יעקב, לקורא הפשוט הכל מובן, יעקב רוצה באשתו כשם שאנוש רגיל חפץ ורוצה באשה. אולם רש"י שלגביו לא היה יעקב אנוש רגיל, לא היה יכול ליחס ליעקב רצון ותשוקה מעין זו, רצון כזה בא מן הבהמה שבאדם, ואין לחשוד את יעקב ברצונות לדברים גשמיים וחומריים, הוא היה נעלה מכך, משוחרר מרצונות אלו, רצונו היה רצון ה' בלבד, ולכן מפרש רש"י שצפה יעקב בנבואה אשר צריכה לצאת ממנו י"ב שבטים, ולצורך זה זקוק הוא לאשה, ולכן בקש מלבן שיתן לו את אשתו, ולא ימנענו מלבצע את המוטל עליו. ולכן אף על פי שהמלים הכתובות בתורה, והנגלות לפנינו הם מלים אשר "אפילו קל שבקלים אינו מדבר כן" (כסגנון רש"י) אולם אנו מסתכלים <u>מי</u> מדבר ולא <u>מה</u> מדבר.

ולעומת זה אצל בלעם הרשע, אשר אנו מכירים אותו היטב מעצתו שיעץ למדינים

להפקיר את בנותיהם למען החטיא את בני-ישראל, לכן אין מתאים לו כלל לדבר דבורים כאלו קדושים "גם אם יתן וגו' לא אוכל לעבור" וגו', ובא רש"י ומפרש: "מלמד שנפשו רחבה" שהוא תאב מאד לדברים גשמיים - בהמיים.

ושוב הגישה לא מה שאומר אלא מי שאומר.

וכך היא הגישה לכל מעשי אבותינו, אנו מסתכלים בבואנו לבחון את המעשה, לא על המעשה עצמו כפי שמצטייר לעינינו, אלא על עושה המעשה, וממילא כבר מוחלט אצלנו שהפעולה חיובית.

ולאחר שהקדמתי הקדמה הכרחית זו, אוכל לדבר בקצרה על אברהם ויוסף (אשר בחרתם לנושא) כפי שהם מצטיירים בעיני מתוך ספורי התורה ומדרשות חכמינו ז"ל.

(אף אם אינך מודה, משום מה, לדרך הבנתי שנתבארה לעיל, אולם תבין מעתה את גישתי במכתב זה והבאים אחריו אי"ה).

אין קץ להוראות שיש עלינו לקחת ממעשי אברהם ויוסף כפי שבאים בדברי רז"ל הנלמדים מן המקראות, ואתעכב רק על המשותף ביניהם, ועל הדרך המיוחדת שחדש כל אחד מהם בעבודת הבורא.

אעתיק לפניך מן הרמב"ם בחלק "מדע" מספרו י"ד החזקה, הלכות ע"ז, פרק ראשון סעיף ג', על אברהם, ובקטע זה נכלל החידוש שחדש אברהם, ותכונת נפשו וכחתיו הבאים אלינו כהוראה. וזה לשון הרמב"ם (לאחר שהקדים על התפתחות הטעות אצל עובדי האלילים, והגיע עד יום "שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו"): "כיון שנגמל איתן זה, התחיל לשוטט בדעת, והוא קטן, והתחיל לחשוב ביום ובלילה, והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג, ומי יסבב אותו, לפי שאי אפשר שיסבב את עצמו. ולא היה לו מלמד, ולא מודיע דבר, אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים, ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים, והוא עובד עמהם, ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה, וידע ששם שם אלוקה אחד, והוא מנהיג הגלגל, והוא ברא הכל, ואין בכל הנמצא אלוקה חוץ ממנו. וידע שכל העולם טועים, ודבר שגרם להם לטעות זו שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם. ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו [ויש בחז"ל דעה אחרת שהיה בן ג' שנים, ואם לא תמדוד דעה זו בהשוואה אל אנוש רגיל לא תופתע כלל. כנ"ל באריכות] כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים, ולערוך דין עמהם, ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה, ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוקה העולם, ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים. וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא

יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוקה אלא אלו. כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להרגו, ונעשה לו נס ויצא לחרן. והתחיל לעמוד ולקרא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוקה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען, והוא קורא, שנאמר וקרא שם בשם ה' אל עולם. וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו, היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת, עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם, ושתל בלבם העיקר הגדול הזה, וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומזהיר, ויצחק הודיע ליעקב ומנהו ללמד, ויש מלמד ומחזיק כל הנלוים אליו ויעקב אבינו למד בניו כולם, והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם. וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה, כדי שלא ישתכח הלמוד. והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב והנלוים עליהם, ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה'. עד שארכו הימים לישראל במצרים, וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן, חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העמים ותעיתן, ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו, עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו. כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהי משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריה". עד כאן לשון הרמב"ם.

מצטיירת לעינינו דמותו המופלאת ומלאת ההוד הזיו והזהר של אבינו הראשון שפרץ דרך לעבוד את ה' היחיד בעולמו, ושבר הצלמים אשר עבדו בני האדם על פי הבנתם (שלא היתה אלא טפשות - בלשון הרמב"ם) ולא חת ולא נרתע מבני דורו, וממלך המדינה, והפיץ ברמה את אמונת היחוד בקרב העמים, ולא הסתפק בכך שידעו את ההשכלה הנפלאה של אחדות הבורא (אשר במקום אחר מתבטא הרמב"ם, אשר היו נהירים לו שבילי כל החכמות. וקבע ואמר: "והנכבד במושכלות הוא ידיעת האחדות וכל הכרוך בה") ותבע מהם בתוקף, וכפעולה המובנת מאליה מהשגת ידיעת בורא עולם ואחדותו, שיקיימו את המצוות שנתנו בזמן ההוא, דהיינו שבע מצוות בני נח, ולא נח ולא שקט כל ימיו, ונדד ממקום למקום לפרסם האמונה "בשם ה' א-ל עולם" (אשר במילים אלו א-ל עולם צפונה פנימיות אמונת היחוד, כפי שמבאר הרמב"ן בקצרה, ונתבאר בתורת חסידות חב"ד באריכות, בספרים שלמים).

זו הדרך החדשה שיסד אברהם, והאיר בה את העולם (כמאמר חז"ל, "עד אברהם היה העולם שרוי באפלה, ובא אברהם והאיר"), ועל תכונת נפשו אנו רואים ולמדים שלא התחשב עם הסביבה העוינת, ולא הרפה מהאמת אשר אליה הגיע, ולא למד ממעשי

בני דורו, דהיינו שלא בוש להיות שונה בעיני הסביבה, אף כי רך היה לימים, ולא חפץ להדמות אליהם, אלא החזיק באמת ולא הרפה.

וכשנסתכל במאורעות יוסף וקורות חייו המסורים לנו בתורה שבכתב, ובתורה שבע"פ - דברי חז"ל, נמצא אף אצלו דבר חדש שלא מצינו אצל קודמו.

האבות והשבטים היו רועי צאן מעודם, דהיינו שהם חיו חיי פרישות והתבודדות, פרשו משאון העיר והמונה ומכל דרכי בני האדם, מסחר, עבודת אדמה וכד', דברים הטעונים הקדשת זמן, טרחה ויגיעה, טרדות מרובות הגורמות להשקעת הראש והחושים בענינים גשמיים וכו'. דברים שהיו עלולים להפריע להתמסרות המוחלטת לעבודת ה', לכן בחרו להם את מרעה הצאן, אשר בעסקם בו התיחדו והתקשרו עם בוראם בהשקט ושלוה ללא הפרעות.

ואילו יוסף היה שליט בכל ארץ מצרים, על פיו התנהלה הנהגת המלוכה, ומבלעדו לא הרים איש את ידו ורגלו בארץ מצרים. ובודאי לא חסר לו כסף וזהב לרוב העלולים להעביר את האדם על דעת קונו, ועם כל הטרדות המרובות הללו, והאפשרויות הנוחות והפתויים לתאוות ולחטא, עם כל זה היה מיוחד כל הזמן עם בוראו, ולא התחשב בעסקים הגשמיים העלולים להפריעו מהתקשרות והתיחדות עם בוראו. וזה חידוש שנתחדש בימיו אשר לצורך עבודת ה' אין צורך לפרוש מעניני העולם, אלא אפשר לעסוק בכל הענינים הגשמיים, ובשעת מעשה להתיחד וליחד אף את עניני העולם עם הבורא, ע"י שמבטלים הרצון מפני רצון ה', ונהיים אז "מרכבה לשכינה", וכל פעולה, תהיה הגשמיית ביותר, עושים כדי למלא בכך את רצון ה', וממילא מתייחד בכך הבורא עם ברואיו.

ובזה תכונתו משותפת עם אברהם אבינו, שלא למד מסביבתו, המצרים שהיו שטופי זמה, ומצרים שהיתה ערות הארץ, ונשאר "יוסף הצדיק" במשך כל זמן שלטונו, ולא בוש ביהדותו אף בשעה שהיה משנה למלך-מצרים. וכמאמר רז"ל "הוא יוסף הרועה את צאן אביו - הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועמד בצדקו". הנער התמים בן השבע עשרה, שרעה צאן אביו ועסק בלמוד התורה מפי יעקב איש תם ישב אהלים, ולא התרשם כלל מסביבתו השונה, ונשאר ביהדותו האיתנה.

ועוד דבר יש לנו ללמוד מיוסף (אף כי כתבתי לעיל שיש הוראות אין סוף בספורי התורה על אברהם ויוסף, אולם בדרך כלל רז"ל רק מספרים הספור, וההוראה נראית ונלמדת בדרך ממילא, אולם ההוראה דלקמן הדגישו לנו רז"ל שיש לנו ללמוד ממעשה יוסף עם אחיו, ולא הסתפקו בספור דברים, ולכן אוסיף זאת) מהנהגתו עם אחיו, שגמלם טובה מרובה תחת רעה, שהרי כוונתם היתה לרעה בהשליכם אותו לבור, והוא התעלם

מזאת וגמל עמהם רוב טוב, כמסופר בתורה על המתנות, ועל שהושיבם בארץ גושן טוב הארץ וכו' וכו'.

איני יודע אם הנך או אינך מאוהבי האריכות, אולם תקותי שאריכות זו תועיל לכל התכתבותנו בעתיד.

כמובן שאם יקשה לך דבר בדברי הנ"ל, אין לך להתעלם מפני הנמוס וכו' אלא השב תשיב ותשאל, ותשוב ותשאל עד שיתבררו הדברים כחמה. ותקותי שאמצא מענה והסבר לדבריך, שכן הדברים שכתבתי אינם רעיונותי שלי, אלא דברים שלמדתי בתורה ובחסידות.

נ.ב. תשתדל להמנע מהרגלך לכתוב את שם ה' באותיותיו, הוא קדוש ושמו קדוש, ואנו נזהרים וכותבים אלוקים בקוף ולא בה"א.

איני יודע יחסך למסורת המצות, אולם ליתר בטחון אבקשך שלא להתעסק בכתיבה לצורך מכתבי ביום השבת קודש, שלא אהיה ח"ו גורם להכשילך.

ועוד אעיר לדברי הפלוסוף שצטטת, הוא מתבטא שהאלוקים ברא "נואם", ואם נדייק במלים, הרי כאילו יכולת הנאום הוא כשרון תולדתי - החלטי, ולעומתו מתבטא קיקרו (ציצרו) "המשורר נולד - והנואם מתהווה", וכידוע ספור חייו של הנואם המפורסם דמוסטנס.

יתכן שלא כוון קיקרו לכך, אולם כנ"ל בדיוק בלשונו כך הוא.

בברכה, ובתקוה למענה
(ובקשת סליחה על האריכות)
יהושע

ב"ה ב' אדר ראשון תשכ"ז

לרעי אביהוד:

שלום רב וברכה לבבית!

לאחר זמן ממושך שלא התפניתי לכתיבה (וציפיתי בינתיים להמשך כתיבתך על

הענין השני שהזכרתי בגלויתי) הריני כותב אליך שוב, בתקוה ובמשאלה שנמצא איזו אפשרות לפגישה ושיחה, ולא במכתבים בלבד.

במכתבך נגעת בעקיפין בחברה הדתית, אשר המקשר ביניהם הוא החלפת דעות, חויות נפשיות וכו'. והצגתם לעומת העולם אשר בו מתפוררים כל ערכי-אמת, ואפילו חיי משפחה. ולכן ברצוני להביא לפניך עתה את השקפת הדת על העולם, ואם אצליח לבאר - תוכן ההתפוררות אצל האדם העומדת לעת-עתה מחוץ למסגרת הדת.

ובדברי על חברה דתית, ההכרח להקדים אשר אין הדת ותורתה משמשת אותנו, ומספקת לנו נושאים להדברות הדדית ולהעברת הזמן ח"ו, אין היא דבר נוסף ככלי עזר לתועלתנו, אלא היא דבר אחד אתנו, הדת היא אני. בלעדיה, ח"ו, לא נאמר שחסר לנו משהו, או הרבה יותר ממשהו, אלא נרגיש שאנו חסרים את עצמנו, ואנו הרינו כאילו איננו. (ואף בין הדתיים מצויים חוגים אשר ההדברות ביניהם היא בעניני תורה ודת. תנ"כ וכו' וכו' ואין הם מרגישים אשר הדת היא חיותם ומהותם האמיתי, ואין היא לגביהם אלא מורשת אבות, תרבותנו העתיקה וזכרון העבר, ולכן קיום המצוות אצלם הוא קיום רשמי - טֶקֶסי נוקשה ויבש, ואף הם בכלל חברה מתפוררת יֵחשבו, בהעדר מהם החיות ההכרחית ליהודי).

ואותם המחפשים חוגים קשרים וגשרים, מובטח להם שלא ימצאו ספוק נפשי במלואו, עד שיוכלו לומר בבטחה אכן הגענו אל השלמות, ואין חסר לנו מאומה.

ומשל למה הדבר דומה, לאדם שלא אכל מזה כמה ימים, וקיבתו הומיה בקרבו וזועקת ללחם. אותו אדם מרגיש שחסר לו משהו, וחסרון זה מעיק עליו, לוחצו ומכריחו ואין נותן לו מנוחה, ואין באפשרותו להסיח את הדעת מתביעות הגוף. ויש יכולת עתה בידי האדם לעסוק במושכלות וימציא ספוק למוחו בהתענגו על השכל הנפלא והעמוק, את עיניו ישביע בראית ציורי מופת, ואזניו תרוונה נחת בהאזנה ליצירות ערבות וכו' וכו'. אולם רעבונו לא יהא על ספוקו. הסח הדעת הוא לרגע בלבד, והחסרון לא נשלם אפילו לשניה. והחסרון מציק ומרגיש מצר ומעיק, ושום עצה ותבונה לא תועיל לו. את כל חושיו יפעיל ויהנם, אולם באם לא יביא אל קרבו את המזון החסר לו באותה שעה, לא תרפה ממנו ההרגשה שעדיין חסר לו.

וכך הוא אצל היהודי, בלבו בוערת שאיפה תמידית, ולא ירווה על ידי תחליפים מזויפים, לא ירווה ולא יפתוה, ואם לרגע הצליחו להסיח את הדעת, ידמו שהנה נחה ושקטה השלהבת, לפתע תשוב ותתפרץ המשנה תוקף ותתבע את שלה. ואם במשך השנים יווכח האדם לדעת (בדמיונו) שמצא איזה דבר המהווה תחליף לשאיפה האמיתית של היהודי שבקרבו, האלקות שבנשמתו, ויסיק ששקטה השאיפה היות ובאה על ספוקה

ורוותה תשוקתה, טעות היא בידו, לא שמלא שאיפתו, אלא שכבתה השלהבת בכלות כח האבוקה, בבקשה, לשוא, נקודת אמת להאחז בה.

(ולא ח"ו שכבתה כליל, אלא שנחה מבעירתה הגלויה, ועתה היא כגחלת לוחשת או כניצוץ, אשר לא יכבו לעולם, וכשימצאו במה להתפס, ישובו ויתלקחו).

מהשירה שצטטת לי נראה בעליל חוסר הספוק בחיים הגשמיים הרגילים, ולא רק אצל יהודי אין העולם הגשמי מסוגל לספק לו את מאוויו, אף באינו-יהודי, אם הוא רק אדם שכלי, ימאס בתאוות ותענוגי עוה"ז, ולא ימשיך לבו אחריהם (אני מקוה בהמשך המכתב לשוב לנקודה זו) ולא ישלה את עצמו בתענוג זמני בן חלוף. באם הוא נעדר השכל, ישקע בתאוות, ויעצום עינו ויאטום אזניו לכל המתרחש סביבותיו, וידמה שאין מאושר כמוהו, ולא יחפוץ כלל להתבונן במקצת על ימיו הקצרים, ועל התענוגות המדומים בני הרגע. ולכן המשוררים אשר אחוז שכלם גדול יותר, מבטאים בשירתם את הבל החיים והבל העוה"ז, ויודעים אשר לא יתכן שימצא בעולם דבר אמיתי-נצחי, אלא הכל הווה ונפסד. ולכן באה ההגדרה לתקוה בהשוואה לנוצה (כאשר צטטת), בהיות מובן שאין דבר שישבע נפש האדם. ולכן רואים במות פתרון, ומובנת העובדה שרבים מהם, מגדוליהם, שולחים יד בנפשם. (עובדה מובנת, אולם אינה מוצדקת, שהרי אף הגויים נצטוו על שמירת נפשם, "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש". ולא אכנס להסבר מדוע יש על גוי אשר סובל יסורים בחייו, אסור לאבד עצמו לדעת).

אולם היהודי אינו קשור בדברים חולפים, עסקיו הם במושגי נצח. יודע הוא אשר נשמה אלוקית בקרבו, שהיא מהותו האמיתית, והיא נצחית ממש, ומקומה האמיתי הוא בעולמות רוחניים וספירות נעלות, וכל המצאותה בגוף גשמי בעולם הזה, אינו אלא שלב רגעי במהלך הנשמה, רגע קטן במהלך של נצח נצחים, אולם רגע גורלי, אשר בו אם ינצלו האדם, תזכה נשמתו לדרגות אשר אין באפשרותה להגיע אליהם בהמצאה בעולמות הרוחניים הנעלים, וזכירת עובדא זו, וההכרה אשר היום כאן ומחר שם, זה נותן הרגשה של עמידה בתפקיד, ומלוי חובה בכל עת ורגע, אשר אין אפשרות ואין רצון להשתחרר מתפקיד זה, ומוטל לספק לנשמה את רצונותיה שלשם בצועה נשפלה לעוה"ז.

והיחס למות אינו כאל משחרר מסבלות העוה"ז, אלא הוא הרגע .. שאז עומדים במבחן .. באם נצל את האפשריות שנתנו לנשמה בירידתה לגוף, ומוצאים אנו בגדולי ישראל שבכו קודם פטירתם, מהם שבכו באמרם "איני יודע באיזו דרך מוליכים אותי" בהסתפקו שמא לא נצל כראוי את כחתיו, והיה באפשרותו להגיע למעלות רמות יותר. והיה מי שבכה בצערו על שעוזב יריד כה טוב, שבו אפשר לקנות בפרוטות מעטות חוטי

צצית וכד' ועי"ז לזכך נשמתו ולרוממה, ועוד ועוד. וכל זה מורה על יוקר החיים בהיותם מלאי תוכן. לעומת השאיפה למות, מהיות החיים מרוקני ממשות, ולאדם באשר הוא אדם עדיף המות על פני "חיים" מסוג זה.

אין ברצוני להאריך ולעכב המכתב, ואני משאיר לפעם הבאה כתיבת שיחה מאת רבנו שליט"א, אשר בה מתבלט הבדל יסודי בין היהודי בעולם לבין הגוי. ואם נגדיר בקצרה את שתי הגישות הנ"ל, הרי ישנה גישה של העושים גופם עיקר ונפשם טפלה, ז"א אצלם חיים נקרא חיי הגוף בעוה"ז, ולכן אלו חיים נפסדים המסתיימים בתום קצבת שנות אנוש. ולעומתם, העושים נפשם עיקר וגופם טפל, ז"א שהחיים הם חיי הנשמה, חיי נצח, אשר אינם מסתיימים לעולם אלא היום חיה הנשמה בגוף בעוה"ז ומחר תחיה בלא גוף במקום שבתה בעולמות עליונים.

ומנקודה זו נבוא להשקיף על חיי המשפחה הרצויים והמצויים.

רבנו הזקן, מיסד חב"ד, בספרו ה"תניא" מבאר את אהבת ישראל הנדרשת מכל יהודי לרעהו, וקובע אשר העושים גופם עיקר, אין ביכלתם לאהוב את זולתם אהבה אמיתית, שהרי הוא אוהב את גופו וחפץ בטובתו העצמית, ואהבתו ליהודי אחר לא תהיה אלא אהבה התלויה בדבר, ז"א שיש לו כוונה צדדית להנאתו האישית באהבה זו, ובמילא כדברי חז"ל על אהבה מסוג זה: בטל דבר בטלה אהבה, אם הוא לא ירויח מאהבה זו, תפסק האהבה. והיינו שאינו אוהב כלל את זולתו אלא את עצמו.

אולם העושים נפשם עיקר, הרי כמה יאהבו את עצמם יותר מאת זולתם? האם נפשו מעולה יותר מנפש רעהו? מצד הנשמה כולם שוים, ואין דבר שיחלק ביניהם אלא הגוף, והוא הטפל בלבד. וכמו שאומרים חסידים, אשר אין להתבטא על יהודים במושגים של כלל ופרט, אלא הכל הוא פרט אחד.

וכך היא המציאות בחיי המשפחה, אשר מבוססת על הגשמת תאוות גשמיות בלבד, ונשיאת אשה אינה אלא לצורך חיים נוחים יותר בלויים משותפים וכו', דהיינו כנ"ל, אהבת עצמו וגופו בלבד. וזה הגורם שמשתדלים לצמצם את הילודה היות והילדים מגבילים ומפריעים לחיי התענוגות, ודורשים הקרבה ומסירות שהיא ההיפך מאהבת האדם לגופו. או שאין משגיחים כלל על הבן היות ועסוקים בבלויים וכד' ולכן אין כלל קשר בין ההורים לבנים, ואף ביניהם לבין עצמם אין שאיפות משותפות המקשרות בדרך ממילא כל הצועדים יד ביד ובד בבד למלוי והגשמת מטרה מסויימת.

מה שאין כן חיי משפחה על פי התורה, אינם כלל לאהבת עצמו, התורה מצווה עלינו לאהוב כל אדם מישראל באופן הנעלה ביותר שכח האהבה שבנפשו יכול להכיל, ולא פחות מאשתו ובניו (אלא שעם זאת מצווה התורה להקדים ולהעדיף את בני

משפחתו לזולתם בעניני פרנסה וכד') וכל חיי ההורים מוקדשים לחנוך הבנים ברוח התורה ומצוותיה. וזו כל מגמתם, והוא המקשרם בקשר אמיץ בל ינתק, ומעניק לחיים המשותפים תוכן מעמיק וממשי. וברור שהבן (כשמגיע להבנת הענין לאשורו) אסיר תודה להוריו על כך וכו' וכו'.

מחסר ידיעה לא עמדתי מעולם על עובדה זו בהבדל שבין חיי משפחה אצל יהודים שומרי ואוהבי תורה ומצוות, לאלו שאינם כך לעת עתה, עד שראיתי מכתבים לעשרות, שנכתבו ע"י בני נוער שהתאכסנו במשך שבת אצל משפחות בכפר חב"ד, והביעו רחשי לבבם בכתב. ואז נוכחתי בעושר הצפון בידינו, ונתתי שבח והודיה לה' על ששם חלקי בין הולכי בדרך רצונו.

על היחס שבין איש לרעהו, אשר הבאתי למעלה את ההגדרה שאין זה שכל אחד הוא פרט מהכלל, אלא כולם פרט אחד, דבר זה הוא יסוד מוסד בתורת החסידות, וכל אחד משתדל לקבוע הכרה זו בנפשו. וכ"א מבין אשר ביציאה מן הכלל אינו אלא גורע מעצמו, ואף אותם אשר חננם אלקים בחושים ובכשרונות נעלים מאחיהם, אין הם שואפים ח"ו להתעלות ולהתנשא מזולתם, בבחינת "עצים בודדים בראש ההר", ואדרבה, שואפים להדבק ולהתחכך בין האחרים, <u>בידעם נאמנה</u> שרק באופן כזה יעוצבו בצורה הנכונה והרצויה.

וכמו שמבארת החסידות את מאמר חז"ל "הוי שפל רוח בפני כל האדם", היות וכל בני ישראל הם ציור קומת אדם אחד, אשר יש בו אברים נעלים יותר ופחותים יותר, אולם אין אבר אחד שהוא מיותר, ואף החלק השפל והנחות ביותר ממלא תפקידו אשר בהעדרו יסבול הגוף כולו. ואם למשל הראש בידעו מעלת עצמו, ובהכירו ערך חושיו הנעלים והמפותחים משאר אברי הגוף, באם יחפוץ לנתק עצמו מ"נחותי הדרגה" הרי (מבחינה תיאורטית כמובן) יחסר לו אז אפילו הכח שמקבל מהרגלים, הנמוכים שבאדם, ולא יוכל לפנות לאשר יטנו שכלו שטוב להיות שם. ומה גם שמבחינה מעשית הראש ללא הגוף אינו אלא גולגולת חסרת ערך האנושי.

ואצל החסידים יודעים, אשר עץ הגדל לבדו, לו יהא חזק ביותר, אולם גזעו יתעקם, ענפיו יתפשטו לצדדים בצורה פראית ופרותיו יהיו פרות בוסר וסרק.

ולעומתו, העץ הגדל בשורה, עם שאר אחיו, לא יתפשט ויתעקם לצדדים, אלא יתמר מעלה מעלה, ופריו יתנו פרי הלולים.

אי הזדהותך עם כנופיות ה"ביט" משתקפת בברור משורותך, ואין לי צורך להביא את השקפת היהדות והחסידות על בריות אלו אשר הסירו מעליהם כל הגבלות אנושיות, ובחרו בחיי בהמה המשוחררת מכל הגדרות שכליות, מחפשת למלא תאוות נפשה כרצונה

הבהמי. אלא שבדבר אחד צודקים הם, אשר העולם ואנשי העולם אינם מתנהגים בדרך המעולה, וצריך לחרוג מהמסגרת השגרתית, אולם האם זה מתיר לתת פורקן ליצרים ולהיות בהמה? אדרבה, יש להשתדל להיות יותר ויותר אדם כהלכתו.

ושוב, אם אתן פורקן לעטי, אזל כחי, ותלאנה עיניך מקרוא, אולם אשתדל להגדיר בקצרה, את ההפרש המהותי שבין אדם לבהמה, ולא להסתפק בהבחנה החיצונית אשר אדם מהלך על שתיים, ובהמה על ארבע (שהרי אם נקבל חלוקה זו, יהיה לנו שהקוף הוא בגדר אדם יותר מאשר בגדר בהמה...)

וכידוע החלוקה הכללית של הברואים, דומם-צומח-חי-מדבר. אשר אנו רואים שהצומח הוא דומם בתוספת כושר הצמיחה, ואם נעקרנו משרשו, ותאבד ממנו יכול הצמיחה, ישאר דומם בלבד. והחי הוא צומח בתוספת נפש חיה, נושאת כחות כראיה שמיעה וכו'. ובהנטלם תשאר רק תכונת הצומח משולל הכחות הנ"ל, בעל נפש מצמחת בלבד. והאדם נבדל מן הבהמה בשכלו, אשר בהעדרו נמשל כבהמות נדמה. ומהו אדם שכלי, אין הכוונה לאדם שביכלתו להבין ולהשכיל השכלות, ויחד עם זאת נוהג כמנהג בהמות, אלא הכוונה לאדם הנוהג בדרכי השכל, וכל מגמתו חפצו ותשוקתו אינם אלא לענין השכל, וזו היא חיותו ואדם מעין זה, כשיש עליו לאכול, למשל, תתעורר אצלו השאלה מדוע עליו לאכול. מדוע ישפיל האדם, בחיר הנבראים את עצמו לקחת לגופו ופנימיותו מסוג הדומם הצומח והחי השפלים ממנו, ולפעולת האכילה מסוגלת גם בהמה, ואפילו בכמות גדולה יותר, ומדוע ינהג כמעשה בהמה שפלה. אלא יודע הוא שהתקשרות הנפש המשכלת, נפש המדבר, עם גוף האדם, אינו אלא ע"י אכילה, וא"כ נאלץ הוא לאכול, דהיינו לשמור על קיום נפשו בשלמות, באופן שיוכל להשכיל השכלות במנוחה. וא"כ, שהוא אוכל לצורך קיום גופו, היאכל מעדנים ותענוגות שאינם דרושים לקיומו? הרי אכילתו היא לבריאותו, אכילה לצורך <u>האדם</u>, וכיצד יאכל כדי למלא תאוותו ותשוקתו הגופנית למאכלים ערבים שאין הנאתם אלא בחיך, הנאת רגע חולף? הרי הנאה זו היא שאיפת בהמה, והוא <u>אדם</u>. ואין הוא מסתפק בכך שההבדל המידי בין אכילתו לאכילת הסוס באבוסו הוא שהסוס אוכל קש, והוא "מפותח" ממנו ואוכל "דליקטס לאניני הטעם"... (ומי יודע, אולי נהנה הסוס באכילתו, כשם שנהנה ה"אדם" הנ"ל במלוי תאוותו השפלה).

וזו דוגמא קטנה ומאלפת למהות אדם-ובהמה, אשר יכול לשמש כאבן-בוחן לכל פעולה שאדם עושה. אם היא בבחינת מעשה אדם או מעשה בהמה. וההבדל במעשים צריך להתבטא ביותר מאשר ההבדל בין קש למעדן. (אם תרצה להרחיב מחשבתך בענין הנ"ל ראה הקדמת הרמב"ם לפירושו למשניות).

ודוגמא נועזת יותר, במשוררי הטבע כמה שירים מצויים בשירתם על האביב, ריחו המעלף והנוסך שכרון חושים, מרבדי הדשא, משטח פרחים, מעין מפכה בעליצות, פרפרים צבעוניים וכו' וכו' כיד כשרונו הטובה עליו. האם הרגש זו הוא הרגש המיוחד לאדם לבדו? השונה תהיה הרגשתו של עגל שיצא בימי ניסן, לאחר ימי הסתיו והחורף הקודרים, אל האחו המלבלב ויקפץ בשובבות? אלא שניהם רואים ומרגישים אותו מהות הרגש, אלא שכל אחד מתבטא בצורה האופיינית לו, והמשורר בצורה מפותחת יותר, אולם האם נעלה יותר? בהרגשתו ובשירתו לא בא השכל (שהוא הגדרת מהות האדם, הנ"ל) לכלל פעולה כלל, ורק הבהמה שבו פרצה בשירה. (וכן הוא הדבר בשירי אהבה, שאינה אלא תאוה כתאות הבהמה, המתבטאת בצורה "אנושית").

ואת השכל אנו נכיר, כאשר המשורר יראה בראיה נעלית יותר מאשר ראיית גוף הדברים הדוממים והצמחים, ויכיר בבורא מתוך ברואיו. וכמה נעלית שירת המשורר האלוקי במזמור ברכי נפשי את ה' (תהלים פרק ק"ד) אשר בו מתוארים מראשו ועד סופו, שבח כל מעשי בראשית, ובאמצע התאור שומעים אנו כיצד פורץ המשורר בצעקה מקרב לבו: מה רבו מעשיך ה', אין זאת שראה בעיניו דברים גשמיים בלבד, ולא אף שראה דברים גשמיים ואח"כ הסיק מסקנות על בורא עולם, אלא תוך כדי ראיית הטבע והתבוננות ביצוריו, ראה בם את האלקות המהוה ומחיה אותם, ולא היה יכול לכלוא ולהכיל רוחו בקרבו, וצעקה נפשו, זעקה ליוצרה.

וראיה שכלית זו, בפנימיות הנבראים, לא תמצא כלל אצל הבהמה, לא מעין הכרה זו, לא מינה ולא מקצתה, ובה נכר האדם.

וענין זה יסתיים בהגדרה נאה הנשמעת מפי חסידים, אשר בהמה ראשה כפוף תמיד ארצה, למטה, ואינה יודעת כלל אשר קיימים גם שמים בעולם (ארץ ושמים כמובן הכוונה לענינים ארציים-גשמיים, לעומת ענינים שמימיים-רוחניים) והאדם יש ביכלתו לכוון מבטו גם אל השמים, ולראות לא רק שמי תכלת זכים ובהירים, ושחק האין סוף, אלא לקיים "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה".

ומסיימים חסידים, אשר בהמה אף אינה חפצה להביט השמימה, מפני שדבר זה יגרום לה כאבים עזים במפרקתה, ואם תמשיך ותביט, תתבטל לחלוטין מציאותה הבהמית. ואף האדם הנוהג כבהמה ומושקע בענינים גשמיים, עליו לשאת למרום עיניו, לראות ולהכיר בבורא הכל, ואז יצא מבהמיותו ויהא אדם. ואם אינו חפץ בכך, הרי זה מיראתו "פן יראה בעיניו, ובאזניו ישמע, ולבבו יבין ושב ורפא לו", מפחד הוא שמא תופרענה תאוותיו הבהמיות, ואינו חפץ לשאת ראשו ולפקוח עיניו.

וכל הנ"ל הוא במעלת האדם על הבהמה, ועוד יש הבדל מהותי בין יהודי לשאינו

יהודי אשר הרחוק ביניהם אינו קטן מהרחוק הנ"ל, ולא אכנס עתה לענין זה. הדברים ארוכים ועמוקים ומתוקים, ואף אם ארצה ואשתדל לא אוכל בקולמוס ודיו גשמיים לצייר הדברים במהותם האמיתית, ועל זה קיים הכלל שכלל המשורר ברוח קדשו: "טעמו וראו כי טוב ה'" פשוט לנסות ולטעום ואז יווכח אשר "טועמיה חיים זכו", או אז מתחילים לחיות בחיים האמיתיים.

ואסיים במשל, הקשור לתחלת הדברים, שכתבתי שאין היהודי ממלא ספוקו לעולם בעניני העולם הזה, אלא בתורה ומצוות. והנה אף בזאת לא תתרצה נשמתו באופן סופי והחלטי, ולעולם לא יסתפק במה שבידו, וישאף ויתאמץ מעלה מעלה, ומשל למה הדבר דומה, לאדם ששמע כנר מנגן נגון וואלאח (הרבה מאנשי מדינת וואלאח (ברוסיה) רועי צאן המה, והדרת הטבע הנסוכה על פני רוחב השדות, ההרים, הנהרות והאגמים, הטביעה באנשיה נטיה לשירה לבבית-רגשית, המבעת געגועי הנפש, ואף בין שירי ונגוני חסידי חב"ד מצויים נגונים .. מסוג זה, שספגו לתוכם הרגשיות והגעגועים מנגוני וואלאח, המתבטאים בתנועותיהם הממושכות והמסולסלות המיוחדות להם (מורגשים מעברים מהירים וחדים ממז'ור למז'ור וכד') למשל מושר בפי חסידי חב"ד הנגון הנקרא "דו-נאי" התחלת הנגון היא בתיבות "דו נַאי דָא, דו נַאי דָא" על שם הנהר דונאי. ומרמז על הרועה ההולך בעקבות צאנו על שפת נהר זה, ומפיו מתפרצת שירת געגועים בקול ערב ונעים. אלא כמובן כשחסידים מנגנים נגון זה, געגועיהם וכסופיהם הם לדברים נעלים יותר ואצילים יותר) ולאחר ששמע נגון זה, שוב לא מצא לנפשו מנוחה, והיה משוטט והולך בין יודעי נגן ותופשי קשת ומיתר, ומבקש ומתחנן לפניהם שינגנו לפניו את הוואלאח שהדיו וצלילו הדהדו באזניו. והיו מנגנים לפניו נגונים מנגונים שונים. ולא יכלו לרוות צמאונו דוקא לאותו הוואלאח ששמע מכבר. כמובן הוא נהנה מאד מנגוניהם, והיתה נפשו מתמוגגת, אולם תמיד היתה חוזרת טענתו: "זה עדיין לא זה".

וכך הנשמה קודם ירידתה לעוה"ז שהתה בצל השכינה, ונהנתה מזיו הקדושה עד שנתקוה מתענוג זה, והורידוה לעוה"ז החשוך, ועדיין מקשקש בקרבה זכרון ימי קדם, והנפש הומיה ואינה מוצאה מנוחה וספוק. ואף התורה ומצוותיה שהנשמה מקיימת, ככל שתתמיד ותתעלה בהם, עדיין אין זה מגיע לאותו מעמד ומצב שהיתה בו קודם ירידתה לעוה"ז, ותמיד נמצאת היא בחפוש אחר עליה והזדככות בקיום המצוות, ואינה מסתפקת בקיים.

וכל זה כשהיא עסוקה בתורה ובמצוות. אפילו אז אינה מרווה תשוקתה והכוסף שבקרבה למקור חוצבה, אולם כשמתעסקת בענינים ארציים גשמיים וחומריים, הרי משולה למבקש הוואלאח השולח ידו במאסף אשפתות, אם לא למטה מזה. מה שאין כן התורה ומצוותיה הרי הם הנגונים הערבים, אלא שבכל מדריגה שישיג בהם, עדיין אין

זה מגיע למה ששמעה הנשמה קודם. והתשוקה וכוסף כפול היא מתאמצת ליותר ויותר, מעלה מעלה.

בברכה
ובתקוה להתראות פנים אל פנים
יהושע

נ.ב. בציון השנה של פרסום חבורו של הפילוסוף קנט, טעיתי, והשנה היתה: תקמ"א (1781 לספיה"נ).

מה שכתבת אשר משורר נולד עם כשרון בלבד, וצריך לפתחו, כל זה כשהמדובר בכשרון כתיבה, חריזה, וכו', אולם המשורר שבו נולד משורר, ההשקפה שבה הוא מביט על כל דבר היא באופן שונה, הבטה שאינה רואה דברים יבשים בלבד, ולמשל בספור ביאליק מספר על למודו את הא"ב, ראה באותיות דמויות שונות וכו', וכן גם בספורי העמים קראתי פעם על משורר שראה תאונה קטלנית, ובמוחו נקלטו מספר המכונית .. דמויות ומאורעות, וזה דבר פשוט.

ועוד רציתי לדעת ממך, האם אתה מתענין גם בשירת קדמונינו, כיהודה הלוי, אבן גבירול, אבן עזרא והדומים להם, אשר מלבד הרעיונות העמוקים הצפונים בהם, הרי הם אמנות עצומה במשקל, והמליצה, אלא שברור שמי שאין פסוקי התנ"כ ומדרשי חז"ל שגורים בפיו, לא ימצא בהם טעם, היות ואינו רואה כלל את החכמה שבכל בטוי ושורה, בשינוי אות ופסיק, או בלשון-נופל על לשון וכד'.

ב"ה י"ז אדר ראשון תשכ"ז

לידידי היקר אביהוד:

שלום וברכה רבה!

לעת עתה עדיין לא קבלתי ממך מענה למכתבי האחרון, ובינתיים מצאתי מעט זמן לכתוב חלק מדברי האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א, שבהם באה דוגמא אחת מרבות להבדל שבין חיי הגוי בעולמו, לבין חיי היהודי. (הדברים נאמרו ביום ח"י אלול תש"י).

בתורה מוצאים אנו ענין של ערי מקלט "לנוס שמה רוצח". ומשם אין הרוצח בשגגה רשאי לצאת עד מות הכהן הגדול שבימיו. אולם אין ענין ערי המקלט כענין המאסר המצוי בחקות הגוים ובמשפטיהם, אשר בידם נקוט הכלל, שהאדם החוטא יאסר, אולם, להבדיל, בדיני התורה הקדושה, ש"היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים", אין מצוי עונש המאסר.

והסבר להבדל זה, היות ולאומות העולם אין יותר מאשר עולם אחד, להם ידוע רק על מושג של "שבעים שנה, ואם בגבורות שמונים שנה", או אפילו מ"והיו ימיו מאה ועשרים שנה", אולם יותר מכך אין יודעים, דהיינו שקיים אצלם רק עולם הזה.

ולכן כשאחד חטא ופגם והעביר את הדרך, וזה מזיק לחברה ולעולם, לכן כולאים אותו בבית המאסר, מנותק מהחברה, ושוב אינו יכול להפריע לתקינות החיים.

והגם כי לכל אחד ואחד מוטל עליו תפקיד מסויים אשר עליו לבצעו ולהשלימו, שהרי זו היא תכליתו, ולשם בצוע המשימה מוכרחים ונזקקים לחרות וחפשיות, למרות זאת, מושיבים אותו במאסר, שוללים ממנו כל חפשיותו, ובדרך ממילא נופל כל הענין של שכר ועונש, וכל ענין התכלית שעליו להגיע אליה, והכל לתועלת הרבים, היום ואדם זה הוא היזק ואסון לעולם.

וגם אם יזעק בקול, כיצד נוטלים אתם ממני כל כך הרבה חדשים ושנים, עונים לו, ברירה אחרת אין לנו, היות ואתה חטאת, והנך מזיק לעולם (היות ולאומות העולם אין יותר מעוה"ז) לפיכך מוכרחים אנו להפקירך לתועלת העולם.

ההיזק הוא היזק לרבים, לכלל, ובשעה שאנו דנים ביחיד וברבים, מכריעים הרבים, ולפיכך נוטלים ממנו כל יכלתו, לוקחים מאתו הכל, שוללים ממנו את ה"אדם", הכל לתועלת הצבור-הרבים.

אולם התורה, להבדיל, הרי היא תורת חיים, טוב לשמים וטוב לבריות, ולכן אין בדיני התורה ענין המאסר, עפ"י התורה לא שייך להפקיר אדם לתועלת זולתו, אפילו לא לטובת הרבים, התורה אינה מזיקה לאף אחד.

ואם לפי זה לכאורה קשה קושיא, כיצד קובעת התורה דיני מיתה, אולם באמת אין זה קשה כלל, היות וזה שממיתים את החייב מיתה, אין זה היות והוא מזיק לחברה ולעולם, ולשם כך מפקירים אותו לתועלת הצבור, (ובכלל הפשט בכל דיני התורה, אין הכוונה

בזה להכות ולהעניש, אלא לתקן את החוטא) אלא היות ולאדם זה מצד עצמו מגעת מיתה, ובאופן זה דוקא היא תקנתו.

יוצא, שעל פי התורה, אין שייך ענין המאסר, זאת אומרת, אם הוא צריך לחיות, ומוטל עליו תפקיד לעשותו, ויש בידו היכולת לזאת, אלא שלשם כוונה ומטרה מסוימת אין מניחים אותו להשלימו, ענין כזה אין בנמצא על פי דיני ומשפטי התורה.

אע"פ שהוא אדם חוטא, ובמצב כזה שגואל הדם יכול להרגו תמיד, אעפי"כ יש לו תפקיד ותכלית שהוא יכול למלאתו.

ואפילו אם כבר נגמר דינו בבית-דין שהוא מחוייב מיתה, אולם כל זמן שלא בצעו את גזר הדין, והוא חי עדיין, הריהו חייב בציצית ובתפלין ובכל דיני התורה.

"ימים יוצרו ולא אחד בהם" בית-דין שלמעלה קבעו וקצבו כמה זמן עליו לחיות, ואשר במשך הזמן הקצוב הזה, בכל רגע ורגע מוטל עליו למלא תפקידו ושליחותו שהוטלה עליו.

(וכאן באה ההוראה לכל אחד ואחד, שאע"פ שעתה הוא במצב של חוטא, ח"ו, בכ"ז מחוייב הוא בקיום כל המצוות, כל מצוה הבאה לידו אין להחמיצה, ומיד לקיימה. וא"א לטעון, כיצד לקיים את הדינים הכתובים בסוף השולחן-ערוך, בשעה שאינני שלם בקיום הדינים שבראשו, טענה זו אין לה על מה שתסמוך, ויש לקיים כל מצוה המזדמנת, ובית-דין של מעלה כבר יברור את המצוות כרצונו.)

היוצא מהאמור, שבכל מעמד ומצב שהוא נמצא, הוא מחוייב במצוות ומוטל עליו תפקיד, ולפיכך אי אפשר להחזיקו במאסר, היות ואז לא תהיה בידו האפשרות והאמצעים למלא את השלמת תכליתו, בה בשעה שיש עליו תפקיד ותכלית.

אולם מיתה יכולים לפסוק לו, היות ומכיון שעל פי התורה מגיעה לו מיתה, הרי זה שבית דין של מעלה פסק שאין לו עוד צורך לחיות, ולכן אין זה שאין נותנים לו למלא את תפקידו, היות והוא חייב מיתה ואינו צריך כבר לחיות, אין נוטלים ממנו מאומה, מה שאין כן כשעליו לחיות ולמלא שליחותו, אין להגבילו ולכלאו במאסר.

ולפי זה אף הענין של ערי מקלט, אין הכוונה מאסר, שזה הרי אינו עפ"י דיני התורה, אלא זה רק ענין גלות, שהוא גולה ממשפחתו, אולם בעיר המקלט עצמה נתנת לו חרות גמורה ומוחלטת שיוכל להשלים את תכליתו.

ולכן הדין הוא, שאם התלמיד גולה לעיר מקלט, מגלין עמו אף את רבו, ואין מתחשבים בכך שהוא תלמיד שאינו הגון, אעפי"כ גולה רבו עמו, כדי שיוכל ללמוד עמו את אותה

הגמרא שהיה לומד אתו קודם לכן. ז"א שנותנים לו כל האפשריות לקיים בשלימות את התפקיד והשליחות המוטלים עליו.

עד כאן הוא תוכן מקטע מדברי האדמו"ר שליט"א.

ובדברים אלו אנו רואים אשר כל השקפת האינו-יהודי סובבת סביב עולם הזה הגשמי, והוא העיקר. ואם אדם מפריע לחיים הגשמיים, נוטלים ממנו את זכות ההמצאות בחברה. וזוהי גם ההשקפה הרואה בעולם הזה כמציאות החיים, ואם החיים אינם משביעים רצון - מעדיפים את המות. משא"כ אצל היהודי עוה"ז אינו שלב זמני (כמו שכתבתי במכתבי הקודם) שבתקופת חיים קצרה זו, עליו למלא תפקיד ולבצע שליחות, ובכל מצב גשמי ורוחני שהוא נמצא אינו בן חורין להפטר מתכליתו, ואין אף אחד שיוכל לשלול ולמנוע ממנו האפשרות למעשה המצוות המוטלות עליו, ובמות רואה היהודי לא שחרור מעול התורה ומצוותיה, ח"ו, אלא הוא הגיע לרגע שעד אליו היה מוטל עליו לבצע דברים מסויימים. ואם לא בצעם, שוב אין בידו להשלימם עתה, והחמיץ את ההזדמנות, ובלה חייו בהבל וריק.

וזהו שאנו מוצאים בדברי חז"ל, באחת העצות להתגבר על פתוי היצר הרע המפריע לאדם קיום התורה ומצוות, "יזכיר לו יום המיתה" יזכיר לעצמו אשר ימיו קצובים במנין, ועליו לחטוף תורה ומצוות וכל מה שהלך - שוב אינו חוזר. ובזכרון זה יתגבר על היצר, ויתחזק במשנה תקף, ביתר שאת וביתר עוז בקיום רצון ה', ומלוי השליחות שעל נשמתו שבגופו.

אני מתפלא שאתה מעמיד את חבורות ה"ביט" בשורה עם מהפכנים למיניהם, שהיו אנשי תרבות והוגי דעות וכו' בעוד שהביטניקים הם נעדרי התכונות הנ"ל, ומלבד פורקן היצרים אין בהם מאומה. דבר זה כתבתי לך במכתב הקודם, ואף כי הבעת דעתך שאינך סובר כמוני, לא הוכחת שהם שונים מהגדרותיהם וכן דעתי על משורר הטבע הלא הוסברה באריכות, והאם יש תשובה שכלית להבדיל בין התפעלותו להתפעלות העגל מלבד האנושיות יותר בהתבטאות. ולאחר שהנך קובע שבובר מוכר לי, יכול אני לומר לך על סמך הכרה זו, שאין הגדרתו על מהות הדתיות מחייבת מאומה, ואין לו כלל קשר עם יהדות ודתיות.

ההברקה השירית אמנם נאה <u>ונכונה</u>, ברור שמי שאינו מבין ומוכשר לשירה אין בשירה עבורו מאומה, אולם לא אומר שמגדיר הגדרה זו ידע מהנעלה למעלה מהשירה.

הסברך על התפוררות המשפחה מתאים עם דעתי, ובודאי אף אתה לא מצאת סתירה בדבריך לעומת דברי.

אינני מבין כיצד חשבת שחיים כבכפר חב"ד יקסמו לחבריך, הלא הם התרגלו לקסמים שונים לחלוטין, וכיצד יוקסמו לפתע מחיים המתעלים מעל הקסמים המשוטטים ברחוב, וממילא נעדרים הם מחיי חסידי חב"ד המוקסמים מחיי תורה ומצוות חיי הנצח?

לצערי לא נתן לי מכתבך אפשרות להמשיך ולטוות רעיונות בהקשר לתשובותיך, ובצרוף עם מעוט הזמן העומד לרשותי ואינו מאפשר לי לחפש נושאים חדשים, אסיים בברכה, ובהזמנה חוזרת לבקור.

ידידך יהושע

לזכות

החתן הרה״ת ר׳ **לוי יצחק** והכלה מרת **חי׳ מושקא** שיחיו

גאָלדמאַן

לרגל נישואיהם בשעה טובה ומוצלחת

ט״ו סיון, ה׳תשע״ו

שנת הקהל

■

נדפס על ידי ולזכות הוריהם

הרה״ת ר׳ **יהושע בנימין** וזוגתו מרת **חנה רבקה** שיחיו **גאָלדמאַן**

הרה״ת ר׳ **דוד** וזוגתו מרת **שרה חנה** שיחיו **מונדשיין**

ולזכות זקניהם שיחיו

הרה״ת ר׳ **משה פסח** וזוגתו מרת **אסתר** שיחיו **גאָלדמאַן**

הרה״ת ר׳ **ישראל** וזוגתו מרת **רייזל** שיחיו **זאיאנץ**

הרה״ת ר׳ **שלום דובער** וזוגתו מרת **שיינא** שיחיו **חייקין**